

11. pld.

VIII. KÖTET, 2. FÜZET. ÚJ FOLYAM. 1900 ÁPRILIS—JÚNIUS.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK

KÖZLÖNYE.

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SCHÖNHERR GYULA.

1900. ÉVI FOLYAM.

— II. FÜZET. —

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA.

1900.

TARTALOM.

	Lap
A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára az 1899. évben	113
Varjú Elemér. A gyulafejevári Batthyány-könyvtár (Ötödik közlemény, a szöveg közt három hasonmással)	130
Dr. Bleyer Jakab. Magyar vonatkozású német újságlapok a Magyar Nemzeti Múzeum birtokában 1600—1711-ig. (Második közlemény.)	170
Dr. Krausz Sámuel. A régi budai könyvtárnak eddig ismeretlen kódexe	190
Magyar Könyvesház. Erdélyi országgyűlési törvényczikkek az Erdélyi Múzeum könyvtárában. <i>Ferenczi Zoltántól</i>	198
Tárca. Évnegyedes jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának állapotáról 1900 január 1-től márczius 31-ig	202
Szakirodalom. Hungarica; magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok; gyűjtötte és leirta gróf Apponyi Sándor, I. kötet. XV és XVI. század. Ism. <i>Cs. V. E.</i> — Magyar Minerva. Ism. <i>Cs.</i> — Folyóiratok szemléje I. Hazai folyóiratok: Egyetemes Philologiai Közöny XXIV. 4. 5., Erdélyi Múzeum XVII. 3. 4., Irodalomtörténeti Közlemények X. 2., Grafikai Szemle X. 4., Századok XXXIV. 3. 4. 5. II. Külföldi folyóiratok: Centralblatt für Bibliothekswesen XVII. 3. 4. 5., Deutsche Litteraturzeitung XXI. 12. 17. 18. 19. 20., Le Bibliographe Moderne III. 18. IV. 19., Revue des Bibliothèques IX. 11. 12., Rivista delle Biblioteche e degli Archivi X. 11. 12. XI. 1., Zeitschrift für Bücherfreunde III. 11. 12.	209
Majláth Béla. (Nekrológ.)	220
Vegyes Közlemények. Czimadományozás. Előléptetések. A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének második könyvtárnoki tanfolyama. Könyvtári kongresszusok Párisban. A magyar nemzeti múzeumi könyvtár általános revíziója. Fővárosi könyvtár, levéltár, múzeum. Régi kéziratok megóvása. Egy régi magyar könyv	221
Változások a magyarországi nyomdáknál 1900 márczius 15-ikétől június 15-ikéig	224
Melléklet. A hazai hirlapirodalom 1899-ben. I. A magyar hirlapirodalom. <i>Id. Szinnyi Józseftől.</i> II. A hazai nem-magyar nyelvű hirlapirodalom. <i>Kereszty Istvántól.</i> III. Folyóiratok. <i>Kovács Lászlótól.</i> Függelék. A magyar nyelvű hirlapok és folyóiratok statisztikája. <i>Id. Szinnyi Józseftől.</i>	1—54

A Magyar Könyvszemle

előfizetési díját 1900 április 1-től 1900 június 30-ikáig beküldték:

Az 1898. évi folyamra: Asboth Oszkár, Csuday Jenő.

Az 1899. évi folyamra: Ballagi Aladár, a Budai-könyvtár, a budapesti V. ker. áll. főreáliskola, Csaplár Benedek, Dessewffy Arisztid, Emich Gusztáv, Gebauer Miklós, Gyulai Béla, Hodinka Antal, Jankovics Béla, Kammerer Ernő, Károlyi Árpád, Kende Samu, Kókai Lajos, Lampel Róbert, Marczali Henrik, a miskolci ev. egyházmegyei könyvtár, a nagybányai kaszinó, báró Nyáry Jenő, az országos kaszinó, Ráth György, Rumbold Bernát, Stein János, a szabadkai közs. főgimnázium, a Szent-István-társulat, Szily Kálmán, Vécsey Tamás, gróf Vigyázó Ferencz, Zalán Lipót János.

Az 1900. évi folyamra: Andrássy János, Békési Remig, a kaposvári áll. főgimnázium, a szabadkai közs. főgimnázium, a szombathelyi papnevelő-intézet, Todorcszky Gyula, Zimmermann Ferencz.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA AZ 1899. ÉVBEN.

Az elmúlt év nagymérvű gyarapodás és zajtalan munkálkodás éve volt. Az 1897. évi XLI. törvényczikk, az első átmeneti esztendő után, ez évben éreztette legelőször üdvös hatását, s a szigorúsággal és lelkiismeretesen gyakorolt ellenőrzés a Széchenyi orsz. könyvtárat előreláthatólag abba a helyzetbe fogja juttatni, hogy a törvény életbeléptetésétől kezdve a magyar irodalom leg-tágabb értelemben vett termékeinek letéteményesévé válják. E mellett a könyvtár egyéb osztályai, kivált a levéltár — néhai Vég-hely Dezső gyűjteményének megszerzése által — oly páratlan mértékben gazdagodott, hogy a lefolyt év gyarapodás tekintetében a legeredményesebbek egyike volt.

Mennél teljesebbé válik azonban a jelen kor irodalmi termékeinek anyaga, annál inkább érezhető a hiány a régi kor anyagának teljességében. Mintegy hat év óta sokat pótolta a könyvtár; néha bámulatos szerencsével, hihetetlen jutányosan szerzett meg első rangú ritkaságokat; de ez a szükséglethez és ahhoz a nemzeti ideálhoz képest, melyet az *egyetlen* magyar könyvtár elérni hivatott, elenyészőleg csekély. Nagy sorozatos munkák, a tudományos munkálkodás nélkülözhetetlen segédeszközei (pl. az Acta Sanctorum, Migne kiadványai, nagy encyclopaediák, külföldi — kivált olaszországi — történelmi társulatok kiadványai stb.) hiány-zanak, más fontos kiadványok (Gallia christiana, a párisi Bibliothèque nationale kéziratának leírása, a British Museum katalo-gusai stb.) csonkán vannak meg. Kiegészítésükre, a hiányzók megszerzésére ezek volnának szükségesek. Mennyi a hiány a régibb magyar irodalom termékeiben, mutatja az az egy tapasztalás, hogy nem jelenik meg hazai vagy külföldi antiquárius

katalogusa, mely oly magyar vonatkozású darabot ne foglalna magában, a mi a Magyar Nemz. Múzeum anyagából hiányzik.

Mai napság, mikor egy XVI. századi egyleveles nyomtatvány ára a 2000 márkát meghaladja, mikor egy XVI. századi magyar nyomtatványért 6000 koronát követelnek, mikor egy-egy kiváló nagyságtól eredő magyar vonatkozású autogramm értéke az 1000 koronát megközelíti, mikor egy-egy középkori magyar eredetű kézirat ára ezrekre rug, mikor Szabó Károly, Hellebrant, Petrik és mások különben nagyértékű bibliografiai működése úgyszólván felhívta az üzleti körök figyelmét a legnagyobb magyar könyvtár hiányaira, s és ezzel az árak hihetetlen emelkedését idézte elő: 13,000 koronányi évi javadalommal, melynek tetemes részét a könyvtár irodai és rendezési szükségletei veszik igénybe, s a melyből kéziratokat, okleveleket, a régi hiányok kiegészítésén kívül a külföldön egyre növekedő számban megjelenő magyar érdekű irodalmi termékeket és tudományos folyóiratok hosszú sorozatát is meg kell szerezni, a Magyar Nemz. Múzeuméhoz hasonló jelentőségű könyvtárat az igényekhez mérten fejleszteni nem lehet. Nem az akarat és a képesség hiányán, hanem az anyagi eszközök elégtelen voltán mulik, hogy a könyvtár a múltra és a tudományosság általános érdekeire nézve még mindig távol áll attól a teljességtől, mely az egyetlen magyar nemzeti könyvtártól méltán elvárható. Hálával kell elismerni, hogy egyes rendkívüli alkalmakkor a nagymélt. miniszterium rendkívüli fedezet nyújtásával módot nyújt nagybecsű gyűjtemények megszerzésére. Ily rendkívüli alkalom adta elő magát a lefolyt évben is, mikor néhai Vég hely Dezső oklevélgyűjteményének megvételére tetemes összeget bocsátott rendelkezésre. De a rendes szükségletek és a tudományos igények folytonos kielégítésére szolgáló évi javadalom már évek óta elégtelen.

* * *

Az elmúlt év folyamán a könyvtár tisztviselőinek létszáma egy új assistensi állás szervezésével növekedett; az új állás, melynek szervezését a nyomtatványi osztálynak a beérkező nyomdai köteles példányokkal történt rohamos gyarapodása tette szükségessé, *Varjú Elemér* kinevezésével töltetett be. Magasabb fizetési osztályokba *Kereszty István*, dr. *Erdélyi Pál* segédőrök, dr. *Melich János* és *Havran Dániel* assistensek léptek elő. Az ujonnan szer-

vezett és betöltött állással a könyvtári alkalmazottak létszáma: 15 tisztviselő (1 igazgató-őr, 3 őr, 5 segédőr, 6 assistens), 4 szakdíjnok, 1 írógépkészelő, 1 laboráns, 6 szolga, 2 felvigyázó; összesen 29. A könyvtár egyes osztályainál alkalmazottak létszáma a következő: a köteles példányok átvételénél és kezelésénél 2 tisztviselő, 1 díjnok; a nyomtatványi osztályban (beleértve az olvasótermi szolgálatot is) 5 tisztviselő, 1 díjnok, 1 laboráns, 3 szolga; a kéziratárban 2 tisztviselő, 1 szolga; a levéltárban: 3 tisztviselő, 2 díjnok, 1 szolga; a hírlapkönyvtárban: 2 tisztviselő, 1 szolga.

A könyvtár tisztviselői közül ketten tettek nagyobb tanulmányutat. Dr. *Schönherr Gyula* levéltárnok a M. Tud. Akadémiától elnyervén a Forster-Scitovszky díjat, négy hónapot töltött Rómában levéltári kutatások czéljából. Ottani tartózkodását a könyvtárra nézve is értékesítette és különösen egy esetleg megszerezhető Corvin-kódex nyomozásával foglalkozott behatóan, mely ügy azután hosszú ideig tartó hivatalos tárgyalást eredményezett. Dr. *Melich János* assistens, részben a M. Nemz. Múzeum megfelelő alapjából nyert anyagi támogatással, négy hónapon át Oroszországban végzett nyelvészeti és könyvtári tanulmányokat. Hivatalos kiküldetésben (Veszprémben és Bécsben) a könyvtár igazgató-őre részesült, előbbi helyen a Vég hely-gyűjtemény vételügyének végleges lebonyolítása czéljából, utóbbi helyen egy könyvárverés érdekében; ugyanő múzeumi és könyvtári orsz. felügyelői minőségében megtekintette és részben ellenőrizte az ország könyvtárainak tekintélyes sorát.

A könyvtár folyóirata a *Magyar Könyvszemle*, dr. *Schönherr Gyula* szerkesztésében a lefolyt éven át is pontosan, változatos tartalommal jelent meg. Közleményeivel első sorban a könyvtár anyagát igyekezett ismertetni és érdekeinek szolgálatot tenni. Közölte a könyvtár állapotáról szóló évnegyedes kimutatásokat, megismertette a nevezetesebb új és régi szerzeményeket és a nyilvánosság előtt beszámolt a könyvtári munkálatokról. Egyéb közleményeiben, negyedszázados múltjához híven, szolgálta a hazai könyvtárügy és bibliografia érdekeit. Az 1897. évi XLI. törvény-cikk végrehajtásáról szóló miniszteri rendelet értelmében közzétette a Magyarországon működő nyomdák jegyzékét és évnegyedenként az azokban beállott változásokat. Külön mellékletképen közölte az 1898-ik évi hazai hírlapirodalom termékeinek sorát.

A könyvtár tisztviselői úgy a folyóirat szellemi részének összeállításában tevékeny részt vettek, mint általában az irodalom és tudományos munkásság terén — kivétel nélkül — élénk tevékenységet fejtettek ki, miről a jelentés végéhez fűzött összeállítás ad számot.

A könyvtárhoz beérkezett és elintézett hivatalos ügyiratok száma 769 volt; a könyvtár olvasótermének látogathatására egy év alatt 2544 igazoló-jegy adatott ki. (1898-ban 1736.) A köteles példányok beküldésével, átvételével és reklamálásával járó póstai küldemények számát a könyvtár nyomtatványi osztályáról szóló jelentés tünteti föl.

A lefolyt évben nagyobb butorzati beszerzések is történtek. A könyvtár egyik termébe, a rendezendő állandó cymelion-kiállítás céljaira öt tárlószertű szekrény és egy asztal készült, és a Széchenyi-terem megfelelő butorzzal láttatott el.

A könyvtár egyes osztályainak állapotáról a következő adatok nyújtanak tájékoztatást:

I. A *nyomtatványi osztály* köteles példányokban 15,101 darabbal (1898-ban 10,530), áthelyezés útján (a könyvtár és a múzeum egyéb osztályaiból) 271 drbbal (1898-ban 70), ajándék útján 1165 (1898-ban 2641), vétel útján 1341 (1898-ban 956), csere útján 5 (1898-ban 11), *összesen 17,883 darabbal* (1898-ban 14,208) gyarapodott.

Ezekhez járul *30,626 drb apró nyomtatvány* (1898-ban 23,479), melyek természetük szerint 10 csoportba osztva (alapszabályok, halotti jelentések, hivatalos iratok, periratok, falragaszok, műsorok, körlevelek, színlapok, zárszámadások és üzleti jelentések, vegyesek) évnegyedi csomagokban őriztetnek meg.

Az új törvény hatását, annak első évéhez (1898-hoz) képest a második évben beállott tetemes javulást s a könyvtári gyarapodás rohamos emelkedését legjobban feltünteti az alábbi három évi összeállítás, melyben az első a törvény előtti év, a második a törvény életbeléptetése első évének, a harmadik az elmúlt évnek eredményeit összegezve (beleszámítva az apró nyomtatványokat is) mutatja:

1897 évi összes gyarapodás	14,838 drb	nyomtatvány
1898 » » »	37,687 » »	
1899 » » »	48,509 » »	

E nagymérvű emelkedésnek megfelelőleg a nyomdai köteles példányok ügyének lebonyolítása is fokozottabb mértékben vette igénybe a könyvtár munkásságát. Az év folyamán 2165 csomag nyomtatvány érkezett köteles példányképen a Magyar Nemz. Múzeumba (1898-ban 1548); a könyvtár e czímen 3986 póstai küldeményt továbbított (1898-ban 2437-et). Hiányos vagy a törvény intézkedéseinek meg nem felelő módon történt beküldések 1222 esetben tették a reklamálást szükségessé (1898-ban 689-szer). E számok élénken mutatják a rohamos gyarapodás mellett az új törvény üdvös hatását.

A könyvek vásárlására fordított összeg 4417 frt 54 krt, 1245.25 birod. márkát és 747.75 frankot tett ki.

Az ajándékképen kapott könyvek számában, az előző év eredményéhez képest tetemes csökkenés állott be, mi annak tulajdonítandó, hogy a szerzők és kiadók nagy része, kik addig kiadványaikat ajándékképen küldték be, az új törvény által felmentve érzik magokat a beküldés alól, a mennyiben a beküldési kötelezettség a nyomdákra hármlott. Mindazonáltal az ajándékozók sora igen tekintélyes, mit a következő teljes névsor igazol:

Az »Adalékok« szerkesztősége (S.-A.-Ujhely), Addobbati alezredes (Brünn), Alsófehérvármegye alispáni hivatala, az állami számvevőszék, az állami tanítók orsz. egyesülete (Debreczen), az államvasutak igazgatósága, »A nagyvilágból« szerk. (Makó), Anderlik István, P. Antal karmelita atya, Antalffy Andor, az aradmegyei kir. tanfelügyelőség, özv. Arany Lászlóné, Athenaeum r. t., »Az időjárás« szerk., Barabás Vincze, Baranyay Gyula, Bárányos József, Bartalos Gyula, Beck-Widmanstetter Lipót (Bécs), a bécsi cs. k. postamúzeum, a bécsi statisztikai központi bizottság, a bécsi tud. Akadémia, a bécsi udv. természetrajzi múzeum, a belügyminiszterium, Berzeviczy Edmund, Blau Lajos, Bokor János, Brancsik Károly, a brünni természetvizsgálók egyesülete, Budapest székes főváros, Budapest székes főv. statisztikai hivatala, Budapesti kereskedelmi és iparkamara, a budapesti közp. papnevelő intézet magyar egyháziroldalmi iskolája, a Budapesti Szemle szerk., a budapesti tud.-egyetem bölcsészeti kara, Buli F. (Spalato), Csiki Ernő, Darnay Kálmán, a délmagyarorsz. tört. és rég. Múzeum-egylet, Domanovszky Sándor, Duka Tivadar (London), a dunántúli ág. hitv. ev. egyházkerület, az egri érseki iroda, Erdélyi Pál, Erney József, Esztégár László, az esztergomi betegsegélyző pénztár, az evang. egyházi pénztár, Fehérvármegye alispáni hivatala, Fejérpataky László, Felber Arthur, Fényi Gyula, Fenyőháza fürdőigazgatósága, Fenyvessy Ferencz, a ferenczrendiek laibachi tartományi főnöksége, Fischer Ede, Fiume

városa, Flatt Károly, a földművelésügyi miniszterium, a földtani intézet, Főrendiház irodája, Fraknói Vilmos, Frank Iván, Franklin r. t., Fülöp Áron, Geöcze Sarolta, Giesswein Sándor, a gráciai hist. Verein für Steiermark, Graphikai Szemle szerk., Hadügyminiszterium, Hampel Józsefné, a hercegprimási iroda, Hevesmegyei Tanügy szerk., Hincz Emil, Hirschberg J. (Berlin), Holder-Egger Oswald (Berlin), a 8-ik honvédhuszárezred, báró Hornig Károly püspök, Horváth Géza, Hradszky József, Hunka Emmanuel, az igazságügyminiszterium, az izraelita irodalmi társaság, Jankó János, kalocsai egyházmegyei hatóság, Kalocsay Endre, a kassai püspöki iroda, özv. gróf Keglevich Arthurné, a képviselőház könyvtára, a képviselőházi iroda, a kereskedelmi miniszterium, Kereszty István, Kerntler Ferencz, a Keszthelyi gazdasági tanintézet igazgatósága, Kohn Samu, Kokas János, Kollányi Ferencz, a kolozsvári kereskedelmi és iparkamara, a komárommegyei gazdasági egyesület, Kont Ignác (Páris), Kovács István, özv. Kovács Pálné, Kováts László, Kovaliczky Jenő, Kőrösy József, a Közgazdasági Szemle szerk., a központi statisztikai hivatal, Kubinyi Miklós, Kuncz Adolf, Kutschera József, Küttner József, Lampel Róbert-féle könyvkereskedés, Lasz Samu, Lipóczy György, a linzi Museum Francisco-Carolinum, Loubat herceg (Páris), a magyar heraldikai és genealogiai társ., a Magyar Könyvszemle szerk., a Magyar mérnök- és építész-egylet, a Magyar Nemz. Múzeum irodája, a Magyar Nemz. Múzeum néprajzi osztálya, a magyar orsz. állatorvos egyesület, a Magyarországi Kárpát-egyesület, a Magyar Történelmi Társulat, a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar-zsidó Szemle szerk., Mandello Károly, Marczali Henrik, Márki Sándor, a matematikai és fizikai társulat, Merza Gyula, a meteorológiai és földmágnességi intézet, Mezőfi Vilmos, Milhoffer Sándor, a miskolci keresk. és iparkamara, Mocsáry Sándor, a Népoktatás szerk., Némäti Kálmán, Némethy Lajos, a Nemzeti Zenede, a Nevelés szerk., az Oesterr.-ung. Revue szerk., az Orsz. Állatvédő egyesület, az Orsz. Erdészeti egyes., az Orsz. Izs. tanító egyes., az Orsz. Levéltár, az Orsz. protestáns árvaegyesület, az Orsz. Rabbiképző intézet, az Orsz. Törvénytár szerk., az Orvosi Hetilap szerk., az osztrák kereskedelmi miniszterium, az osztrák-magyar bank bécsi igazgatósága, az Otthon-kör, a pápai Jókai-kör, a pénzügyminiszterium, Perényi Adolf, Perl Imre, a pesti szegény gyermekkórház egyes., Pollák Kaim, Pongrácz Lajos, Pór Antal, a posta- és távirda igazgatóság, a pozsonyi jogakadémia, a pozsonyi orvos-természettud. egyesület, Raffay Ferencz, Rakodczay Pál, a Regio Museo industriale (Turin), ifj. Reissig Ede, Rendőrfőkapitányság, a Rimaszombati prot. főgymnázium igazgatósága, a Rothschild-könyvtár (Frankfurt), Sadakichi Hermann (New-York), Samassa József, Schönherr Antalné, Schönherr Gyula, Schulek Vilmos, Sepsi-Szentgyörgy városa, Simkó József, a Slovenske Pohlády szerk., a Smithsonian Institution (Washington), Somló Bódog, Stanoj Miklós, Stephani Lajos, Stephanie R. Adolf, a szabadalmi hivatal, Szabó

Ferencz, Szádeczky Béla, Szalay Imre, Szepesvármegye alispáni hivatala, Szigligeti-társaság, Sziklay Gyula, id. Szinnyei József, Szinnyei Józsefné, Szontágh Miklós, a távbeszélő hálózat igazg., a technologiai iparmúzeum, Temesvár városa, Temesvári Rezső, a természettudományi társulat, Tolnai Vilmos, Tomka Sándor, Tóth Béla, Tóth Mike, a Transsilvania szerk., a triesti ált. biztosító társulat, Újvidéki Matica Srpske, az Upsalai konigl. humanistiska vetenskaps samfundet, Vajda Ödön, a vallás- és közokt. miniszterium, Váradi Ödön, a Verein für siebenbürg. Landeskunde, Veres Samu, a veszprémi egyházmegyei hivatal, a veszprémi ev. ref. egyházmegye, a vörös kereszt egyesület, Vukovári alispáni hivatal, Wahler Aladár, Walter Gyula, Williams Fr. W. (Washington), Zahlbruckner A. (Bécs), gróf Zichy Jenő, Zimándy Ignác.

Az ajándékozók összes száma 222 (1898-ban 288).

Az ajándék útján kapott könyvek között legelső helyre teendő *Murmellius* 1533-ban Krakkóban nyomtatott latin-német-magyar szótára, a legrégibb nyomtatott szótár, melyben a magyar nyelv is szerepel. A könyv a legnagyobb ritkaságok közé tartozik; eddigelé csak egy példányban volt ismeretes, mely a schwatzi (Tirol) szent-ferenczrendi zárda könyvtárának tulajdona. Ezt a példányt néhány évvel ezelőtt Rosenthal L. müncheni antiquár nem kevesebb mint 3000 forintért ajándékozta fel megvételre a Magyar Nemz. Múzeumnak. 1899-ben egy második példány került elő a körmöcbányai szentferenczrendiek könyvtárában és ezt a példányt *Hunka Emmanuel* rendtartományi főnök hazafias ajándékából a Magyar Nemz. Múzeumnak sikerült megszereznie.

A könyvtár egyéb nevezetes szerzeményei szintén a régi magyar irodalom anyagát és a magyar vonatkozású régi könyvek gyűjteményét egészítették ki nagybecsű darabokkal. Ilyenek:

1. Ladislai Vetesii Oratio ad pontificem. Róma, 1475.
2. S. Methodii Revelationes. 1496.
3. Egy XV. századi missale töredéke.
4. Grammatica (töredék). Velence, 1509.
5. Vigerius, Controversia de excellentia instrumentorum. Róma, 1512.
6. Bunderlius, Oratio ad salutandam Mariam archiducissam Austriae. 1514.
7. Ladislaus de Macedonia, Oratio habita Norimbergae, 1522.
8. Jani Pannonii Elegiarum aureum opusculum. Bécs, év. n.
9. Georgiewitz, De Turcarum ritu. Antwerpiae, 1544.
10. Cromer, Oratio in funere Sigismundi. Krakkó, 1548.
11. Georgiewitz, Profetia dei Turchi. Róma, 1553.
12. La guerra d'Attila. Ferrara, 1563.

13. Magdeburgius J. Confessio. 1567.
14. Zenoi, Fortezze d' Ongheria. Velence, 1567.
15. Georgiewitz, De Turcarum moribus. Lyon. 1567.
16. Decretum azaz Magyar- és Erdélyországnak törvénykönyve. Kolozsvár, 1571.
17. Illicinus P. Ad incliti Hungariae regni proceres paraenesis. 1573.
18. Cervarii Tuberonis, de Turcarum origine commentaria. Florencz, 1590.
19. Énekeskönyv. (Bártfa, 1593.)
20. Scherer G., Lob und Danck Predig. Augsburg, 1598.
21. Fumee, The historie of the troubles of Hungaria. London, 1600.
22. Balásfi, Castigatio. Augsburg, 1620.
23. Frölich D., Calendarium perpetuum. Bártfa, 1639.
24. Melanchton, Grammatica. Bártfa, 1641.
25. Comenii Janua linguarum. Sárospatak, 1652; u. az Lőcse, 1655.
26. Corenus, Libanuson termő cidrusfának veleje. Nagyszombat, 1671.
27. Ciceronis Epistolae selectae. Nagyszombat, 1680.
28. Nádas S., Annus coelestis. Nagyszombat, 1687.
29. Molitevniku, Szvodit diu Slovenie pre limba rumaniaska. 1689.
30. Balassi és Rimai Istenes éneki. Lőcse, 1692.
31. Gunesch, Serium christiani votum. 1696.
32. Molnár, Elementa grammaticae latinae. Debreczen, 1702.
33. Der Artikel von der Busse. Brassó, 1707.

A könyvtár olvasótermét 15,764 egyén látogatta (1898-ban 13,474), kik 37,227 kötetet (1898-ban 29,970) használtak. Kikölcsönzés útján pedig, a könyvtár helyiségein kívüli használatra 1585 egyénnek 2400 kötet adatott ki (1898-ban 1563 egyénnek 2391 kötet.) E számokba azonban a könyvtár belső helyiségeiben használt könyvek mennyisége nincs beletudva.

A könyvtári anyag feldolgozása csekély mértékben a tavalyi eredmény mögött marad. Összesen 3874 mű osztályoztatott, melyekről 4018 könyvtári czédula készült (1898-ban az eredmény 4014 mű 4951 könyvtári czédulával.) A kötési munkálatok azonban túlhaladják a tavalyi eredményt. 1898-ban 683 kötet került kötés alá; 1899-ben pedig 1551 mű 2013 kötetben.

A könyvtári feldolgozásnak a tavalyi eredmény mögött való elmaradása egyrészt az 1897. évi XLI. törvényczikk pontos végrehajtása, a szigorú ellenőrzés, az ez által okozott nagymérvű

levelezés, és a folytatólagosan készült bibliografiai czédulák írása következtében beállott munkaszaporulatban leli magyarázatát; másrészt pedig a könyvtári osztály egy tisztviselőjének hosszabb ideig tartott oroszországi tanulmányutja által a munkaerőben is négy hónapon át csökkenés állott be.

E munkán kívül a nyári szünet alatt a *Hung. hist.* jelzetű igen gazdag szak revizio alá került; két teremnek új butorokkal való ellátása következtében pedig a »Régi magyar könyvtár« anyaga és az ősnymtatványok más szekrényekbe helyeztetvén át, egyúttal állaguk revideáltatott is.

II. A *kéziratok* osztályának évi gyarapodása a következő: ajándék útján 136 kézirat, 179 irodalmi levél, 2 egyiptomi papyrus-töredék, 1 kézirajz, együtt 318 drb; vétel útján 106 kézirat, 260 irodalmi levél, 90 irodalomtörténeti töredék, együtt 456 drb; áthelyezés útján (a könyvtár egyéb osztályaiból) 11 kézirat, 11 irodalmi levél, együtt 22 drb. Az összes gyarapodás tehát 796 drb. (1898-ban 407 drb.)

Kéziratok vásárlására 874 frt 60 kr. és 150 bir. márka fordítatott. Ajándékaikkal pedig a következők gazdagították a kéziratárat:

Gróf Apponyi Sándor, özv. Arany Lászlóné, Dobrowski Ágost, Fraknói Vilmos, dr. Heymann (Kairó), Kordik Ágostonné Csányi Lenke, özv. Kovács Pálné, báró Podmaniczky Frigyes, özv. Pulszky Ferenczné, Szana Tamás, id. Szinnyi József, dr. Várady Gábor, Varjú Elemér, Vasváry Béla.

A szerzemények közt néhány igen nagybecsű van.

Legrégibb iratként, dr. Heymann kairói orvos ajándékából két egyiptomi papyrus-töredék került a kéziratárba, melyek közül az egyik a XVIII. dinasztia, a másik a Ptolomaeusok korából való. Az írás történetének e nevezetes korszakából eredő termékek eddigelé egy darabbal sem voltak képviselve. A középkori írás történetére nagybecsű egy 114 pergamen- és papir-lapból álló gyűjtemény, a VIII—XV. század írásainak emlékei, melyeket Varjú Elemér ajándékozott a könyvtárnak.

Középkori kódexeink egy 1465-ből keltezett Agendával, történelmi érdekű kézirateink »Ottaviani Relazione della Guerra di Ungaria 1595« című kézirattal gyarapodtak.

Az irodalomtörténeti ereklék sorában első helyet foglal-

nak el Arany János nagy alkotásainak, a Toldi trilogiának és Buda halálának, úgyszintén Madách »Csák végnapjai« című drámájának eredeti kéziratait, melyekhez a könyvtár özv. Arany Lászlóné ajándékából jutott.

Az irodalmi levelek csoportja tekintélyes gyarapodást nyert a kalandos életű Trenck Frigyes bárónak 31 drb olyan levelével, a melyek műveinek Magyarországon való elterjedéséről s így a hazai könyvkereskedés történetéről becses adatokat foglalnak magukban. Az újabban szerzett levelek írói közt Horvát István, Kölcsey Ferencz, Simonffy Kálmán, Deák Ferencz nevével találkozunk. Becses a néhai Ipolyi Arnold püspök és Fraknoi Vilmos tudományos működésére vonatkozó gyűjtemény.

A kéziratárat az elmúlt évben 257 kutató látogatta, kik 649 kéziratot és 171 irodalmi levelet, összesen tehát 820 darabot használtak.

Az újabb szerzemények feldolgozása 799 új katalogus-czédulát eredményezett. A külön felállított »Irodalmi levelestár« 72 tokban helyeztetett el, s az anyag feldolgozása folyamatban van. Az év végéig 7737 irodalmi levél, melyekről 2368 czédula készült, van rendezett állapotban. A régibb anyagból feldolgozás és czédulázás alá került Horvát István *Commercium Epistolicum*-ának 20 kötete, és az újabbakból Pulszky Ferencz 1898-ban megszerzett nagyterjedelmű levelezésének 27 csomagja. Kötés alá 27 drb kézirat került.

III. A *hírlapkönyvtár* gyarapodása: köteles példányokban 799 hírlap 70,892 száma, áthelyezés útján 5 hírlap 420 száma, ajándék útján 18 hírlap 2129 száma, vétel útján 48 hírlap 4028 száma. Az összes gyarapodás: 870 évfolyam 77,469 száma. (1898-ban 869 évf. 85,504 száma.)

Hírlapokat ajándékoztak: az innsbrucki egyetemi könyvtár, özv. Kovács Pálné, Sturm Albert, id. Szinnyi József; továbbá különösen kiemelendők a Nemzeti Kaszinó és az Országos Kaszinó igazgatóságai, melyek külföldi hírlapok hosszú sorsát engedték át használat után a hírlapkönyvtárnak.

Becsesebb és ritkább régi hírlapok közül a Magyar Nemz. Múzeum anyaga a következőkkel gyarapodott: 1. az *Ephemerides Vindobonenses* 1776—1777. évf. 2. a Magyar Kurir 1786—1834. évfolyamai, a múzeumi példány hiányainak kiegészítésére.

3. Siebenbürgische Intelligenzblatt, 1793. évf. 4. Magyar Merkurius, 1794, 1797. 5. Allgemeine Zeitung, 1829. január-márczius. 6. Berliner polit. Wochenblatt, 1832—33, 1837—38. 7. Der oesterr. Zuschauer, 1837. 8. Pesti Hírlap, 1841—44, 1847, 1848. (másodpéld.) 9. Luna (Zágráb.), 1844, 1846. 10. Der Pilger (Károlyváros.), 1846. 11. Honderü 1847—1848. 12. Grad aus! (Bécs.), 1848 január-október. 13. Wiener Zuschauer, 1848. stb. Nevezetes módon gyarapodott a hírlaptár a M. Tud. Akadémia által még az 1898. év folyamán átengedett több fuvarnyi hírlaptömeg anyagából. Ennek átnézése az 1899. év végéig 2515 oly hírlapszámot eredményezett, melyek nem voltak meg. Vásárlásra 63 frt 65 kr fordított.

A hírlapkönyvtár 2603 (1898-ban 2320) olvasó vette igénybe, kik 5377 (1898-ban 5025) hírlapkötetet használtak. A könyvtáron kívül való használatra 61 egyénnek 300 kötet hírlap kölcsönöztetett ki; az évi használat eredménye tehát az, hogy 2664 egyén 5677 kötetet használt. (1898-ban 2349 egyén 5267 kötetet.)

A hírlapkönyvtár munkájára nagyban zavarólag hatott az, hogy a hazai könyvnyomdák egy része az 1897. évi XLI. törvény-cikk határozott rendelkezése és többszörösen küldött utasítások ellenére a hírlapokat még mindig egyes számonként, nem pedig a törvényben meghatározott módon küldi be a Magyar Nemz. Múzeumba. Habár az 1898. évhez képest e téren is javulás tapasztalható, még mindég 14,807 oly hírlapszám érkezett be egyenként, a törvényben előírt kimutatás melléklése nélkül, melyek a kezelésnek a törvény által célzott egyszerűsítését szorított megnehezítették.

A nyomdai köteles példányok ellenőrzése és kezelési módja által igényelt munkálatokon kívül czéduláztatott 371 hírlap 934 évfolyama; átnézetett 1086 ujság 72,786 száma. A törvény életbeléptetése előtti időből 57 hírlap 569 száma reklamáltatott. Bekötötetett 651 kötet hírlap, minek költsége 761 frt 79 krt vett igénybe.

Az elmúlt évben revízió alá került az 1898. év beérkezett hírlap-anyaga. E szerint egy év alatt (eltekintve apróbb hiányoktól) 747 magyar, 148 német, 62 szláv, román stb. nyelvű, összesen 957 hírlap évfolyamával gyarapodott a Magyar Nemz. Múzeum gyűjteménye.

IV. A *levéltár* gyarapodása az elmúlt év alatt nemcsak mennyiség, hanem minőség tekintetében is elsőrangú volt. Ajándékozás útján 297, vétel útján pedig 6101 darabbal bővült az anyag. Ehhez járul még *hat* letéteményezett családi levéltár anyaga, melyeknek még nem rendezett és össze nem számított iratai tízezrekre mennek.

Ajándékokkal a következők gyarapították a levéltárat:

Gróf Apponyi Sándor, özv. Arany Lászlóné, báró Felkay Imre, Fillinger Károly, Gerse Lajos, Ihász Lajos, özv. gróf Keglevich Arthurné, özv. Kovács Pálné, Leopold Andor, Lukács József, dr. Majovszky Pál, Morvay Győző, Nagy Pál, Sámuel Lázár, Schönherr Gyula, Sziklay Gyula, id. Szinnyi József, Tersztyánszky Dezső, dr. Téry Ödön, dr. Thaly Kálmán, dr. Toldy László, Ujhelyi Hugo, Varjú Elemér, Weinwurm Antal.

A levéltár gyarapítására a könyvtár dotációjából 1285 frt 75 kr. és 1665 márká fordítottat; ezen kívül a nagymélt. miniszterium a ritka becsű Vég hely-gyűjtemény megszerzésére szükséges 10,000 frtnyi összeg fedezéséről külön alap kijelölésével gondoskodott.

Az évnek legnevezetesebb gyarapodása kétségtelenül néhai Vég hely Dezső veszprémmegyei alispánnak nagyhirű oklevélgyűjteménye volt, melyhez hasonló gazdaságú és történelmi értékű anyag régóta nem került a Magyar Nemz. Múzeumba. A gyűjteménynek levéltári része 5507 darabot foglal magában, ebből nem kevesebb mint 2021 darab eredeti oklevél a középkorra esik, és pedig volt benne 63 drb Árpád kori, 672 drb XIV. századi, 967 drb XV. századi és 319 drb XVI. századi (1526 előtti) oklevél. A későbbi kor anyagát nagybecsűvé teszi a címereslevelek tekintélyes száma és a XVII. századi Nádasdy-Wesselényi-Zrínyi összeesküvésre vonatkozó iratok tömege. Tekintélyes módon gyarapodott a levéltár Ranschburg G. helybeli könyvkereskedőtől megvett 233 drb oklevéllel, melyek közt 12 armális volt.

Az újabb korból való darabok közt minden tekintetben elsőrangú a Hess J. ellwangeri antiquártól tekintélyes összegben megvett 35 darabból álló iratgyűjtemény. Ez iratok, alig egy-két darab kivételével az 1848/49-es eseményekre vonatkoznak s érdekessé teszi azokat az a körülmény, hogy tulnyomó részben báró Bach Sándor iratai közül származnak. A gyűjtemény nagyfontosságú

politikai darabjai közt találjuk Ferencz József ő felsége két kézirátát Bachhoz, az osztrák miniszterium hivatalos átíratát a magyar kormányhoz, Batthyány Kázmér 1849 június 25-iki diplomaciai jegyzékét, ugyanannak levelét az angol segítség tárgyában stb. mind elsőrangú fontosságú darabokat. Ihász Lajos ajándékából Kossuth Lajosnak Ihász Dánielhez intézett 53 levele jutott a levéltár tulajdonába.

A czímeres-nemeslevél gyűjtemény gyarapodása szokatlanul nagymérvű volt. Egy év alatt az anyag 40 darabbal gazdagodott, melyek közül 4 drb a középkorra esik; ezek: 1. Zsigmond királyé 1434. évből Karcsei Péter számára. 2. I. Miksa császáré Weinangl Hans részére 1492-ből. 3. II. Ulászlóé 1492-ből Otten-dorff Lőrincz részére (1598-iki átíratban). 4. II. Ulászlóé 1500-ból a Hernálmestery család részére.

A letéteményezett levéltárak sorozatához a következő családoké járult: 1. a borsodi *Latinovits* családé, melyet a család megbízásából Latinovits Géza orsz. képviselő adott át; az azóta rendezett levéltár legnagyobbbrészt újabbkori (XVIII—XIX. századi) iratokat foglal magában és összesen 3906 drbból áll; 2. a szirmabessenyi *Szirmay* családnak Szirmay Andor által átadott levéltára; 3. a *Tihanyi* családnak levéltára, melyet Laszkáry Gyula főrendiházi tag adott át; 4. a *Rajky* családé, melynek 946 darabja között 80 középkori oklevél van; 5. a losonczy báró *Bánffy* család idősb ágának levéltára, melynek letéteményezője báró Bánffy Dezső m. kir. főudvarmester; 6. a vizeki *Tallán* család ötvösi ágának Tallán Gyula somogyi főispán által letéteményezett levéltára. E levéltárak állagáról, azok nagy terjedelme miatt, természetesen még számot adni nem lehet. E letéteményekkel együtt a M. Nemz. Múzeumban elhelyezett családi levéltárak száma 49-re emelkedett.

E nagymérvű gyarapodás mellett meg kell emlékezni a levéltár állományának apadásáról is. Boldogult *Erzsébet* királyné nagybecsű emléktárgyai — számszerint 43 darab — melyek az 1898-ik év folyamán Gizella és Mária Valéria főhercegnők fenkölt lelkű adományából jutottak a Magyar Nemz. Múzeumba, felsőbb intézkedés következtében a levéltár állományából kikebeleztetvén, a Magyar Nemz. Múzeum régiségtárának adattak át.

A levéltárat a lefolyt évben 46 kutató kereste föl, kik 13,406 iratot és 70 fényképmásolatot használtak; külső haszná-

latra pedig 39 térítvényen 207 drb irat, 2 pecsét-lenyomat és 5 fénykép kölcsönöztetett ki. Az összes használat tehát 13.690 drb.

A levéltár újabb (vétél vagy ajándék czimén történt) gyarapodásai — beleértve a Vég hely-gyűjtemény gazdag anyagát is — teljesen feldolgoztattak. A korábbi családi letétemények közül rendeztetett és végleg felállítottatott a váradi Török-család levéltára, 6663 darab irattal, melyek közül 65 drb középkori. Folytatottatott a Kossuth-féle iratok rendezése és lajstromozása, a Balassa és Melczer levéltárak rendezése és a Thaly család levéltára elenchusának revideálása. Teljesen rendeztettek az év folyamán érkezett Latinovits és Rajky családok levéltárai, míg a többi letéteményezett levéltár rendezése folyamatban van.

* * *

A könyvtár tisztviselőinek 1899-ik évi irodalmi és tudományos munkásságát az alábbi összeállítás mutatja:

Fejérpataky László

egyetemi tanár, igazgató-őr,
a M. Tud. Akadémia r. tagja.

1. A M. Nemz. Múzeum könyvtára az 1898. évben. (M. Könyvszemle, 1899. I. füzet.)
2. Béla király névtelen jegyzőjének és Julián utazásának kiadása, bevezetéssel, a M. Tud. Akadémia millenniumi kiadványában (sajtó alatt.)
3. III. Béla király oklevelei, a »III. Béla magyar király emlékezete« cz. gyűjteményes munkában (sajtó alatt.)
4. Folytatta a Zsigmondkori Oklevéltár anyagának gyűjtését.
5. Dr. Schönherr Gyulával együtt szerkesztette a Turult.

Szinnyei József

kir. tanácsos, ör,
a M. Tud. Akadémia lev. tagja.

1. A magyar hírlapirodalom 1898-ban. (Melléklet a Magyar Könyvszemle 1899. évi folyamához.)
2. Magyar írók élete és munkái 53—59. füzet. (VI. kötet, 7—9. füzet, VII. kötet, 1—4. füzet.)
3. Petőfi. Visszaemlékezés. (Balatonvidék, 31. sz.)

Kollányi Ferencz

ör.

1. Az esztergomi főszékesegyházi káptalan történetéből. (Magyar Sion, 1899. évf. 11., 12. szám.)
2. Esztergomi kanonokok. (Sajtó alatt.)

Horváth Ignác

őr.

1. A magyarországi irodalom statisztikája szakok és nyelvek szerint 1889—1898. évekről összeállítva. (Az 1900. évi nemzetközi párisi kiállítás számára.)

2. Adalékok a Régi Magyar Könyvtár I. II. kötetéhez. (Magyar Könyvszemle 1899. évf. III. f.)

3. Történelmi Repertorium. (a Századokban.)

Dr. Schönherr Gyula

segédőr, levéltárnok,

a M. Tud. Akadémia lev. tagja.

1. A velencei Szent-Márk könyvtárból. (Magyar Könyvszemle, 1899. évf. II. f.)

2. Nagybánya és vidéke. (A Nagybánya és vidéke emlékkönyvében. Nagybánya, 1899.)

3. Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről az 1899. évben. (Turul, 1899. évf. IV. f.)

4. Szerkesztette a Magyar Könyvszemlét, a Magyar Történelmi Életrajzok XV. évf. 4—5 füzetét, és mint társszerkesztő, dr. Fejérfataky Lászlóval, a Turult.

5. Sajtó alatt: Magyar Minerva. A magyarországi múzeumok és könyvtárak czimkönyve. I. évf. (Szerkesztés dr. Esztegár László társaságában.)

Kereszty István

segédőr.

1. A hazai nem-magyar nyelvű hírlapirodalom. (Melléklet a Magyar Könyvszemle 1899. évi folyamához.)

2. Könyvvásárlás. (A Könyv, 1899. évf. 11 sz.)

3. Soubies: »Histoire de la musique, Hongrie.« Ismertetés. (Budapesti Szemle, 1899. évf.)

4. Weckerlin: »Richard Wagner als Erzieher« és Tolsztoj »Mi a művészet?« cz. könyvének bírálata. (Magyar Paedagogia, 1899. X. f.)

5. Közlemények a *M. Kritiká*-ban: II. évf. (8. sz.) Zichy Géza: »Roland mester«-e — (10. sz.) Bartalus István. — (12. sz.) Berté Henrik: »Hópehely« cz. operája. — (14. sz.) Goldmark: »A hadi fogoly.« — (16. sz.) Lehár operája: »Kukuska.« — (19. sz.) Az opera éve 1898/9. — (20. sz.) Soubies Albert: »Histoire de la musique, Hongrie.« — (20. sz.) »Sulamith«. — (21. sz.) Hanslick legújabb könyve. — (22. sz.) Káldy Gyula: »A magyar zene kincseiből.« — (23. sz.) »Saison« előtt. — III. évf. (2. sz.) Beer József operája: »A Kovácsok sztrájkja«; Uj zeneművek. — (3. sz.) Cziglányi Béla: »Műfordítások, mint dalszövegek.« — (6. sz.) Lovas Rössler Izsó és Fekete Oszkár: »A zenevilág nagyjai.«

6. Közlemények a *Vasárnapi Ujság*-ban: (4. sz.) Zichy Géza operája: »Roland mester.« — (16. sz.) Goldmark Károly: »A hadi fogoly.« — (21. sz.) »Kukuska,« Lehár Ferencz operája.

Dr. *Erdélyi Pál*

segédőr.

1. Balassa Bálint élete. 1551—1594. (Magy. Tört. Életrajzok XV. évf. 4. 5. füzet). Budapest, 1899. 8-r. 251. lap. Franklin társ.

2. A XVI és XVII. századi Énekeskönyvek. Különnyomat a Magy. Könyvszemle 1899. évf.-ból). Budapest, 1899. 8-r. 75 l. Athenaeum r. t.

3. Balassa Bálint levelei. (Irod. Tört. Közlemények, 1899. évf. III. f.)

4. A virágének. (Ethnographia, 1899. évf. III. és IV. f. Két közlemény.)

5. A Komáromi Énekeskönyv. (Egy. Philologiai Közlöny, 1899. évf. II—IV. f. Három közl.)

6. Kisebb czikkek a Magyar Kritika, Budapesti Napló, Komáromi Lapok-ban.

Dr. *Sebestyén Gyula*

segédőr.

1. Az avar-székely kapcsolat emlékei. (Néprajzi Füzetek, VIII. sz.)

2. Az avar-székely kapcsolat pere. (Erdélyi Múzeum, 1899. VIII—IX. f.)

3. Főtitkári jelentés a M. Néprajzi Társaság közgyűlésén. (Ethnographia, 1899. II. f.)

4. A M. Nemzeti Múzeum néprajzi gyűjteményei. I. köt. Biró X. új-guineai gyűjt. (Bírálat. U. ott. III. f.)

5. A kegyelet tévedése. (A »Tarnacs« utca-név dolgában. Esti Ujság, 1899. márcz. 21-ik sz.)

6. Munkácsi Bernáttal szerkesztette az Ethnographiát.

7. A magyar varázsdob. (Előadás a Magyar Néprajzi Társ. 1899 május 17-ki ülésén).

8. Gyűjtötte a szentivánnapi szokások emlékeit.

9. A Kisfaludy-társaság megbízásából szerkesztette és sajtó alá rendezte az általa gyűjtött regös-énekek gyűjteményét.

Dr. *Aldásy Antal*

egyetemi magántanár, segédőr.

1. Ismertetések a Turul, Századok és Magyar Kritikában.

2. A pecsétekről (Sajtó alatt.)

Dr. Esztegár László

assistens.

1. A brüsszeli kir. könyvtárról. (Magyar Könyvszemle, 1899. évf. IV. f.)
2. A bécsi mechtaristák emlékkönyve. (Armenia, 1899. VI., VII. és VIII. f.)
3. Kisebb közlemények, könyvismertetések a Magyar Könyvszemlében, az Ethnografiában és a Vasárnapi Ujságban.
4. Sajtó alatt: Magyar Minerva. A magyarországi múzeumok és könyvtárak czimkönyve. I. évf. (Szerkesztés dr. Schönherr Gyula társaságában.)

Dr. Melich János

assistens.

1. 1. Kalangya; 2. Lőcs; 3. Jól néz ki; 4. Két ritka szó. (Magyar Nyelvőr, 1899. évf.)
2. Egy XVI. századbeli palócz-orosz szójegyzék. (Nyelvtudományi Közlemények, 1899. évf. III. f.)
3. Setälä E. Smirnov munkáiról. (U. ott.)
4. Magyar grammatika a kijevei tanítóképző könyvtárában. (Magyar Könyvszemle, 1899. évf. IV. f.)
5. Az orosz huszárság története. (Budapesti Hírlap, 1899. június 16. sz.)
6. Szily Kálmán akad. főtítkárral együtt: Czimsszójegyzék. Előkészületül a magyar nyelv szótára új kiadásához. Budapest, 1899.
7. Néhány apróbb czikk az Ethnographiában.

Havran Dániel

assistens.

1. Adatok Brunczvick Tóbiás superintendens életéhez. (Protestáns Szemle, 1899. évf.)
2. Irodalomtörténeti adalékok. Vegyesek. (Magyar Könyvszemle, 1899. évf. IV. f.)

Kováts László

assistens.

1. Kőrösi József: A felvidék eltótosodása. (Könyvismertetés az Ethnographiában.)
2. Tartalommutató az Ethnographia I—X. kötetéhez.
3. Hazai nyomdák a jelen század III. tizedében. (Magyar Könyvszemle, 1899. évf. IV. f.)
4. Folyóiratok jegyzéke 1898-ról. (Melléklet a Magyar Könyvszemle 1899. évi folyamához.)
5. Az 1683-iki madridi autodafé. (Kis Tükör, 1899. évf.)

6. Több apróbb történeti tárgyú cikk a Prot. Egyházi és Isk. Lapban, a Kis Tükörben.

7. Nyolcz történeti előadás a népszínház-utczai áll. ipariskolában az iparosok képzésére alakított orsz. bizottság megbízásából.

8. Történelmi repertorium a Századok számára.

Dr. *Hubert Emil*

assistens.

1. Nyelvemléktani széljegyzetek. (Magyar Könyvszemle, 1899. évf. II. f.)

2. Utolsó szó a nyelvemléktan ügyében. (U. ott, III. f.)

Varjú Elemér

assistens.

1. A gyulafehérvári kódex. (Akadémiai Értesítő, 1899. évf. I. f.)
2. A monostorszigeti emlékkő. (Archaeologiai Értesítő, 1899. évf. I. f.)

3. A gyulafehérvári székesegyház sirköveiről. (Archaeologiai Értesítő, 1899. évf. I. f.)

4. A Szirmay-család czímeres levele. (Borovszky Samuval együtt. Turul, 1899. évf. II. f.)

5. Magyar köriratu pecsétek a XIV. és XV. században. (Turul, 1899. évf. II. f.)

6. Murmellius Lexicon a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. (Magyar Könyvszemle, 1899. évf. II. f.)

7. A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár. (Magyar Könyvszemle, 1899. évf. II—IV. f.)

8. Egy kis magyar nyelvemlék a XVI. század elejéről. (Magyar Könyvszemle, 1899. évf. II. f.)

9. XVI. századi leltár egy esztergomi misekönyvben. (Magyar Könyvszemle, 1899. évf. III. f.)

10. Könyvismertetések és vegyesek a Turulban, a Magyar Könyvszemlében és a Magyar Kritikában.

A GYULAFEJÉRVÁRI BATTHYÁNY-KÖNYVTÁR.

VARJÚ ELEMÉRTŐL.

(Ötödik közlemény, a szöveg közt három hasonmással.)

54. (*I*₅. IV. 20.) HORAE CANONICAE LATINE ET GAL- LICE. *Saec.* XIV.

Kis negyedréti kézirat finom válogatott hártán, egy hasábosan egyenletes, erős törésű gót minuszkulával írva. Remekül miniált diszkézirat. Van benne 55 majdnem lapnagyságú kép, pompás tüskés leveles keretek, számtalan gyönyörű kezdőbetű és sortöltő lécz. A képek valamely francia vagy burgundi első rendű miniátor alkotásai, a legtöbb még a régebbi iskola ízlésében mozaik alapra van festve. A rakott arany főleg a kezdőbetűkön szerepel. Készült a XIV. század második felében.¹

A kézirat elől csonka, hiányzik belőle többek közt az egész naptár, amelyet hihetőleg pompás képei miatt szakítottak ki a drága kódexből. Kezdeté:

Initium sancti evan | gelii secundum Johannem. Gloria tibi domine . . .

XVIII. századi egyszerű bőrkötésben.

Beke, Index, 61. sz. (Breviarium. foliorum 294.)

55. (*M*₅. IV. 7.) DISPOSITIO BIBLIAE. — COMMENTARIA VARIORUM SUPER PROLOGOS BIBLIAE. — TRACTATUS DE PRAELATIS. — SPECULUM ANIMAE. — SERMONES ET COLLA- TIONES HENRICI DE HASSIA ET HENRICI DE OYTHA. — CON- CORDANTIA EVANGELIORUM PER CANONES. *Saec.* XIV.

Ivréti kézirat vegyest hártán és papíron. Minden négy leveles papír füzet egy ív hártába van téve, tehát a hártya teszi ki a levelek egy harmadát. 297 levél, két hasábosan, vastag vonású kurzívval írva; kivéve a végén néhány levelet, egészen egy kéztől ered. Csak a kötet első fele van rubrikálva. Egyszerű vörös kezdőbetűkkel.

¹ E remek kéziratot legnagyobb sajnálatomra nem írhattam le úgy, a mint megérdemelné. Ki volt kölcsönözve a könyvtárból s csak rövid időre láthattam, közvetlen Gyulafejérvárról való elutazásom előtt.

Kötése valószínűleg egykorú. Deszka táblái sötétbarna, erős borjúbőrrel vannak bevonva. Lapjain egyenes vonalakból képezett rácsos díszítés; az egyes ferde négyszögeket váltakozva, benyomott stilizált rózsza és ökörfő (szarvai közt csillaggal) tölti ki. Az első táblán van a könyv hártyalapocskára írt címe rézkeretbe foglalva s lantornával fedve.

Beke, Index, 246. sz.

56. (*F₅*. V. 12.) MATRICULA PLEBANIAE CIBINIENSIS.
Saec. XIV—XVII.

Negyedrétű hártyakézirat, a mely csonka állapotában 39 hártyalvelet tartalmaz s számos XIV—XVII. századi kéz által iratott.

A kódex, mint azt annak idején a régi kötés hártya szalagjairól meg lehetett állapítani, három újnyi vastag volt. Meglevő töredéke papirlevelekkel van megtoldva, oly módon, hogy minden két hártyallevél közé esik egy papírlap, s gyarló félvászon-kötésbe van kötve, a mely egy feljegyzés szerint 1845-ben készült.

A kézirat a SzentSzűz-ről nevezett nagyszebeni egyháznak vagyon-leltárait és időnkénti kiadásait s bevételeit foglalta magában. Rendszeresen körülbelül a mohácsi vészig lehetett használatban; innen kezdve már csak az egyes lelkészek megválasztási s halálozási dátumait vagy egy-egy nevezetes eseményt jegyezték fel benne. A bejegyzések egész 1630-ig mennek. A mint *Seiwert Gusztáv* alább említendő ismertetésében megállapította, a kódex az 1645-ben Nagyszébenben lezajlott villongások alkalmával vesztett el s csonkított meg, a mikor a fellázadt nép a paplakot megostromolta s kirabolta. Innen több mint egy századig lappangott, mig nem a tudós Róth Keresztély nagyszebeni plebános birtokába jutott. Ez az akkor már csak 41 levélre leolvadt töredéket közbe tett papirlevelekkel együtt bekötötte, elébe címlapot írt s az egészet a papírlapokra jegyzetekkel látta el. Az általa írt címlap így hangzik:

α. ω.

MATRICVLA
PLEBANIAE CIBINI
ENSIS,

quae, post errores
nimium diuturnos, pristin-
is tandem manibus ocu-
lis usibus est restituta,

CHRISTIANO ROTH

Cibiniensi
PLEBANO et DECANO
EXISTENTE

Anno Dni CIO DCCLIII.

Mense Januario.

Eheu! quam pingui macer est mihi taurus in arvo.

Roth halála után a plebánián maradt a kézirat; itt használta azt az ismert tudós *Seiwert János* ev. lelkész († 1785.). Mikor került innen a gyulafejérvári könyvtárba, nem ismeretes, de nagyon valószínű, hogy Batthyány püspök akkor szerezte, a mikor 1782-ben nagy körutat tett Erdélyben s a szász városokat is sorra meglátogatta. Nem lehetetlen, hogy ép úgy, mint a hogy a brassói ág. ev. iskola (illetve a hitközség) felajánlotta neki könyvtára több nagybecsű kódexét, a nagyszzebeni evangélikusok is átengedtek egyet-mást a közszeretnek örvendő főpap gyűjteménye gyarapítására, közte a Matriculát is.

A művelődéstörténeti szempontból kiváló becsű kéziratot sokan felhasználták. Két teljes kiadását is birjuk. Először az erdélyi régiségek szorgalmas buvára, *Kurz Antal* adta ki, Kemény József gróf biztatására, 1848-ban, a *Serapeum* (Zeitschrift für Bibliothekswissenschaft, Handschriftenkunde und ältere Litteratur) IX. folyamában »Die ältesten deutschen Sprachdenkmale« cím alatt. Lapról-lapra adta az eredetit, abban a sorrendben, a mint a bizonyynyal helytelenül rendezett s eredetileg nem egymásután következő levelek ma kötte vannak. Kiadása — eltekintve olvasási hibáitól — ép ezért nehezen használható; a ki az eredetit nem látja, nem igen tudja megállapítani, mi s hogyan következik egymás után és az egyes bejegyzések milyen korúak. Egy negyed századdal utóbb *Seiwert Gusztáv* az Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde 1874-iki folyamában (Neue Folge, XI. Bd. III. Heft) kitűnő bevezetéssel s bőséges jegyzetekkel újból közrebocsátotta a Matriculát. Kiadása hasonlíthatatlanul jobb a Kurzénál. Ő a kódex egész anyagát tárgyak és korok szerint osztályozva közölte, úgy a hogy azt legkönnyebben lehet áttekinteni s felhasználni.

Igy tehát a becses emlék kétféle kiadásban is közkézen forog. Mégis szükségesnek véljük itt annak egy, a könyvésztetre nagyon fontos részét az eredetiből újból kiadni, annál is inkább, mert az még a *Seiwert* kiadásában sincs teljesen hibátlanul visszaadva s eddig számos félreértésre adott okot. Ez a része a kéziratnak a nagyszzebeni plebánia és prépostság könyvtárára vonatkozik.

Előre kell bocsátanunk, hogy a kódex feljegyzései nem következnek korrendben s eredetileg is össze-vissza irattak a kötetbe. Innen van, hogy három különböző helyen vannak benne könyvekről szóló feljegyzések, és pedig a legrégebbiek a kézirat elején, az ezek után következők a végén s a legfiatalabbak a közepén.

A legkorábbi bejegyzés egy a Szent-Szűz templomának javait tartalmazó összeírás végén van és az egyház szerkönyveit sorolja fel. (5a. és 6b. l.) Az összeírás a XIV. század hatvanas vagy hetvenes éveiből való; címe így hangzik:

Omnia que pertinent ad ecclesiam Beate Virginis.

Huszonkét könyvről szól, a melyek így következnek egymás után :

(1—8.) Item numero VIII missalia, octavum habet plebanus.

(9—10.) Item duo matutinalia.¹

(11—14.) Item m^j^{or} spalteria (*így!*)

(15. 16.) Item duo antiphonaria.

(17. 18.) Item duo gradualia.

(19.) Item unum lectionale.

(20—22.) Item tres agende, una est apud leprosos.

E jegyzék után korrendben egy csak kevéssel újabbnak látszó lajstrom következik, a mely a *nagyszebeni prépost* könyveit, illetve azok kikölesöznzési jegyzékét tartalmazza. (39b l.)

Már Schullernek feltűnt, mit keresnek itt a Szent-Szűz temploma javai közt a prépost könyvei? Hiszen a prépostság vagyona a XIV. században semmiféle kapcsolatban nem állt a plébániával. Meg is kísérelte a sajtóságos dolog magyarázatát. Az a körülmény, hogy a prépost könyvei az egyház Matriculájában említettnek, elegendő bizonyosságul szolgált előtte, hogy azok a plébánia tulajdonát képezték; tehát — mondja Schuller — hihetőleg valamelyik prépost testálta azokat a Szent-Szűzről nevezett egyházra.

Mennyire téves ez a feltevés, legjobban megmutatja a szóban forgó lajstrom, amely így hangzik :

Nota, quot libros prepositi:

Primo decanus habet (1.) unum passionale.

Plebanus de Burgberg habet (2.) summa Reimundi² et (3.) Peregrinum de tempore³ et (4.) librum super Matheum.

Dominus Leo hunc habet (5.) speculum.

Dominus Affrica habet (6.) summam de sententia excommunicationis maioris et minoris.

Plebanus de Insula habet (7.) Rechardi.

Idem habet (8.) Peregrinum de sanctis⁴ dominus Nicolaus Muratoris.

Et habet (9.) super Apocalypsim Helta librum ⁵ qui in caput (így) convocatur: Adivi villa.

Buteda habet (10.) librum qui incipit: Cum appropinquasset⁶ etcetera.

¹ Kurz és Seiwert tévesen »matrimonialia«-t olvastak.

² Raimundus de Pennaforte, Summa de poenitentia et matrimonio.

³ Frater Peregrinus, Sermones de tempore.

⁴ Ugyanattól Sermones de sanctis.

⁵ Az eredetiben világosan olvashatólag áll *ruit*^m, a mit Seiwert *servi-cum*-nak olvasott, hosszasan fejtegetvén annak lehetőségét, hogy a nagyszebeni prépost könyvtárába szerb könyv hogyan kerülhetett. Nem akarjuk ebbeli érvelését czáfolni, de annyi tény, hogy a kérdéses szóból *servicum*-ot kiolvasni nem lehet.

⁶ *Cum appropinquaret portae civitatis* . . . szavakkal Lukács evan-

Dominus Symon habet (11.) Decretales domini decani, ecclesie Sancte Marie assignatas.

E jegyzék, melyben összesen tizenegy könyvről van szó, úgy látszik hibás volt, mert közvetlen utána ugyanazon kéz még egyszer leírta, némi eltérésekkel. Hogy a második jegyzéknek az elsővel való egyezése szembetűnőbb legyen, az egyes könyveket ugyanazon számmal jelöljük, a melyel az elsőben szerepeltek. Szól pedig a második jegyzék eképen:

Nota libros domini prepositi.

Primo quem habet dominus Africha (?) Decretum.

Item (5.) speculum.

Item (11.) decretales habet plebanus Cybiniensis.

Item (?) sextus decretalium.

Item (?) summam de symonia.

Item (2.) summa confessionum et unum (1.) Passionale.

Item (6.) unus liber de sententia excommunicationis maioris et minoris.

Item (9.) liber super Apocalypsym.

Item (4.) liber super Matheum.

Item (?) liber super proverbia; habet (8.) Peregrinum de sanctis.

Item (3.) sermones de tempore.

Item XI parvi libelli et alique carte parve.

Item (?) scolastica hystoria, que dicitur esse dominorum de sede Cybiniensis.

E jegyzék, ha a tizenegy kis libellustól (ami tiszta papírt vagy hártát füzetekben is jelenthet) eltekintünk, tízennégy munkáról szól, tehát hárommal többről, mint az előbbeni. Kilencznek azonoságát az előző lajstromban foglaltakkal meg lehet állapítani s ez kétségtelenné teszi, hogy e felsorolás nem folytatása, hanem bővített s helyesbített ismételése az előbbinek.

Ugyanaz, a ki ezt a két jegyzéket a *Matriculába* bevezette, ugyanazon lapon, folytatva, még egy könyvlajstromot írt, a mely itt következik:

Nota. Quot sunt liberi (így, világosan tollhibából) pertinentes ad curiam in Cybinio.

Primus est (1.) Passionale.

(2.) Postilla.

(3.) Due partes (hihetőleg két kötet) postillarum Milicii de (üresen hagyva egy kis hely, bizonyosan ennek kellett volna következni: tempore et de sanctis.)

geliumának VI. k. 12. verse kezdődik. A könyv valószínűleg szent beszédek tartalmazott s közülök a legelsőnek alapigéi voltak a fentebbi szavak.

- (4.) Due partes de sermonibus Milicii.
- (5.) Duo (*t. i. volumina*) Jacobini de tempore et de sanctis.
- (6.) Item una biblia.
- (7.) Item summa Nicolai.
- (8.) Item una scolastica hystoria.
- (9.) Item est unus liber papire(us) de tempore et modicum de sanctis.
- (10.) Item spalterium (*így!*) cum glossa et est finis.

A lapszálen más kéztől írva:

Nota, quod Summam confessionum habet abbas in Candelis (*a kerczi apát*), quem concessit sibi plebanus Nycola(us) anno cccc^o.

Ezek szerint ugyanakkor, mikor a prépost könyveinek száma 14-re ment, volt a plebánia-háznak is egy 10 műből (összesen 13 kötetben) álló gyűjteménye.

Milyen viszonyban állnak egymással ezek a lajstromok?

A dolog legvalószínűbb magyarázata az, hogy, előttünk ismeretlen okból, a prépost könyveit a plebánián helyezték el. Valamely alkalomból, talán egy új plebános székfoglalásakor aztán a depositum gyanánt kezelt könyveket lajstromba vették s hogy esetleges visszaszolgáltatásuk alkalmával a plebánia könyvei közülük ne kevertessenek, ugyanakkor ezeket össze is írták.

Hogy a prépost-féle könyvek az összeírás idejében nem képezték a plebánia tulajdonát, azt a két első jegyzék felirata bizonyítja, a mely világosan a prépost tulajdonául jelöli meg őket. Az, hogy belőlük egy (vagy talán több, nem lehet jól megérteni) a plebánusnál volt kikölcsönözve, csak erősíti ebbeli feltevéseinket. Ha — a mint Seiwert hitte — a prépost a könyveket a Szent-Szűz egyházára hagyta volna, úgy azt a lajstrom írója bizonynyal nem halgatta volna el, s akkor nem sorolta volna fel elkülönítve a kúriához tartozókat.

Ezek a könyvek később sem voltak a plebánia tulajdonában, sőt alig foroghat fenn kétség az iránt, hogy a fentebbi jegyzék elkészülte után elszállították őket a kúriáról. Mert midőn kevéssel utóbb, még talán a XIV. század legvégén, vagy a következő elején összeírták az egyház vagyonához tartozó könyvtárat, abban a prépost könyveit hiába keressük, nincs a jegyzékben egyetlen újabban hozzá járult darabon kívül egyéb, mint az a tíz kézirat, a mely a fentebbi jegyzékben a kória tulajdonaként szerepel. Nincs nyoma a prépost könyveinek a plebániái könyvtár későbbi lajstromaiban sem.¹

¹ Seiwert, a ki az egyes jegyzékek azonosságát nem vette észre, igen kalandos magyarázatokkal szolgál a könyvtárakról. A *Curia* szerinte a város-házat jelenti s érthetetlen előtte, mint kerülnek a város könyvei az egyház vagyon-lajstromába. A száz tudósok egyáltalán nem tudtak a *Matricula*

Az itt említett XIV. vagy XV. századi könyvjegyzék a *Matricula* 39a. lapján van s csak javított ismétlése a *Curia* fentebbi leltárának. Csak teljesség okáért közöljük, megjegyezvén, hogy a könyvek számai az előző lajstromra mutatnak vissza.

Isti sunt libri qui pertinent ad dotem ecclesie Cibiniensis.

Primo (6.) una biblia.

Item (8.) scolastica hystoria.

Item (10.) psalterium cum glossario.

Item (3.) duo volumina postillarum Milicii de tempore et de sanctis.

Item (4.) duo volumina sermonum Milicii de tempore et de sanctis.

Item (5.) duo volumina Jacobini de tempore et de sanctis.

Item (7.) summa viciorum.

Item (1.) passionale in pergameno.

Item (*Ez az előbbi lajstromban nem fordul elő, lesz tehát a száma 11.*) passionale in papiro, quod dedit dominus Jacobillus.

Item (*talán ez felel meg a 2. sz. alatti Postillának*) sermones communes de sanctis, qui incipiunt: Nimis honorati.

Et (9.) sermones dominicales in volumine papireo, quod dedit predictus dominus Jacobillus.

Ezt a jegyzéket — szaporodván a könyvtár — folytatták. Az első folytató (a XV. sz. elején) a következőket írta hozzá:

Item duo libri sermonum Milicii. (*Ezt áthúzta, mivel észre vette, hogy már be van írva.*)

(12.) Item breviarium de tempore et de sanctis usque ad festum Penthecostes.

(13.) Item breviarium novum magnum quod scripsit Theodoricus.

(14.) Item martologium (= *Martyrologium*).

(15.) Item Speculum ecclesie.

(16.) Item decretales.

A század huszas éveiben még két kódex czímével toldották meg a jegyzéket, még pedig az írás hasonlóságáról ítélve ugyanazon *Hermannus*, a ki a *Matricula* 12a lapján levő 1424-ből való feljegyzéshez odairta: *Hermannus signavit*.

A két kódex:

(17.) Item summa Johannis.

(18.) Item apparatus sextus decretalium.

Az itt közölt jegyzékekből már most megközelítőleg összeállít-

könyvjegyzékein eligazodni s kombinációik a könyvtár terjedelméről, gazdái-ról, stb. igen különösek. L. p. o. Archiv des Vereines für Siebenbürg. Landeskunde, N. I. XVII. 9. l.

hatjuk a nagyszebeni plébániai és a prépostsági könyvtár 1424 előtti statisztisztikáját.

Volt tehát a XIV. század utolsó harmadában a Szent-Szűz egyházának 32 könyve (35 kötetben), a melyből 22 a templom használatára rendelt szerkönyv volt. A könyvtár a XV. század első negyedében mindössze nyolcz munkával gyarapodott, állománya tehát 1424 táján kerek 40 darab. Ez a negyven munka tartalom szerint így oszlik meg.

I. Szerkönyvek:

Missale	8.
Breviarium	2.
Psalterium	4.
Lectionale	1.
Agenda	3.
Matutinale	2.
Passionale	2.
Antiphonale	2.
Graduale	2.
26 mű	

II. Hittudományi művek:

Biblia	1.
Martirologium	1.
Scolastica historia	1.
Speculum ecclesie	1.
Summa viciorum	1.
Psalterium cum glossa	1.
Milicii postillae de tempore et de sanctis	1.
Milicii sermones de tempore et de sanctis	1.
Jacobini sermones de tempore et de sanctis	1.
Sermones communes de sanctis	1.
Sermones dominicales	1.
11 mű	

III. Jogtudományi művek:

Decretales	1.
Apparatus sextus decretalium	1.
Summa Johannis	1.
3 mű.	

Ezek alapján tehát helyre kell igazítanunk az irodalmunkba becsúszott azon hibás adatot, mely szerint a nagyszebeni plébánia könyvtár a XIV. században 70 kötetből állt s a XIV—XV. század-

ban a legnagyobb plébániai könyvtár volt az országban.¹ Valójában a könyvtár nem tartozott a kiváló gazdaságúak közé, hiszen 1425-ben a pozsonyi káptalannak több mint háromszor annyi (82) könyve volt, mint ugyanazon tájban a nagyszebeni plébániának. Vagy, hogy egy közismert példát említsünk, egy soproni káplánnak 1400-ban 18 könyve volt, tehát majdnem még egyszer annyi, mint ugyanakkor — a szerkönyvektől eltekintve — a Szent Szűz egyházának.

Hogy a prépost könyvgyűjteményét egyházi- vagy magán-könyvtárnak kell e tekintenünk, biztosan nem lehet eldönteni. Azonban miután a *Matricula* »libros prepositi«-ról s nem *prepositurae*-ről szól, hihetőbbnek tartjuk, hogy a gyűjtemény valamelyik prépost magán tulajdonát képezte. E mellett szól az is, hogy a könyvek nem jutottak a plebánia kezére, a mi, ha a prépostság vagyonához tartoztak volna, bizonyára megtörténik, mivel a prépostság megszűntével (1426-ban) ennek javai a Szent-Szűz egyházára szálltak volt.

A prépost könyvgyűjteménye, a második jegyzéket véve alapul 14 munkából állott. Csupa theologiai s egyházjogi mű; szerkönyvek egyáltalán nincsennek benne. A mennyire a szűkszávi címekből meg lehet állapítani, négy jogi könyve volt a prépostnak: két decretales, egy Sextus liber decretalii és (talán ide lehet számítani) egy Summa de symonia. A speculum ép úgy lehet jogi, mint hittudományi műnek a címe. Feltűnő, hogy szentbeszédeket tartalmazó kötet csak kettő van: Peregrinus sermoi: de tempore et de sanctis, a mi arra látszik mutatni, hogy a prépost lelkészi tisztet ritkán végzett.

Hová lett idők folytán ez a gyűjtemény, nem ismeretes; valószínűleg szétszóródott. Egyes darabok a plébániai könyvtárba is juthattak belőle.

Az egyház könyvtára tekintélyes gyarapodást nyert 1424-ben. Ugyanis — a mint a *Matriculából* megtudjuk, ez évben Sybelinder Miklós plebános ráhagyta az egyházra egész könyvtárát, a melyről a lajstromot a kódex 37b. és 38b. lapján találjuk.

Nota, quod infrascriptos libros honorabilis vir dominus Nicolaus Sybelinder plebanus Cibiniensis legavit ecclesie parochiali videlicet Beate Virginis eiusdem civitatis, anno domini Mccccxx quarto, feria sexta ante festum sancte Agate, presentibus domino Materno, Jacobo magistro civium, Nicolao Pheffersag, Nicolao Koscha et magistro Johanne Goldner notario civitatis Cibiniensis.

- (1.) Item super epistolas et ewangelia pro dominicas anni.
- (2.) Item Thomam de Aquino super tercium Sentenciarum.
- (3.) Item sermones beati Bernhardi super Cantica Cantorum.
- (4.) Item sermones de sanctis per circulum anni de candelis.

¹ Több helyen; legutóbb a *Pallas Nagy Lexikonában*: X. kötet, »A Korvina«, III. lap.

- (5.) Item Nicolaus de Lira super quatuor ewangelii.
- (6.) Item unum ex quatuor dictus (*így!*) alias Crisopolita.
- (7.) Item Cylwer cum distinctionibus epistolarum Pauli.
- (8.) Item Papiam (*így.*)
- (9.) Item concordancias decretalium et decreti.
- (10.) Item exposiciones super Haymonis super Apocalipsin.
- (11.) Item liber qui incipit: Quasi cedros exaltat.

Item

Itt megszakad, de folytatódik a 38b. lapon:

Nota, quod honorabilis vir dominus Nicolaus plebanus Cibi-
niensis infrascriptos libros assignavit ecclesie parrochiali civitatis
eiusdem, anno domini Mccccxx quarto feria sexta ante festum
sancte Agate.

(12.) Primo sextum decretalium.

(13.) Item Clementinas.

(14.) Item psalterium cum illuminatura.

Tizennégy válogatott munka, a mely egyaránt tanulságot tesz
a plebános műveltségéről és vagyonosságáról. Van köztük egy psalte-
rium *képekkel* (cum illuminatura), több szentbeszédet tartalmazó
munka, s három nagy jogi mű: *Liber sextus Decretalium*, *Decretales*
cum concordantiis és a *Clementinae*.

Ezekkel együtt 1424-ben már 54 könyve van a Szent-Szűz
egyházának. Ha eltekintünk a templomban használt szerkönyvektől,
úgy a plebánia könyvtára ez időben 32 műből állott, 35 kötetben.

Hogyan és miből szaporodott ezen túl a gyűjtemény, a Matri-
culából nem lehet megtudni. Hanem hihető, hogy az 1424—26 közti
időszakban egyszerre sok kötettel gyarapodott a könyvtár a feloszla-
tott szebeni prépostság javaiból. Az 1190-ben III. Béla által alapí-
tott Praepositura Sancti Ladislai in Cybinio világiak kezeibe
jutván, annyira züllésnek indult, hogy Zsigmond király jónak látta
1424-ben feloszlatni s javainak legnagyobb részét átruházta a
szebeni egyházra. 1426-ban V. Márton pápa is jóváhagyta a királyi
rendelkezést. Ekkor sok mindenféle egyházi kincsel egyetemben
bizonytal a prépostság könyvei is a Szent-Szűz egyházára szállottak.
Másként nem lehetne megmagyarázni azt a körülményt, hogy a könyv-
tár rövid huszonkét év alatt 32 műről 149-re szaporodott. Ennyi
volt ugyanis a plebánia kódexeinek száma 1442-ben.

Egy hivatalos levéltárból tudjuk ezt meg, a mely a Matricula
13a.—20a. lapjait foglalja el s a Szent-Szűz egyházának összes ingó-
ságait felsorolja, úgy, a mint azokat *Henlín János* plebános halála
után utódja *Trudunberch Lukács* átvette.

Az egyházi ékszerek, edények s ruhák után következnek
benne a kódexek, a melyek közt azonban — különös módon — az
egyház használatára rendelt szerkönyveket hiába keressük. Mi az oka,

nem tudjuk megmondani; lehet, hogy ezeket a sekrestyés vagy a harangozó (a középkorban nem ritkán írni-olvasni tudó emberek), avagy valamelyik alpap kezelte s így azokat nem volt szükséges átadni a plébánosnak.

A jegyzék három részből áll. Az elsőben a librariához tartozó könyvek vannak, a másodikban azok, a melyek a plébánosnál a paplakban vannak, a harmadikban pedig a breviariumok foglaltatnak, a melyek a plébános és káplánjai kezén forognak.

Volt tehát már ez időben, mint ebből a felosztásból kitűnik, külön, a templomhoz tartozó *libraria*, könyvtárszoba is Nagy-Szebenben. A helyiség szűk volta okozhatta, hogy a könyvek tekintélyesebb része a kúrián őriztetett.

A nevezetes jegyzék, előre bocsátva az egész 1442-iki leltár címét, itt következik:

Nota. Anno domini M^oCCC^oXXX^o secundo invente sunt res ecclesie parochiali Beate Virginis civitatis Cibiniensis una cum debitis suis, post obitum providi viri Johannis Henlini condam vitrici ecclesie supradicte, que res consignate sunt ad manus providi viri Lucas Trudunberch, electo ac constituto vitrico novo in futurum, ut infra scripta sunt.

(17a. l.)

Nota; isti sunt libri que (*így!*) pertinent ad librariam in laterio.¹

- (1.) Item summa Pisani in papiro.
- (2.) Item Cancellarius Pharisensis super quartum sententiarum, pergamenó.
- (3.) Item mamatrektus super bibliam in papiro.
- (4.) Item Matheus glossatus in pergamenó.

(17b. l.)

- (5.) Item Lucas glossatus in pergamenó.
- (6.) Item quadragesimale in pergamenó.
- (7.) Item concordancie biblie in pergamenó.
- (8.) Item dicta magistri Niculay Dinkeline super quartum sententiarum.²
- (9.) Item concordancie biblie.
- (10.) Item Ysaías et Geremias glosati.
- (11.) Item Esehíel et Daniel glosati.
- (12.) Item expositio Niculay de Lyra super Ezechielem.
- (13.) Item Barekwardus in duobus fluominibus. (*voluminibus helyett*).
- (14.) Item moralia Gregorj.

¹ Seiwert *in latino*-t olvas. Én inkább *in laterionak* vélem, ami annyit jelentene: a jegyzőkönyvben, registrumban.

² Nicolaus de Dünckelspiel, Commentaria super IV. librum sententiarum.

- (15.) Item Thomas de Aquino super primum et secundum sententiarum.
- (16.) Item Petrus Aureolus.
- (17.) Item Damascenus.
- (18.) Item due partes Milicie (*igy, Milicii helyett*) de tempore et sanctis.
- (19.) Item psalterium glosatum.
- (20.) Item Bernardus.
- (21.) Item questiones de cognitione angelorum.
- (22.) Item libri ethicorum.
- (23.) Item Bernhardus ad Augenum papam.
- (24.) Item Jacobus Voragine cum collectis.
- (25.) Item omilie Gregorii super Ezechielem.
- (26.) Item sermones de tempore.
- (27.) Item Climacus de mistica scala.
- (28.) Item martilogium.
- (29.) Item tractatus contra hereticos et plura alia.
- (30.) Item dewtermonius super cantica.
- (31.) Item liber sancti Augustini secundum Rupertum.
- (32.) Item gestiones theoloÿce de quolibet.
- (33.) Item flores penitencie.
- (34.) Item liber contra manicheos.

(18b. l.)

- (35.) Item liber expositio super libros ethicorum.
- (36.) Item liber de victuria verbi dei.
- (37.) Item lecciones beate Virgine (*igy!*) per annum.
- (38.) Item una summa Pisani.
- (39.) Item tripertita hystoria.
- (40.) Item Rupertus de victuria verbi Dei.¹
- (41.) Item questiones super primum sententiarum.²
- (42.) Item una magna biblia apud predicatorem in nigro copertorio.
- (43.) Item sermones ad clerum.
- (44.) Item sermones in pergameno.
- (45.) Item liber mixtus in pergameno de quolibet.
- (46.) Item pastoralia et libellus Gregorii de penitentia.
- (47.) Item questiones alique Richardi.
- (48.) Item decem et septem libri moralium super Job in uno fluomine. (= *volumine*).
- (49.) Item Thomas de Aquino contra gentiles.
- (50.) Item summa virtutum.

¹ Rupertus abbas Tuiciensis, Opus de victoria verbi Dei.

² Thomas de Aquino?

- (51.) Item secunda pars Milicie (= *Milicii*) de tempore.
- (52.) Item prima pars Milicie de tempore,
- (53.) Item rationale.
- (54.) Item prologus contra Viclefh.
- (55.) Item hystoria Troiana et textus moralium Aristotelis.
- (56.) Item tabule omnium librorum moralium.
- (57.) Item tractatus magistri Rolandi.
- (58.) Item Vergilius.
- (59.) Item duo antiqua fluomina. (= *volumina*).
- (60.) Item concordancie evangelistarum.
- (61.) Item biblia abbreviata.
- (62.) Item Gwillelmus de fide et legibus.

Nota, quod libri infrascripti habentur in dota apud dominum plebanum.

- (63.) Item duo passionalia, unum in pergamenno et unum in papiro.
- (64.) Item questiones sentenciarum, ediciones Egidij de Roma in pergamenno.
- (65.) Item glosa ordinaria super istos (?) Pauli.
- (66.) Item Sulcos super quarto libros (*igy!*) sentenciarum.
- (67.) Item super epistolas Pauli et ewangelia pergamenicos.
- (68.) Item speculum ecclesie.
- (69.) Item XVI libri moralium Gregorii in pergamenno.
- (70.) Item Innocencino tercius de penitencia.
- (71.) Item Niculaus de Lira super quatuor ewangelistas.
- (72.) Item textus sentenciarum in pergamenno.
- (73.) Item glossatum psalterium in pergamenno.
- (74.) Item glossa super pater-noster magistri Nicolay Dinckelplwel.
- (75.) Item liber Bertandi (*igy!*) super epistolas quadragesimales.
- (76.) Item Jacobus super ewangelia quadragesimalia.
- (77.) Item Thomas de Aquino super tercium sentenciarum.
- (78.) Item super epistolas et ewangelia per annum.
- (79.) Item Petrandus (*igy!*) de sanctis.¹
- (80.) Item Bertrandus super epistolas et gestnociiones (?)
- (81.) Item Bertrandus super ewangelia.
- (82.) Item una biblia rubia.
- (83.) Item registrum biblie.
- (84.) Item Papius.
- (85.) Item parvus liber de quatuor virtutibus cardinalibus.
- (86.) Item scolastica hystoria.

¹ Úgy ez, mint az alább következő két munka hihetőleg Bertrandus de Cura bibornoktól való.

- (87.) Item Petrus de Tharentasia super quartum sententiarum.
- (88.) Item Crisostomus super Matheum.
- (89.) Item postilla Thome de Aquino super ewangelia.
- (90.) Item liber super cantica canticorum cum prologo et quadripertitum.
- (91.) Item sermones per circulum annum (*így!*)
- (92.) Item tractatus de vita activa.
- (93.) Item summa collacionum fratris Johannis.
- (94.) Item sermones ad clerum de sanctis.

(19a. l.)

- (95.) Item sermones de tempore.
- (96.) Item speculum beate Virginis, biblie beate Virginis et quam plura in volumine uno, in papiro.
- (97.) Item sermones Bernarde (*így!*) super d^t xilencia.
- (98.) Item liber super magnam Ysaïam in magno volumine.
- (99.) Item sermones super missus et tractatus de contemplacione breviarii.
- (100.) Item prologus Rupperti de victoria verbi Dei.
- (101.) Item de virtute in communi et de difinicionibus virtutum recommendaciones et alia plura.
- (102.) Item frater Johannes de Gemminario ordinis¹ predicatorum de provincia Romana.
- (103.) Item sermones dominicalis (*így!*) pro circulum anni.
- (104.) Item epistole Jeronime (*így!*)
- (105.) Item sermones Per(*egrini*) de sanctis per circulum anni in pergameno.
- (106.) Item Haýmo super per (*így!*) apokalipsim.
- (107.) Item sermones de sanctis de candelis per circulum anni.
- (108.) Item virtutes cum septem sacramentis.
- (109.) Item XIIIJ-us liber moralium usque ad XXIJ-um.
- (110.) Item quadragesimale magistri Augustini de Ancona.
- (111.) Item Niculaus de Lira super epistolas Pauli.
- (112.) Item rationali (*így!*) pergameno.
- (113.) Item de exemplis et similitudinibus rerum.
- (114.) Item Augustinus de concordancia Ewangelistarum.
- (115.) Item Margarita biblie.
- (116.) Item pastoralia Gregorii.
- (117.) Item Bartholomeus de proprietatibus rerum.
- (118.) Item tractatus de predestinacione et prestancia.
- (119.) Item tractatus de penitencia secundum canones.
- (120.) Item sermones snper Matheum.

¹ Gemminiano.

19b. l.)

- (121.) Item liber de victuria verbi dei ex preceptis.
- (122.) Item liber de prima beati Augustini et liber de alogon.
- (123.) Item expositio Haymonis super Apokalipsim.
- (124.) Item translacio sancti Jeronimi ad postulacionem.
- (125.) Item biblia metrica.
- (126.) Item liber per ewangelia per totum annum.
- (127.) Item liber qui incipit: Nimis honorati.
- (128.) Item Honorius papa super cantica.
- (129.) Item postilla super ewangelia.
- (130.) Item aliqui sermones in sexternis.
- (131.) Item compendium theoloyce veritatis.
- (132.) Item Soccus de sanctis.
- (133.) Item Bertrandus.
- (134.) Item gesta Romanorum.
- (135.) Item tractatus Johannis, calendarium de ecclesiasticis contentis, cum ibi contentis.
- (136.) Item apparatus libri sexti.
- (137.) Item summa Pisani que pertinent ad Rwismark (?)
- (138. 139.) nota Jacobus magister civium habet unam parvam bibliam et Holgoth super librum sapiencie.

Nota, quod inter istos libros supra scriptos Georgius filius magistri Johannis Gwldener habet quinque libros, scilicet biblia, summa Pisani, tabule, librum iurium, liber elocutionum sermonis beati Bernardi, qui, scilicet quinque libri, omnes cum rubiis copertoriis sunt tecti.

(20a. l.)

Nota. Tot habentur breviaria in dota apud dominum plebanum et capellanos pertinentes ad ecclesiam beate Virginis:

- (140.) Item breviarium magnum, in quo legit plebanus.
- (141.) Item breviarium magnum spissum in asseribus.
- (142.) Item breviarium de tempore et de sanctis.
- (143.) Item breviarium quod fuit magistri civium Jacobi senioris.
- (144.) Item breviarium bonum, album, quod fuit episcopi Gobolini.
- (145.) Item breviarium quod fuit domini Martini.
- (146.) Item breviarium niger, quod fuit Andree de Mosna.
- (147.) Item breviarium antiquum, quod fuit procoratoris.
- (148.) Item breviarium in veteratum cum certis notis.
- (149.) Item breviarium, quod habuit Simon de Corona.

Eddig tart a *Matriculában* fenmaradt legujabb könyvjegyzék. A korhoz mérten eléggé pontos czimek révén megállapíthatjuk, minő volt a könyvtárnak tudományos színvonala.

Érdekes, hogy a terjedelmes gyűjteményben egyetlen pogány író művével találkozunk, s ez a legortodoxabb keresztény írók által is tisztelt *Vergilius*. (58. sz.) Profán könyvek vagy legalább félig-meddig ilyenekül tekinthetők még ezen kívül is akadnak; itt van a *Dares Phrygius Historia Troianájának* és a *Gesta Romanorumnak* egy példánya. (134. sz.) Talán ide számítható még a *De exemplis et similitudinibus rerum* (113. sz.) című munka is. A természettudományokhoz tartozik *Bartholomaeus Anglicus* (Glanvilla) könyve *de proprietatibus rerum*. Főként ezek mutatják a haladást, a melyet a kultúra a XV. század eleje óta tett Nagy-Szebenben; a theologia s a jogtudomány már előbb is képviselve volt a könyvtárban, ez a két szak csak számbelileg növekedett; a szépirodalom s a természettudomány ellenben ekkor foglalt benne legelősször helyet.

Hogy szaporodott innen kezdve a könyvtár, mint nőtt rohamosan a könyvnyomtatás feltalálása után, már nem a *Matriculából* tudható meg s ép azért nem tartozik ránk. Története még meg írva nincs, de elszórtan, a *Verein für Siebenbürgische Landeskunde Archivjában*, százsz gimnáziumok értesítőiben igen sok adat található róla.

A fentebbi jegyzékekben felsorolt kódexek legnagyobb részt elvesztek. Nehány azonban megmaradt s ezek tudtunkkal jelenleg a Bruckenthal-Múzeumban őriztetnek.

57. (*F₅. IV. 13.*) HUGVICIUS (ALIAS UGUTIUS) DE PISA, EPISCOPUS FERRARENSIS,¹ LEXICON AD DECRETALES GREGORII IX. PAPAE DUPLEX.² *Anni 1368.*

A két rész két különböző kéz írása.

I. 78 ívrétű levél, vastag erős bordájú papirosra, szép, egyenletes kurzívval öthasábosan írva, a XIV. század derekáról. Végén tizenhárom üres levél.

II. 210 számozott és 3 számozatlan üres levél vastag papíron, kurzívval írva. Rubrikálva.

Kezdet: Cum nostri protophlasti suggestiva

Vége (a 210a. lapon): hoc opus exegi festaque sepissime fregi. | Anno domini millesimo trecentesimo | sexagesimo octavo factus est iste | liber undecimo kalendas ipsius martii.

XV. századi deszkakötés, valamely más kéziratról lehúzott, olasz modorban préselt bőrrel bevonva. Erős, durva, kettős vaslánczczal.

Beke, Index, 644. sz. («ex a. 1386.»)

58. (*M₅. IV. 14.*) BIBLIA CONTINENS NOVUM TESTAMENTUM. *Saec. XIV.*

¹ Meghalt 1212-ben.

² Nem lévén kezemnél a kódex, nem tudom megállapítani, azonos-e ez a *Liber Derivationum*-mal?

Ivrétű kézirat, vastag, nagy bordájú papíron; egy hasábosan, folyóírással írva. Vörös czimékkel és kezdőbetűkkel. Készült a XIV. század második felében. Elején a mutató táblából hiányzik néhány levél, végül jóval csonkább, Péter második levelénél megszakad.

Kötése barna sima bőr, deszkatáblákkal. Védőgombjai és csatjai hiányoznak.

A 6a. lap felső szélén ezen a XV. század közepéről való felírás olvasható:

Liber corporis Christi Coronensis, datus a domino Paulo de Altamuta.

Az első lapon gróf Bathyány Ignác írásával:

Hic liber Ms. dono mihi datus fuit in Bibliotheca Scholae Augustanae Confessionis Coronae die 2. octobris 1782. Ign. C. Bathyani m. p. Eppus Transsylvan.

59. (K₅. VI. 6.) HADAMAR VON LABER, JAGD. *Saec. XIV.*

Kis negyedréttű hártyakézirat a XIV. század második feléből. Jó kurzív-írás; rubrikálva, egyszerű vörös kezdőbetűkkel. 35 levél, közben több hiányzik.

Kötése vörös disznóbőrrel bevonva vastag deszka táblákból áll. Kapcsai hiányoznak.

A hátsó tábla belsején ezen elmosódott s alig olvasható bejegyzés:

Nota. Do man zalt von Kristus in das
M^occe lxxxx vij jar an der erchtagē
nach sand Michels tag, der do was ein
sompztag ist gestorben der R . . . leichn (?)
Pidersear (?) frum chnecht vnd vnser lieber
pruder Hans der Vnsenpechk vnd pegrabn
an dem nogsten pfinztag dar nach in vnser
pfarr czw Ober Alltach got hab sein sel
Chu(n)rat Sturk pfarer do selb hat geschr(iben)
Vnd daz puchel ist sein gevesen.

Beke, Index, 477. sz.

Laberi Hadamarnak, a XIV. század kiváló német költőjének főműve a *Jagd*, már több kiadást ért. Az utolsót s a legteljesebbet *Steiskal Károly* eszközölte (Bécs, 1880.) a ki a szép allegorikus költeménynek 14 középkori kodexét sorolja fel, köztük a gyulafejevárit is. Szerinte a műnek négy XIV. századi kézírata ismeretes. A legteljesebb a bécsi császári udvari könyvtár egy nyolczadréttű hártya kódexe, utána következik a gyulafejevári, a mely azonban »vielfach lückenhaft«. Ennél jóval csonkább egy müncheni kódex, míg a negyedik, a löweni egyetemi könyvtáré, mindössze egy levél egy kötés táblán.

Hogy a gyulafejevári kódex igen csonka, azt a Steiskal kiadása alapján könnyen konstatálhatjuk; kezdődik a 73 versszak végső sorával s végződik az 519-ikkel, holott a kiadásban az utolsó az 565-ik. Hanem figyelmesebben egybevetve kodexünk szövegét a kiadottal, arra is rájövünk, hogy valószínűleg a gyulafejevári kézirat szövege a legkorrektebb valamennyi ismert kódexé között. Érdekes, hogy Steiskal úgy ír, mintha a Batthyány-könyvtár kéziratát is használta volna, idéz is belőle (nem egy helyen hibásan) variánsokat, pedig a kézirat kétségtelenül nem volt kezében s a kit ő lemásolásával vagy az eltérések kijegyzésével megbízott, az ugyancsak rosszul végezte a dolgát. Bizonyítékul s a gyulafejevári kézirat korrektségének és a korhoz mérten igen jó helyesírásának bemutatására, álljon itt az első s az utolsó versszak, még pedig az első a Steiskal rekonstruált szövegével párhuzamosan.

A gyulafejevári kódex első versszaka:

Daz si da gaumten waz es cheren welle
 Mein hertz mit donentem saile
 Strebt alles nach der verte
 Ob im noch wurd ze taile
 Ein libleich grues der ez uor sorg(e)n uerte
 Ach sein trostlichiv vartt die wil sich lengen
 Es sucht doch iwer dew ainen
 Wie si v(er)worren sei in manigen gengen.

Steiskal kiadása:

Die Knechte riefen, war ez këren welle.
 74. Min Herz mit dontem seile
 strebt alles nâch der verte,
 ob im noch wurd ze teile
 ein lieplich teil der ez von sorgen nerte
 ach sîn tröstlichiu vart diu wil sich lengen
 er suocht doch niur die einen
 wie siu verworren si in mangen gengen.

A gyulafejevári kódex utolsó versszaka:

Aws pitterlichem grimme
 So rief ein sendes h(er)tze
 Mit senlicher stimme
 Sprach es mich twinget hertzenlich(er) smertze
 Ir gueten ir sult weissen mich der slichte
 Swo man gein rechter stäte
 Vnstate pfligt wo vint man daz gerichte.

A *Jagd* gyulafejevári kéziratának első táblájára volt egykor ragasztva a Nibelung ének azon töredéke, melyet Lachmann *F-codexnek* nevezett el. Ezt a töredéket a XIX. sz. elején Majláth János gróf

fedezte fel. Valaki, a kit a szöveg érdekelt, lefejtette a tábláról s úgy látszik, a hártyalap külön őriztetett, mert én azt 1898 őszén a kódexben már nem találtam meg s egyebütt sem akadtam rá. Ugyanezen évben teljes hasonmással együtt kiadta a töredék szövegét *Altmann Béla* kegyesrendi tanár, a rózsaszelegyi kath. főgymnasium értesítőjében. Ő viszont csak a Nibelung-ének töredékét látta, a *Jagdot* nem, ez szerinte »a könyvtárból elkallódott«. Valószínű, hogy a mint a *Laberi Hadamár* kódexe megkerült, úgy az F-kódex is elő fog még kerülni.

60. (*G₅. IV. 6.*) TRACTATUS DE SANCTISSIMA TRINITATE. *Saec. XIV.*

Ivrétű kézirat, nagy bordájú durva papíron, két hasábosan írva, gondatlan, nehezen olvasható folyóírással. Rubrikálva; vörös kezdőbetűkkel. Lengyelországi kézirat a XIV. század második feléből.

Egykorú festetlen borjúbőrrel bevont deszkakötésben. Nagy gömbölyű fejű vas gombokkal s durva lánczal; kapcsai hiányoznak.

Az első oldal alsó szélén ezen bejegyzés olvasható:

Istum librum assignavit dominus Thomas baccalaureus in decretis ad ecclesiam Beate | Marie Virginis in Antiqua-Villa. Anno domini m^occcc^o xl^o. Orate pro eo | Ave Maria.¹

Az első tábla belsejébe egy papírra írt missilis van ragasztva, a melynek czimzése esik kívülre:

Discreto viro domino Johanni rectori ecclesie in Olsua, archipresbitero Nympcensi suo speciali amico sibi dilecto.

Beke, Index, 575. sz.

M. Könyvszemle, 1880, 342. l.

61. (*G₅. IV. 3.*) I. SERMONES DE TEMPORE. *Saec. XV.*

Egy ivrétű papirkéziratnak csak 9 levélből álló töredéke. Két hasábosan, jó kurzívval írva; piros-fekete színű egyszerű kezdőbetűkkel. A XV. század elejéről.

II. HISTORIA FOUNDATIONIS MONASTERII CANONICORUM REGULARIUM IN GLATZ.² *Saec. XIV.*

Öt ivrétű papirlevél, két hasábosan, a XIV. század végéről való kurzívval írva.

III. CONCIONES VARIAE. *Saec. XIV.*

Ivrétű papirkézirat 50 levél. Két hasábosan, csinos félkurzívval írva. Rubrikálatlan. A XIV. század második feléből.

¹ Vesd össze a 38. számmal.

² *Sanct-Glatz* 1742-ig Csehországhoz tartozott; a boroszlói béke óta, mint Szilézia kiegészítő része Poroszországhoz. Az ágostonrendi kanonokok házá 1364-ben alapítottak. A rendház a XIV. század végén oszlott fel, s a kódex ekkor kerülhetett valamely menekülő szerzetes révén Magyarországra.

Kolofon: Laus tibi sit Christe, quam explicit liber iste.
 Per quam est scriptus, appellatur Petrus Crispus.
 Qui scripsit scripta, manus eius sit benedicta.

Első oldalán mindenféle jegyzések között probatio calami gyanánt:

Nos Johannes prepositus ecclesie Vesprimiensis

IV. SERMOMES VARII. Saec. XIV—XV.

Ivrétű papírkódex, 150 levélen, csunyán s rendetlenül félkurzival írva. A XIV. század végéről vagy a következő elejéről.

A négy kézirat egy XV. századi, világos piros borjúbőrrel bevont, réz gombokkal díszített deszkakötésbe van kötve. Egy pár áthajtós kapocscsal.

Beke, Index, 123. sz.

62. (*J₆*. III. 2.) GLOSSA IN EPISTOLAS SANCTI PAULI AD ROMANOS ET AD CORINTHIOS. Saec. XIV.

Ivrétű papírkézirat, 179 levélen; kéthasábosan folyóírással írva. Rubrikálva.

Egykorú természetes színű szarvasbőrrel bevont deszkakötésben, áthajtós kapcsolakkal.

Az első tábla belsejében vörössel írva ez áll:

In hoc volumine (*t. i. continetur*) glosa ordinaria super epistolas ad Romanos | item super ambas ad Chorintheos. Et fuerunt hec duo | volumina sancti patris cum suo socio domini Georgij plebani de Leu- | bicz religionem intransit et parochiam relinquentis, qui hec 2° volumina | cum caeteris pluribus in hanc librariam dedit, quae libraria protunc | scilicet domini M^oCCCC^o quinto regitur a domino Nicolao | Fugisrecht, praedicto domino Georgio in praefata Leubicz canonice | substituto et a domino Petro Herbord magistro capelle | in Nova Villa, ac a domino Fus-trib, capelle Beati Georgij martiris in Leucza scvitore. Disponat | Deus ac dirigat sibi in laudem et gloriam et honorem bonum | modum omnibus ab hys quatuor praefatis personis, preafatam | librorum congregationem inchoantibus intenditur in hys factis.

Ez a nevezetes feljegyzés, (a melyből a régibb közlésekben épen a legfontosabb szó »*inchoantibus*« kimaradt,) őrizte meg számunkra a szepesi XXIV plebános könyvtáráról legrégibb adatot. S ez az adat a nevezetes könyvtárnak mindjárt az alapítását illeti. György leibiczi plebános volt tehát a könyvtár megalapítója, 1405-ben, s az itt ismertetett kötet volt egy másikkal egyetemben az első kézirata a librariának.

Beke, Index, 245. sz.

M. Könyvszemle, 1880. évf. 344. l.

63. (*H₅. III. 9.*) COMMENTARIA IN SANCTI PAULI APOSTOLI EPISTOLAS. *Saec. XIV.*

Ivrétű kézirat, igen durva, nagy bordájú papiroson. 145 levél. Két hasábosan sietős kurzívval írva. Egyszerű vörös kezdőbetűkkel. A XIV. század második feléből.

Kolofon (145b. l.): Explicit golosa ordi | naria super omnes epistolas beati Pauli.

Kötését durva vászonnal bevont deszka táblák képezik. Egy áthajtós kapocs nyomával.

A kötési tábla belsejébe *Barnabas Stephani clericus Agriensis dyoecesis publicus imperiali auctoritate notarius* egy hártya-oklevelének — sajnos, igen gyalró töredéke van ragasztva; kora az írás után a XIV. század közepére tehető.

Beke, Index, 109. sz.

64. (*H₅. IV. 10.*) PASSIONALE SANCTORUM. *Anni 1371.*

Negyedrétű papírkézirat, csúnyán írva, gót minuszkulákkal.

Egykorú sötétbarna bőrrel bevont deszkakötésben.

Kolofon: Explicit liber iste videlicet passionale per manus Petri de Opul, tunc temporis predicator (*így!*) apud beatam virginem Mariam in Cracovia sub anno incarnationis domini M° ccc° Lxxj° feria V^a ante festum nativitatis beate semper virginis Marie.

Beke, Index, 415. sz.

65. (*L₅. IV. 15.*) BEDA VENERABILIS, HOMELIAE. ACCE-DUNT ALIQUOT SERMONES ALIORUM ET VITA BEDAE. *Anni 1376.*

Ivrétű kézirat, vastag fa-tapintású, ritkán bordázott papíron, melynek vízjele ökörfő, haránt pólyás paizs vagy esengetyű. Két-hasábosan írva.

1b. l. Incipit prologus in corpus omeliarum.

Kolofon (105b. l.): Expliciunt omelie venerabilis presbiteri Bede tam de sanctis, quam de tempore, scripte per manus fratris Andree de Nouo Monte, in Ozzekk quidem incepte, sed in Waldsassen complete. Anno domini M° CCC° lxxvj. XIII° Kal. Augusti in crastino sancti Allexii confessoris domini nostri Jesu Christi, cuius est honor et gloria in secula. Amen.

Ez után még néhány szentbeszéd és Beda életrajza következik.

Barna szarvasbőrrel bevont deszkakötésben, melynek kapcsa hiányzik.

Belső borítólapjait egy XIV. századi német Homeliarius hártya lapjai képezik.

Beke, Index, 277. szám.

66. (*I*₅. *IV*. 10.) GUILLELMI MARCELETI SUMMA JURIS. ACCEDUNT STANISLAI DE ISLZA ARENGA ET EIUSDEM TABULAE ASTRONOMICAE. *Anni 1377.*

Papírkézirat ívrétben, végig egy kéztől kéthasábosan olaszos jellegű kurzívval írva.

Kolofon az első rész végén: Explicit in Roma Anno domini millesimo ccc lxx vij. in die sancti Clementis pape.

A második rész kezdete: Arenga, quod feci, cum subivi examen privatum dominorum doctorum.

Ezt követik: Tabule de motibus solis et lune. *Ezek végén (132b. l.):* Iste tabule scripte sunt Rome per manus Stanislai Crisani de Islza clerici Cracoviensis diocesis, anno | domini millesimo trecentesimo septuagesimo septimo, XI. die mensis Aprilis, etcetera.

Végül három levelen csillagászati jegyzetek következnek. A 134a. lapon egy tábla, melynek felirata így hangzik:

Tabella magistri Johannis de Dacia,¹ ad sciendum, in quo signo sit luna et in quo gradu istius signi.

Vörösbarna bőrrel bevont s csinosan préselt deszkakötésben; kapcsolai hiányoznak.

Védőlapjait két pápai bulla töredékei képezik, mindkettő IX. Gergely pápáé s az egyik a gneznói püspökhöz, a másik pedig valamely varsói prelátnak van intézve.

Az első védőlapon XV. századi írással:

Liber fraternitatis 24^{or} plebanorum civitatum regalium.

Beke, Index, 533. sz.

M. Könyvszemle, 1880. évf. 344. l.

67. (*N*₅. *V*. 6.) MISSALE STRIGONIENSE. *Anni 1377.*

Hártyakézirat kis ívrétben, 247 levélen. Végig egy kéztől származó szép, erős törésű gót minuszskulával van írva. Egy lap-nagyságú kánon-képpel, több díszes festésű kerettel és kezdőbetűvel.

Az 1. és 2. levél hárttyája elütő az egész kodexétől, hihetőség később csatolták hozzá; az 1a. lap üres, az 1b. és 2a. lapon XV. századi írással egy mise de beata virgine és egy de compassione.

3a—8b. l. naptár. A benne levő toldások s a napoknak hónaponkénti sorszámozása mutatják, hogy a misekönyv még a XVI. században is használatban volt. A naptárban egyetlen

¹ Kódexünkben *Johannes de Dacia* bizonyára tévedésből áll, miután a XIV. század híres astrologusát *Petrus de Dacia*-nak nevezték. Ezt a Pétert — neve miatt — régebb íróink magyarnak vallották, a mi azonban legkevésbé sem valószínű.

nekrológikus feljegyzés található, május 8-ára: 1500 obijtt (így!) m(agister) Johannes Han, plebanus, canonicus sancti Martini hic Po(sonii). Az utolsó szó végét levágta a könyvkötő kése. Ugyanazon napra van bejegyezve Han János halála a pozsonyi káptalan egy 1487-ben írt pompás graduáléjába, a melyet ő készített s a melyből megtudjuk, hogy teljes neve Weyteni és Ispari Han János volt.

A 9a. lapon következik a credo, gloria stb., ezek végén vörössel írva:

Istum librum fecit scribi dominus
Johannes Emerici custos ecclesie
Posoniensis sub anno domini
M^o ccc^o lxx vij.¹

Ezt követi a XV. századból való írással: Forma juramenti canonicorum Posoniensis capituli.

A 10. l. üres. A 11a. lapon kezdődik a misekönyv egy ékesen festett díszlappal. Kezdeté:

In nomine domini. Amen.
Incipit liber missalis secundum
ordinem Strigoniensem.

A 236b. lapon végződik a misekönyv. Utánna 10 levélen rövid himnáríum következik. Ugyanazon kéztől való, mint a misekönyv, de betűi apróbbak, olyanok, a minőkkel a kötet első részében a zsoltárok s a versiculusok vannak írva. A himnuszok közt vannak Szent-Adalbert, Szent-László, Szent-István és Szent-Imre magyar szenteké is.² A 246b. lapon van a vörössel írt kolofon:

 Finitus est iste liber per manus Heinrici
dicti Stephani de Westfalia plebani in Schu-
karia cum scriptura illuminatura ligatura
Anno domini m^o ccc^o lxx vij.

Finitus est iste liber per manus Heinrici
dicti Stephani de Westfalia, plebani in Schu-
karia, cum scriptura, illuminatura, ligatura.
Anno domini m^o ccc^o lxx vij^o.

A 247. l. üres.

A kézirat kötése XVIII. századi, magyarországi készítmény, valószínűleg Batthyány püspök csináltatta. Vörös borjúbőrrel van

¹ A pozsonyi káptalan egy oklevele szerint 1369-ben Johannes Emerici thesaurarius et vicarius, cantor canonicus Jauriensis ecclesie.

² Mind kiadva Dankó Hymnariumában.

bevonva, mindkét lapját körül arany csipke, s egy-egy sugaraktól körülvelt középrész díszíti, ez utóbbiban elül IHS, hátul Mária névbetűi. Hátán MISS. STRIG. | MS. 1377. olvasható. Arany vágással. Hányadik kötése a kódexnek ez a ma már erősen megrongált s épen nem a kézírathoz illő tábla, nem lehet megmondani, de hihetőleg már nem a második, mert a lapok annyira körül vannak vágva, hogy az eredetileg ívrétű könyv már negyedretűvé alakult s a díszkeretek is erősen szenvedtek a könyvkötő gyalujától.

Beke, Index, 377. sz.

Knauz, Kortan (1876.), 118. l.

M. Könyvszemle, 1876. évf. 118. l.

Kalauz 8. sz. és sok más munkában.

Az első díszlap színes hasonmása megjelent Beöthy Zsolt Képes Magyar Irodalomtörténetében s az Athenaeum Magyar Nemzet Történetében.

Ez a misekönyv hosszú időközön át úgy szerepelt, mint a magyar könyvfestés legrégibb biztos emléke s egyszersmind mint a Képes Krónika után legszebb miniált középkori kódexünk. Ennek daczára mindeddig megbízható leírás, behatóbb ismertetés nem jelent meg róla. Bár nem tartunk azokkal, a kik legszebb darabunknak vallják, mégis azt hisszük, a kódex érdemes rá, hogy kissé bővebben foglalkozzunk vele.

A kéziratot különösen becsessé az teszi, hogy létrejöttének összes körülményeit ismerjük. Tudjuk, hogy Imre fia János pozsonyi kanonok rendelte meg Westfaliai Stephani (vagy István fia?) Henrik¹ csukárdi (Pozsony megye) plebánosnál »*cum scriptura, illuminatura, ligatura*«, ki is fáradságos munkájával 1377-ben készült el.

A készítő tehát nem volt magyar származású ember, (bár a *de Westfalia* atyjára is vonatkozhatik), hanem azért műveltségére vagy legalább művészetére alig ha német volt, mert miniaturája — főként a misekönyvében főhelyet elfoglaló nagy képe — határozottan németalföldi, vagy franczia iskolára vall. Életének körülményei teljességgel ismeretlenek; annyit a hibátlanul lemásolt misekönyv elárul, hogy kitűnő iskolázásban részesülhetett. Ugyanez a kódex arra is bizonyosság, hogy mint másoló és miniátor is felül emelkedett a közepes mértéken, sőt ez utóbbi minőségben a korszak jobbjai közé tartozik.

A kézirat miniaturája technikai szempontból kifogástalan. A színek ma is ragyognak; a vörös és a kék szinte világít; a rakott arany kitűnő minőségű s vastagon domborodik ki az ügyesen felrakott gipsz rétegen. Az esetkezelés biztos, a vonások finomak, az árnyékolás erőteljes. Fogatkozások csak az emberi alakok rajzában

¹ A misekönyv írójának nevét hosszú ideig tévesen Henricus dictus *Stepht* de Westfalia-nak olvasták s a kodexet is *Stepht*-féle missalénak szokták volt nevezni. Mint a mellékelt hasonmásból látható, a név határozottan *Stephani*.

Az esztergomi misekönyv kánon-kezdő lapja.

fedezhetők fel; ámde eféle hibáktól a XIV. század legügyesebb mesterei sem mentek.

A kötet miniaturáját egy díszes kerettel ellátott lapnagyságú kép, két fényes lap-keret, 12 alakos (historisze) és rengeteg másként ékített kezdőbetű teszi. Vegyük ezeket sorra.

A kánon-kép hátul üres, önálló, egyik füzethez sem tartozó hártya lapra van festve. Kétségtelenül ugyanaz készítette, a kitől a kötet többi ékességei valók. Nagysága 95×147 , a körülete levő virágos kerettel együtt pedig 170×236 milliméter, azaz hogy ennyi lehetett, a mikor még nem szelt le a könyvkötő bal széléből mintegy 3—4 mm. széles csíkot. A kis festmény, mint a kánon-képek rendszerint, a keresztfeszítést ábrázolja. A kép közepét foglalja el a feszület. Gyalult fakeresztben függ az Üdvözítő; még él, de feje már előre esett. Szemeit Jánosra szegezi, ajkai szólásra nyílnak. Teste arányos, s nem túlságosan sovány. Az egész alak elárulja, hogy festője természetességre törekedett s nem pusztán másoló volt. A kereszt lábánál jobbról Mária, balról János áll. Az előbbi szederjes-piros ruhát visel, melyre zöld bélésű, kék színű fejét is elfedő nagy kendő borúl. Alólla kilátszik a fehér homlok-kötő. Kezeit mellén keresztbe teszi. Jánosnak köntöse veres, palástja kékes-szürke zöld béléssel, az apostol kezében könyvet tart. Úgy a Szent-Szűz, mint János alakja, főként pedig arcza jóval kevésbé sikerült, mint Krisztusé. Arczukban van valami édeskés kifejezés, a mely az egész kép hatását nagyban gyöngíti. A kereszt virágos, halmos talajba van ütvé. A kép háttérében tornyos város látszik (talán Pozsony?), a közbe eső részt néhány emberi alak teszi mozgalmassá. Nagyon naiv az előtérben álló fájdalmas eseménynek szembeállítására a háttér nyugodt derűs befogásával s a dolguk után járó emberekkel. Az égbolt alúl majdnem egészen fehér, fölfelé fokozatosan kékül, egészben véve inkább vízhez, mint égboltozathoz hasonlít. Az alakok feje körüli rakott s ponczolt arany glória sokat levon a kép jó benyomásából.

A képet ujnyi széles, ponczolt virágokkal ékes, rakott arany keret veszi körül. A még üresen maradt lapszéleket szépen megfestett virágdísz tölti be, a melyben dominál a bogáncskóró.

A két díszlap közül az első, a misekönyv kezdőlapja, hasonmásból nagyon ismeretes. Keretét fonadékok s gót modorú virágdísz alkotják. Az alsó léczbe egy kis Mária-kép, az alsó bal sarokba pedig egy térdelő angyal alakja van befoglalva. A belső oldal-keretből egy nagy A kezdőbetű fejlődik ki. Testét arany fonadék alkotja; bensejében az angyali üdvözlés ábrája látható. A lapon ezenfelül hét czimer van. Öt a kezdőbetűn, és pedig annak közepén az ország czímere: hasított csúcsives paizs jobb fele fehérrel és vörössel hétszer vágva, bal mezeje kék, elhintett ezüst lilomokkal. A betű szárain elsőnek a pápai kettős kulcsos czimer áll; utána

jön az ország régi czimere, zöld halomba tűzött fehér kettős kereszt; harmadikul egy ismeretlen czímer (hihetőleg a misekönyvet megrendelő főpapé) vörösben, a paizs felső széléből lenyuló négy fehér ék, végül negyediknek az osztrák fehér pólya, vörös paizsban. Az ország-czímer, abban a formában, mint a kezdőbetű közepén, megvan a külső oldal keretén is, befoglalva egy zöld négy-karélyba; ez ma alig vehető ki, mivel a kódex egy későbbi tulajdonosa saját czímerét festette fölibe. A hetedik czímer a keret jobb-sarkában van: kékben, a paizs jobb sarkából kinyúló, fehér infulát tartó kar; tulajdonosa ismeretlen.

A második díszlap a kánon kezdőlapja, melynek jobb oldali és felső szélét a kezdőbetűből kiágazó lombdisz, a többi részét fonadék ékesíti. A baloldali keretben két kis arany alapra festett arczkép van. Az egyik vörös köntösű, kék palástú, öreg, ősz szakálú férfit ábrázol, fején magyaros, vörös karimájú zöld süveg van. A másik képecske bíbor palástos s kappás papot ábrázol. Az alsó keretben befoglalva arany alapon Krisztus feltámadásának jelene látható. A nagy kezdő T betűn csekély művészettel festve az olaj-fák hegyén imádkozó Űdvözítőt ábrázolta a festő.

A díszlapok két kezdőjén kívül alakos kezdőbetűk vannak a következő lapokon:

19b. l. P betű, benne Mária a kis Jézussal. Gyarló képecske.

25a. l. Gótikus E, melynek középső szárán meztelen nőalak ül. Hihetőleg egy ismeretes középkori büntetés képe, a mely abban állott, hogy a bűnhődőt egy három élű gerendára ültetve közszemlére állították ki.

114a. l. Zöld szíjj fonadékból álló R, rakott arany alapon; belsejében a feltámadt Krisztus áll, baljában keresztes zászlóval, jobbában ásóval.

158a. l. Hasonlóan zöld fonadékból alkotott S; benne ősz hajú és szakállú, fehér infulás, kék palástos pap, bal válla fölött az első díszlapon is látható négy-ékű czímer, de a mely itt más színű ékeket mutat, t. i. aranyosakat. Az ősz főpap valószínűleg János pozsonyi kanonok.

208a. l. Nagy F, benne kis háromlábú széken ülő, kézi orgonán játszó, zöld dolmányos s szűk vörös nadrágú fiatal férfi.

219a. l. O betű, benne zöld lepelbe burkolt szakálás férfi.

Még négy kisebb, alakos kezdő van, kettőben egy-egy ember-fejű basiliskus, egyikben egy ülő női alak (202b. l.) egyben pedig (225b. l.) egy csinos női arczocska van.

Az inicziáléknak második faját képezi egy kisebb sorozat kék, zöld, vörös vagy ibolyaszínnel festett s más-más színű kacsarin-gókkal czifrázott betű, de a melyek mind többé-kevésbé arannyal is ékesek.

Harmadik faj az írással egyenlő színű barna tintával készült,

sokszor művészien összehogozott csavarodásokból alakított német stílű betű, vörös, kék vagy zöld tollrajzú torz-arczocskákkal és kacskaringós-arabeszkekkel ékítve.

A negyedik fajta a közönséges késő-gót kezdő, amely a XIII. század végével kezd divatba jönni s a XV. végéig használtatik. Vörös és kék színűek, ellentett színű, vagy ibolya s aczélkék kacskaringókkal. Számuk töménytelen.

A miniatura nem készült el teljesen; két helyen egy-egy kezdőbetűnek kiágazó ékességei csak tollrajzban vannak meg, kifestésük elmaradt. Pedig a kódex festését már a XV. században javíttatta egy miniátor, a ki a képek legtöbbször rajta hagyta nevének kezdőbetűit: *M. P.* sőt azt két helyen teljesen ki is írta. Először a kánon-diszlap egy madarára írta rá: *M. Prener*, másodszor a 202b. lap aljára apró alig olvasható írással: *Mathias Prenner*. Valószínűleg ő festette át az első diszlap szélén az ország címerét a kék mezőben jobb lábát felemelő természetes színű kakassal. Ez a címer a kódex azon XV. századi gazdájáé, a kinek halálozási napja a kalendáriumba be van vezetve, Han János pozsonyi kanonoké.

Kié volt a XVI—XVII. században a szép kézirat, s miként került Batthyányhoz, nem ismeretes.

68. (*J₅*, III. 9.) SANCTUS THOMAS DE AQUINO, DE VERITATE CATHOLICAE FIDEI CONTRA DIVERSOS ERRORES INFIDELIUM SIVE SUMMA DE FIDE CATHOLICA. *Saec. XIV.*

Ivrétű kézirat erős, nagy bordájú papíron, két hasábosan hanyagul, alig betűzhető csúnya kurzivval írva; 308 egykorúan számozott és 11 számozatlan levél. Csak a kötet első fele van rubrikálva.

Zöld szarvasbőrrel bevont deszkakötésben, a melyről a csatok hiányoznak

Az 1b. lapon ezen kora XV. századi bejegyzés:

Ecclesie hospitalensis.

Ami azt jelenti, hogy a kódex a lőcsei kórházi könyvtaré volt. Beke, Index, 574. sz.

M. Könyvszemle. 1880. évf. 339. l.

69. (*G₅*, III. 6.) SANCTUS THOMAS DE AQUINO, EXPOSITIO ORATIONIS DOMINICAE ET PSALMORUM. *Saec. XIV.*

Ivrétű kézirat, vastag papíron, két hasábosan durva kurzivval írva. Rubrikálva, vörös kezdőbetűkkel.

Egykorú fehér szarvasbőrrel bevonva; deszkakötésben, gerezdes rézgombokkal és áthajtós kapcsokkal.

Beke, Index, 570. sz.

70. (*H₅*, IV. 8.) SANCTI BONAVENTURAE ALIQUOT OPUSCULA. *Saec. XIV—XV.*

Negyedrétű papírkézirat, a mely több, különböző korú részből áll.

I. EXPOSITIO ORATIONIS DOMINICAE, SALUTATIONIS ANGELICAE ET SYMBOLI APOSTOLICI.

96 levélből álló rendkívül vastag, erős papírra kéthasábosan kurzívval írt kézirat. Rubrikálva. A XIV. század derekáról Elején csonka.

II. STIMULUS AMORIS IN JESUM.

Két különböző másolótól származó 45 levélnyi kézirat. Az első másoló folyóírást, a második félkurzívot használt. Rubrikálva. A XIV. század második feléből.

III. SERMONES.

35 levélből álló, folyóírással egy hasábosan írva. A XIV. század végéről vagy a következő elejéről.

IV. AUCTORITATES UTRIVSQUE TESTAMENTI.

15 levélből álló, részben egy, részben két hasábosan durva folyóírással írt, rubrikálatlan kézirat a XV. század elejéről.

Végén 12 üres levél.

Az egész egy XV. századi csinosan préselt barna bőrös deszkakötésben, apró rézgombokkal s csatokkal. Vágása zöld.

Beke, Index, 213. (?) sz.

71. (*J₅*, III. 3.) VARIA OPERA ASTROLOGICA. — TABULAE ALPHONSI REGIS. — DE MOTU SOLIS ET LUNAE. ETC. *Saec.* XIV.

Negyedrétű, elején s közbül több helyen csonka papírkézirat, több kéz által, sietős folyóírással írva. A tabellákat kivéve rubrikálatlan. A XIV. század második feléből.

Zöld borjúbőrrel bevont deszkakötésben; rézgombokkal s kettős vas lánczczal. Kapcsai hiányoznak.

Beke, Index, 620. sz.

72. (*G₅*, III. 13.) NICOLAUS DE GORRA, POSTILLAE SUPER EVANGELIUM SANCTI MATHAEI. *Saec.* XIV.

Ivrétű kézirat, pergamen ívekbe tett papír füzetekkel. 189 levél, melyből az utolsó öt üres; két hasábosan, tintával vont vonalakon, egyenletes folyóírással írva. Rubrikálva; egyszerű vörös kezdőbetűkkel.

Kolofon (184b. l.), *nagy gót betűkkel*: Expliciunt postille | fratris Nicolay de | gorraní (*így!*) super ma | theum. Finita per Pet | rum notarium in | vigilia Marie Magdalene.

Ez alatt folyó írással:

Nomen scriptoris si tu cognoscere queris
 P tibi sit primum, E medium Trunque supremum.
 Detur pro penna scriptori pulchra puella.

Erős disznóbőrrel bevont deszkakötésben, a melyet kezdetleges préselés diszit; egy pár áthajtós, vas végü kapocschal.

Beke, Index, 247. sz.

73. (*G₅. III. 12.*) HUGO DE SANCTO VICTORE. EXPOSITIO IN JOHANNEM EVANGELISTAM. *Saec. XIV.*

Ivrétű papírkézirat, 233 egykorúan számozott levélen. Két hasábosan gondos tintavonalzásra szép, egyenletes nagyon éles törésű gót minuszkulával írva. Rubrikálva. A XIV. század második feléből.

Kék szarvasbőrrel bevont s rézgombokkal felszerelt deszkakötésben.

Hátsó táblájának borítólapjául Venczel cseh király egy 1370-iki oklevele szolgál.

Az első lap felső szélén Henckel János lőcsei pap írásával (a XVI. század legelejéről) ezen bejegyzés olvasható:

Iste liber ab antiquo fuit ecclesie sancti Jacobi in Leutscha.

Kevéssel alább egy valamivel korábbi, a XV. század végétől való feljegyzés:

Presens liber legatus est ad librariam in Lewczsch per sacerdotem unum etcetera.

Utolsó oldalán a felső lapszálen ismét Henckel János írásával:

Liber ecclesie Sancti Jacobi.

Beke, Index, 281. sz.

M. Könyvszemle, 1880. évf. 337. l.

74. (*G₅. III. 2.*) SERMONES VARII. *Saec. XIV.*

Ivrétű papírkézirat, több kéz által folyóírással, két hasábosan írva. ccc 21. (*így!*) számozott és hét számozatlan levél. Egyszerű vörös és kék kezdőbetűkkel.

Disznóbőrrel bevont durva deszkakötésben, a melyről az áthajtós kapcsok hiányoznak.

A táblája belsejét megtöltő jegyzések között német ima-töredékek vannak.

Beke, Index, 498. sz.

75. (*J₅. III. 11.*) BREVIARIUM. *Saec. XIV.*

Kis ivrétű kézirat, vastag hártán; 416 levél. Több kéztől eredő gót minuszkulával írva, tintavonalakra. Vörös felírásokkal s egyszerű vörös és kék kezdőbetűkkel.

Sima piros bőrrel bevont deszkakötésben. Kapcsai hiányoznak.

Elején csonka, kezdődik a *Dominica prima post festum sanctae trinitatis*-sal. A magyar szentek officiumait szokott helyükön tartalmazza.

Származásának nincs nyoma.

Beke, Index, 60. sz.

76. (*J₅. IV. 14.*) AURELIUS AMBROSIUS THEODOSIUS MACROBIUS, CONVIVIA SATURNALIA. *Saec. XIV.*

Negyedrétű kézirat olaszos hártján, több kéz által írva. A kódex a Saturnaliának csak I—III. és VII. könyvét tartalmazza. Ebből az I. és a III. egy kéztől való, egyszerű, rendes gót könyvírás; a II. apró, gömbölyű olaszos gót írás, a VII. pedig a két előző másolójánál jóval csinosabb, de ugyanazon korbéli könyvírás. Ez utolsó részt egy tarkán festett kezdőbetű díszíti. Hozzá járul még négy vastag hártylevelen egy XV. századi írású mutató. Összesen 101 levél.

Olasz munka. Az egész XIV—XV. századi jegyzetekkel van teleírkálva.

XVIII. századi bőrkötésben.

Beke, Index, 342. sz.

77. (*K₅. VI. 5.*) SANCTUS RAYMUNDUS DE PENNA-FORTE O. S. B., SUMMA DE POENITENTIA ET MATRIMONIO. ACCEDIT SUMMA GUILLELMI DE CASIBUS SUPER SUMMAM MAGISTRI RAYMUNDI. *Saec. XIV.*

Negyedrétű kézirat finom hártján. 230 levél, bekarczott vonalakra szép gót minuszkulával gondosan írva. Rubrikálva, egyszerű vörös kezdőbetűkkel. Olasz készítmény a XIV. század második feléből.

1a. l. Incipit summa Raimundi. *Végződik a 110a. lapon.*

111a. l. Incipit summa magistri Guillelmi de casibus super summam magistri Raimundi.

230b. l. Explicit correccio super matrimonio.

Sima piros bőrrel bevont deszkakötésben. Rajta egykoru érczerettel ellátott pergament szeletkén a könyv címe.

Beke, Index, 540. sz.

78. (*K₅. VI. 9.*) LAUDES BEATE MARIE VIRGINIS. *Saec. XIV.*

Negyedrétű hártyakézirat, egyhasábosan félkurzivval írva. Rubrikálva. A XIV. század végéről.

Az első nyolcz levelen XV. századi pótlások. A *Laudes Marie* a 9a. lapon kezdődik ezen szavakkal:

Her got hilf. Incipit prologus in qui laus Marie vocatur.

Kötése a XV-századból való; barna bőrrel van bevonva, a melyet

bepréselt geometrikus rácsok közt rózsák, liliomok és egyfejű sasok ékesítenek.

Az 1b. lapon Gotfrid passauai püspök egy rendeletének kezdő része van feljegyezve, a XV. század közepére mutató írással.

Beke, Index, 248. sz.

79. (*L*₅. IV. 18.) GUILLELMUS DURANTUS EPISCOPUS MIMATENSIS, RATIONALE DIVINORUM OFFICIORUM. *Saec. XIV.*

Igen durva, szürkés színű, nagy bordájú papíron két hasábosan folyóírással írt ivrétű kézirat. Egyszerű vörös kezdőkkel. A XIV. század második feléből.

Végén vörössel írt kolofon: Explicit Rationale Divinorum officiorum. Rugerius Gaudenz (?)

Egykorú, piros bőrrel bevont deszkakötésben. Kapcsai és védőgombjai hiányoznak.

Első védőlapján XV. századi írással:

Istum librum dedit conventui huic scilicet Lewbnensis¹ ordinis predicatorum venerabilis pater et dominus Henricus Lang decretorum doctor ac archidiaconus superioris Stirie, cuius anima feliciter requiescat.

Beke, Index, 457. sz.

80. (*G*₅. IV. 1.) SERMONES DE TEMPORE. *Saec. XIV.*

Ivrétű kézirat egy negyedében hártván, három negyedében papíron. A papír terniók a kor szokása szerint hártva ívekbe vannak téve. Kéthasábosan, durva félkurzívval van írva, egyszerű vörös kezdőbetűkkel.

Barna bőrrel bevont s védőleffentyűkkel ellátott deszkakötésben; áthajtós kapcsokkal.

Beke, Index, 495. sz.

81. (*N*₅. V. 25.) CONCIONES DE SACRAMENTO ALTARIS. ACCEDIT HUGO ARGENTINENSIS, COMPENDIUM THEOLOGICAE VERITATIS. *Saec. XIV.*

A két munka két egymástól különböző, a XIV. század második feléből való kéz írása. Az első 20, a második 152 ivrétű hártva levélből áll s mindkettő kéthasábosan, tintával vont vonalakra jó gót könyvirással van írva. Egyszerű vörös kezdőbetűkkel s felírásokkal.

A XVIII. század végéről való (Batthyány-féle) bőrkötésben.

Beke, Index, 105. sz.

82. (*G*₅. IV. 5.) POSTILLA SUPER EVANGELIA PER CIRCULUM ANNI. *Saec. XIV.*

¹ Leoben Stíriában.

Ivrétű kézirat vastag papíron, két hasábosan, gyakorlott kézre valló folyóírással írva és rubrikálva. A XIV. század végéről.

Szarvasbőrrel bevont deszkakötésben, melynek kapcsai hiányoznak. Az utolsó oldalon tollpróba-szerű vegyes jegyzések:

Qui libros scribunt, nunquam tomentis subibunt,
Scilicet eterna sed habebunt regna superna.

Cunctis natura spuriis dedit tria iura
Aut sunt pomposi, mendaces, luxuriosi.

Ezután jön ez a kis anekdota:

Sedit mulier quedam versa vice in sermone dormiens, cui apparuit, quasi sus suum domi deplumatum pullum reciperet et aufugeret; ac illa incepit hura hura, huy huy clamare. Quare non dormiatis, ne vobis simile contingatur.

Miután minden jel arra mutat, hogy az itt leírt kézirat hazai készítmény, ez a kis bejegyzés egy újabb adatot szolgáltat a hurá vagy hurrá szónak Tóth Béla által gyanított magyar eredete kérdéséhez.

Beke, Index, 288. sz.

83. (*G*₅. IV. 8.) ARS NOTARIATUS ET COLLECTIO FORMULARUM. *Saec. XIV.*

Ivrétű kézirat vegyest hártýán és papíron. A papiros érdes, nagy bordájú, de szép fehér; a hártýa is finom, hibátlan. Írása kurzív, olaszos jellegű. Rubrikálva; igénytelen vörös kezdőbetűkkel. CLXXIIJ számozott levél, amelyből elől az első s közben számos levél késsel ki van hasogatva s hiányzik. A XIV. század végéről.

Kötési tábláit zöld szarvasbőr fedi. Mint ritkaságot megemlítem, hogy a táblák nem, mint közönségesen, deszkából, hanem összeragasztott papirlapokból vannak készítve, a melyeket XIV. századi írás borít. A kötés a XV. század első felénél semmi esetre sem újabb.

Beke, Index, 609. sz.

84. (*F*₅. IV. 17.) HENRICUS DE OYTHA, QUAESTIONES SUPER QUATUOR LIBROS SENTENTIARUM. *Anni 1383.*

Ivrétű papirkézirat, kéthasábosan írva. Rubrikálatlan. 254 levél, melyből a két utolsó üres.

Kolofon (252b. l.): Expliciunt questiones sententiarum reve-rendi magistri Henrici de Oytha professoris in sacra theologia. Anno domini M^o. ccc^o octogesimo tercio. Reportate Prage in die sancti Sigismundi et in vigilia exaltationis sancte crucis, per manus Caspar de Soldow etc. Amen.

Piros bőrrel bevont deszkakötésben, nagy gömbfejű réz gombokkal és kapcsokkal.

Beke, Index, 455. sz.

85. (*F₅. IV. 5.*) BARTHOLOMAEUS PISANUS ORD. PRAED.,
SUMMA DE CASIBUS CONSCIENTIAE. *Anni 1383.*

Ivrétű kézirat finom fehér papíron, a mely közé helyenként durva, nagy bordájú régi papiros van keverve. Írása csúnya félkurzív, két hasábben, alaktalan vörös kezdőbetűkkel. 228 számozott levél.

Kolofon (288a. l.), *vörössel*: Explicit summa de casibus | consciencie et ceteris. Et est con- | scripta et reportata Pra- | ge per Conradum Newkum de Winsheim et finita | anno Domini millesimo | ccc° lxxxiiij° In vigi- | lia assumptionis beate | et gloriose virginis | Marie. Quis michi dat | vicium prius se corrigat | ipsum.

Durva vászonnal s e fölött barna bőrrel bevont deszkakötésben. Egy pár áthajtós kapoccsal.

Az első tábla belsején ezen a XV. század közepéről való bejegyzés:

Summa Pezani est fratrum xxiiij° plebanorum.

Beke, Index, 534. szám.

86. (*F₅. IV. 6.*) I. GUILLERMUS EPISCOPUS PARISIENSIS, LIBER DE FIDE ET LEGIBUS. *Anni 1385.*

Ivrétű kézirat, elején finom, sima, második felében nagy bordájú, durva papíron. Több kéz írása.

Kolofon (97. l.) Anno domini Millesimo ccc° lxxxv° | in vigilia circumcissionis etcetera | Tibi soli precamur domine misere mei | sitque (*így!*) Nicht andersch wen sides (?) | Liber Gwilhelmi de fide et legibus.

II. SANCTI AUGUSTINI ALIQUOT QUAESTIONES. —
ANSHELMII LIBER DE VOLUNTATE. — OMELIE BEATI BERNARDI ABBATIS CLAREVALLENSIS. — SERMONES VARII. —
COMPUTUS GEOMETRICO-ASTRONOMICUS. *Saec. XIV.*

Több különböző kéz által írt XIV. századi ivrétű papirkézirat. Összesen (I. és II. rész) 306 egykorúan számozott levél.

Vörös borjúbőrrel bevont deszkakötés. Nagy gömbölyű fejű rézgombjaiból csak kettő van meg. Egy pár kapoccsal.

Beke, Index, 600. sz.

87. (*G₅. III. 1.*) NICOLAUS GORRANUS, GLOSSA PSALTERII. *Anni 1386.*

Ivrétű kézirat, durva, nagy bordájú papíron, díztelen kurzív írással, rubrikálva. 279 levél.

Fehér szarvasbőrrel bevont deszkakötésben. Gombjai és csatjai hiányoznak.

Explicit glosa spalterij dicta
 Gorre finita anno domini m^o
 Trecentesimo octuagesimo
 sexto conscripta per Nicolaum
 Judicis de Theuzindorph

Kolofon (279b. l.) Explicit glosa spalterij (*így!*) dicta | Gorre finita anno domini m^o | Trecentesimo octuagesimo | sexto conscripta per Nicolaum | Judicis de Theuzindorph.¹

Beke, Index, 287. sz. — Kalauz, 9. sz. (9. lap). — M. Könyvszemle, 1881 évf. 205. l. (Hibásan).

88. (*F₅. IV. 8.*) I. TABULAE MOISI ET HABACUC DE CREATIONE ANGELORUM. — II. VARIA EXCERPTA EX OPERIBUS SANCTORUM PATRUM. — III. INNOCENTIUS PAPA IV. SUMMA CANONUM POENITENTIALIUM. — IV. LIBER SENTENTIARUM. IV. — V. NOTA DE OCTO TURPITUDINIBUS, QUAS EXERCERE SOLENT CONJUGALES. *Saec. XIV.*

Ivrétű papírkézirat, több kéz által kéthasábosan, folyóírással írva. A III. részben csinos, torzarczokkal díszített kezdőbetűk vannak.

A III. rész végén: Explicit summa Innocencii quarti sub anno domini M^oCCCC^oXC^o quarto

A IV. rész végén: Explicit liber sentenciarum finitus in vigilia Philippi et Jacobi etcetera. Sub anno domini millesimo tricentesimo nonagesimo tercio etcetera.

Kötése deszkatablából áll, a melyeket szarvasbőr borít. Gombjai és csatjai hiányoznak.

Beke, Index, 422. sz.

89. (*F₅. III. 8.*) HUGVITIUS PISANUS, LIBER DERIVATIONUM. *Anni 1397.*

Ivrétű kézirat, részben vastag, ritka bordájú papíron, részben

¹ Theuzindorph = Poprád a Szepességben.

hártyán, melyből egy ív mindig egy quaternió papirost foglal magában. Kéthasábosan írva, izléstelen apró kezdőbetűkkel. 207 levél, melyből az utolsó üres.

Kolofon (206a. l.) nagy gót betűkkel: Expliciunt dirivaciones | magores (*igy!*). Amen, amen | Nomen Scriptoris Petrus | Cervus Amoris: Than | berg cognomen honor | assit omen etcetera.

Ez alatt apróbb kurzívval:

Anno domini millesimo tricentesimo nonagesimo septimo finitus est liber per Petrum nominis de Art in vigilia Margarethe virginis etcetera.

Finis adest operis, mercedem posco laboris.

Scriptor scripsisset melius si potuisset

Penna non valuit, dicit qui scribere nescit.

Sima vörös-barna bőrrel bevont deszkakötésben, áthajtós kapcsolatokkal.

Az első oldalon XV. századi írással ezen bejegyzés:

Hugwicio librarie in Leutscha in domo dominorum de capella S. Georgii martiris, si auferetur, reddatur.

Beke, Index, 211. sz.

M. Könyvszemle, 1880. évf. 337. l.

90. (*E₅. VI. 21.*) SERMONES VARII. *Saec. XIV—XV.*

Tizenhatodréti kézirat hártyán, a mely közt azonban nyolcz papírlevél (64a—71b.) is van. Több, különböző korú kéz írása, közülök a legrégebbiek a XIV. század második feléből, a legújabbak pedig a XV. század elejéről valók. A hártyalevelek közé kisebb lapocskák vannak helyenként beragasztva, ezekkel együtt az egész 108 levélből áll.

Az 58b. lapon ezen vörössel írt kolofon:

Qui scripsit scripta, manus eius sit | benedicta a nunc et semper. Amen.

Ez alatt más tintával:

Anno domini M | CCC | XXX | VI.

Ez világosan téves, az írás több mint fél századdal újabb.

Durva bőrrel bevont deszkakötésben, egy áthajtós kapcsolattal.

A táblák belső védőlapjain XV. századi cseh nyelvű jegyzetek vannak.

Beke, Index, 319. sz.

91. (*G₅. V. 16.*) BREVIARIUM. *Saec. XIV.*

Negyedréti vastag hártyára írt kézirat. Jó nagy betűs erős törésű gót minuszkulával két hasábosan, gondosan húzott vonalakra

van írva. Van néhány egyszerű, arany alapra festett kezdőbetűje, a többi kék és vörös.

Naptárából a magyar szentek — Szent-Erzsébet kivételével — hiányoznak.

Kötése barna bőrrel bevont deszkatáblákból áll; csinosan van diszítve vésett és beütött levéldísszel. Kapcsai hiányoznak, ellenben rézgombjai megvannak.

Beke, Index, 57. sz.

92. (*G₅. IV. 13.*) BREVIARIUM HUNGARICUM. *Saec. XIV.*

Negyedrétű hártyakézirat, két hasábosan tintával vont vonalakra írva. Több kéz munkája; úgy látszik, a másolást füzetenként végezték, azonban nem igen pontosan, mert helyenként üresen maradt egy-egy füzet utolsó oldala vagy hasábjá, s a félben maradt szöveghez vörös tintával oda van írva: *etcetera vide superius, sequenti folio*. Az is megtörtént, hogy ugyanazon darabot kétszer írták le, s aztán az egyik másolatot vörössel áthúzták. Az írások igen különbözök. Egyik másoló gyönyörű, kemény törésű betűket vetett, írása tömör, helyenként szinte nyomtatásszerű; de volt olyan is, a ki gyarlón, vastag vonalzásra, szétterpedt félkurzívval írt. Egyszerű vörös és kék kezdőkkel. Készült a XIV. század végén.

A kézirat csonka, elején az egész naptár hiányzik, de közepéből s végéről is számos levél barbárul ki van hasogatva.

Hazai készítmény; a magyar szentek officiumai szokott helyükön vannak benne.

Beke, Index, 58. sz.

93. (*F₅. III. 2.*) SANCTUS RAYMUNDUS DE PENNA-FORTE O. S. B. SUMMULA SACRAMENTORUM. *Saec. XIV.*

Ivrétű papirkézirat a XIV. század végéről. Két hasábosan van írva; úgy látszik, két kéz írása. Rubrikálva, fekete-vörös kezdőkkel.

Rézgombos, fehér bőrrel bevont deszkekötésben.

Előlevelén ezen bejegyzés:

Iste liber est datus per dominum Yozeph ad ecclesiam sancte Elizabet extra muros | Leuschaw, sic, quod ibidem perpetue maneat. Anno 1882.

Beke, Index, 602. sz.

M. Könyvszemle, 1880. évf. 341. l.

94. (*I₅. III. 7.*) SERMONES DE TEMPORE. *Saec. XIV. vel XV.*

Elől-hátul csonka, ivrétű papirkézirat, végig egy kézzel, hét

hasábosan, folyóírással írva. Nincs rubrikálva. A XIV. század végéről, vagy a következő elejéről. Viz által megrongálva.

Bőrhátú üres hártya-borítékban.

Beke, Index, 501. sz.

95. (*I. IV. 16.*) HAYMONIS O. S. B. COMMENTARIA IN EPISTOLAS SANCTI PAULI APOSTOLI. *Saec. XIV.*

Ivrétű papírkézirat a XIV. század végéről, két hasábosan félkurzívval írva. Nagy vörös kezdőbetűkkel.

Fehér disznóbőrrel bevont fatáblás kötésben, áthajtós kapcsokkal.

Beke, Index, 110. sz.

96. (*L₅. IV. 2.*) I. JOHANNES MARCHESINI, MAMMOTREPTON, SIVE DICTIONARIUM BIBLICUM. ACCEDUNT EXPOSITIONES HYMNORUM ECCLESIAE ET HOMELIARUM. *Saec. XIV.*

Ivrétű papírkézirat, két hasábosan folyóírással írva. Rubrikálva, egyszerű vörös kezdőbetűkkel. A XIV. század végéről. Első oldalán festett czímer, ugyanaz, a mely a 43 számú kéziratban látható.

II. SANCTUS THOMAS DE AQUINO, COMMENTARIA SUPER QUARTO LIBRO SENTENTIARUM.

Ivrétű papírkézirat, két hasábosan írva, a XIV. század végéről. Rubrikálva.

Végén: Finito libro sit laus et gloria Kristo (*így!*).

Utánna egy rövid latin registrum, a melyet az ugy látszik cseh nemzetiségű scriptor e szavakkal zárt be:

Tot konec, toho pysma.

Beke, Index, 343. sz.

97. (*L₅. VI. 20.*) HUGO ARGENTINENSIS, COMPENDIUM THEOLOGICAE VERITATIS. *Saec. XIV—XV.*

Kis negyedréti vegyest papírra és hártýára írt kódex a XIV. század végéről vagy a következő elejéről. Gót könyvirással írva; egyszerű vörös kezdőbetűkkel.

A XVIII. század végéről való, teljesen elrongyolt kötésben. A bekötésnél a kódexet egész a szövegig megvágták.

Beke, Index, 107. sz.

98. (*E₅. VI. 5.*) LIBER PRECATORIUS. *Saec. XIV—XV.*

Tizenhatodréti, hártýakézirat a XIV. század végéről vagy a XV. elejéről; számos kéz írása.

Kezdődik a 2a. lapon az adventi imákkal; közben német nyelvű imádságok is vannak.

Csinosan préselt barna borjúbőrös deszkakötésben, egy kapocscsal.

Beke, Index, 328. sz.

99. (*F*₅. V. 8.) JOHANNES CONTRACTUS ALIAS KORTZ
ORD. S. FRANCISCI, SERMONES DE TEMPORE ET DE SANCTIS.
Saec. XIV—XV.

Hártyakézirat negyedréthben, egy hasábosan tintavonalakra írva.
A lapszéleken látszik a punktórium nyoma.

Kötése bőrrel bevont deszka táblákból áll; rajta ércz keretbe
foglalt címke. Gombjai hiányoznak.

A kötésről ítélve a laventvölgyi Szent-Márton-zárdából származik.
Beke, Index, 490. sz.

100. (*F*₅. IV. 14.) CORPUS JURIS CANONICI. *Saec. XIV—XV.*

Papirkézirat ívrétben, egyhasábosan írva; 149 levél. A XIV. sz.
végéről, vagy a következő elejéről.

Végén (149. l.): Explicit registrum in articulos et decretum
cum concordanciis. Datus per fratrem Michaellem de Erffordia.

Szarvasbőrrel bevont deszkekötésben, a mely gerezdes réz-
gombokkal van ellátva. Kapcsai hiányoznak.

Az első levél *b.* oldalán e XV. századi jegyzet:

De Erffordia portatus.

Beke, Index, 113. sz.

MAGYAR VONATKOZÁSÚ NÉMET UJSÁGLAPOK
A M. NEMZETI MÚZEUM BIRTOKÁBAN 1600—1711-IG.

Irta: DR. BLEYER JAKAB.

(Második közlemény.)

Nagyváradnak 1660-ban a töröktől történt elfoglalása bevezetése volt a nemsokára bekövetkezett nagy török-magyar háborúnak. Köprilizáde Ahmed, ki atyja halálával 1661-ben alig 26 éves korában nagyvezér lett, tettszomjtól égve, minden áron bele akart kötni a császári kormányba. Az udvari politika semmi áldozattól, még a meghunyászkodástól sem rettent vissza, csakhogy a békét föntartsa és elkerülje az összeütközést, melyre nem volt elkészülve. A nagyvezér azt a jó alkalmat, melytől ifjúi hévvel annyi sikert és babért remélt, semmiképen sem akarta elmulasztani, és Lipótnak Erdély ügyeibe való beavatkozását hozván fel okul a háborúra, 1663-ban rengeteg sereggel Belgrádban termett. A török támadó fellépésének híre villámgyorsasággal egész Európát bejárta, mindenütt rémületet vagy legalább szánalmat keltve. A múzeum birtokában is van egy röpirat, mely a török hirtelen előnyomulásának és Belgrádba bevonulásának hírét világgá röpíti: *Türckische Ankunfft | Mit was für Ordnung | der Primo Vezier | den 8. Junij 1663. nicht weit von Griechisch Weisenburg | in dem Lager wo seine Armee zu Feld ligt | so über zweymalhundert tausend Mann starck seyn soll | seinen prächtigen Einzug durch die Armada gehalten | wie folget: —* (Év (1663) és h. n., 4-r., 2 sztlan lev., 1 metszet: fegyveres török katona.) — A nagyvezér váratlan támadása Bécsset lepte meg legjobban, mely mindig békére számított. »Ekkor azután az udvari politika áldatlan következményei egész ridegségükben nyilvánultak. Minthogy semmi sem történt az ellenállás szervezésére, a háború nemcsak védtelenül találta az

országot, hanem lehetetlenné tette a későn elrendelt honvédelmi intézkedések foganatosítását is. A császári miniszterek magatartása annál érthetlenebb, mert a török fenyegetések hírére nemcsak Magyar-, hanem Németországban is nagyon harcias, lelkesült volt a hangulat. A birodalomban töméntelen röpirat és ujság jelent meg, mely a török véreb szörnyű tetteit rajzolva, harczra buzdította a népet. A papok a szószékről lelkesítették a tömeget, a birodalom összes községeiben déli 12 órakor megkondult a »török harang«, a török ellen imára intve a híveket.¹

A török sereg előnyomulásának meggátlására ekképen semmi sem történt, és a nagyvezér, ki csak júliusban indult el Belgrádból, Budán át már augusztus közepén Érsek-Ujvár alá érkezett, melyet Forgách Ádám védelmezett. Érsek-Ujvár vívása szerte Európában igen élénk érdeklődés tárgya volt. Midőn a török az ostromhoz fogott, a szomszédos községekhez és vármegyékhez üzeneteket küldött, melyekben hol jó szóval, hol rettenetes fenyegetésekkel csatlakozásra, vagy legalább semleges nyugalomra szólítja fel őket. Egy röpirat a mohammedán vallás ismertetésén kívül egy ilyen béke-levelet közöl: *Copia Eines Türkischen Frieden Briefs: Wie solche der hochmüthige | und jetziger Zeit um Neuhausen sich befindende Grosz-Vezier, An die allda herum gelegene Oerter heuchlerisch abgehen lässt | dasz Er sie dadurch unter seine tyrannische Gewalt gütlicher Weise bringen möge. — ... Anno M.DC.LXIII. — (H. n., 4-r., 14 sztlan lev., 1 metszettel.) — Az ostrom egy hónapnál tovább tartott, és lefolyása gazdag anyagot nyújtott a hirlapoknak. A múzeum vagy tíz ilyen nyomtatványnak van birtokában, melyek az ostrom leírását adják kezdettől fogva napról-napra a vár átadásáig: *Verzeichnüss Des P. Jesuiten | Johann Pflegers | was sich täglich in Neuhausen vom 13. Aug. Anno 1663. Da er in dise Vestung kommen | bisz zur Zeit der Vbergabe begeben: Aus dem Lateinischen ins Teutsche versetzt. Im Jahr 1663. — (H. n., 4-r., 4 sztlan lev.) — A legbővebb tudósítást a következő diarium hozza: *DIARIUM Oder Auszföhrliche und warhafftige RELATION Vber die Belägerung und Vbergab der weitberühmbten Haupt Vestung in Ober Vngarn Neuhausen | sonst von den Hungarn Wywar genandt. Wie nemlichen Selbige***

¹ Acsády Ignác, Magyarország története I. Lipót és I. József alatt. A magyar nemzet története, szerk. Szilágyi Sándor) VII. k. 172. l.

am 10. und 11. Tag nechst verflossenen Monats Augusti von dem Grosz Vezier mit bey sich habender Tůrckischer Macht belágeret | continuirlich beschossen | und am 26. Septembris nechsthin | durch den Graffen Adam Forgatschen des Orths Ober Commendanten mit Accord übergeben worden: sambt erzehlung was zeit wehrender dieser Belágerung von Tag zu Tag denckwürdiges vorgangen. Mit fleis zusammen getragen und mehrern theils auffgezeichnet von einer vornemmen Persohn | welche von anfang der Belágerung bis zum end mit und darbey gewesen | und nach geschehenem Abzug solches Diarium Jedermánniglich zur nachricht | in öffentlichen Truck zu geben vor gut befunden hat. Im Jahr 1663. — (H. n., 4-r., 10 sztlan lev.) — Egy verses hirlap is foglalkozik Érsek-Ujvár ostromával, mely Wessel Lőrincz egyik költeményének dallamára van írva. Wesselnek ezen költeménye Zrinyi Miklósról, a szigetvári hősről szól és egy századon át rendkívül népszerű volt egész Németországban; dallamára számtalan más költeményt is szereztek.¹ Az Érsek-Ujvár elestéről szóló verses ujság czime: *Warhafftige Beschreibung | von der Belágerung | Accord und übergab der Vestung Newháusel in Ober-Vngarn | Wie es mit Stůrmen | Schiessen | vnnd dergleichen | vorher ergangen | und den 29. September dieses 1663. Jahr dem Tůrcken übergeben. Wettern Bericht wird der Leser in diesem Gesang vernehmen. Im Thon: Wie man den Grafen von Serin singt. Das ander | Ist ein Erbármliches Klag Lied ausz Vngarland | wider den grausamen Tůrcken-Krieg. Zu singen in dem vorigen Thon. Erstlich gedruckt zu Wien | hernach zu Augspurg | 1663. — (8-r., 3 sztlan lev.)*

Érsek-Ujvárnak szeptember 26-ikán történt átadása után a török megadásra szólította fel Pozsonyt is, elfoglalta Lévát, Nyitrát és szerte pusztított Morvaországban és Sziléziában, a mit különben az ostrom alatt is többször megtett. Erről is két reláció tudósít. Az egyiknek czime: *RELATION Aus Ober-Hungarn | vom fernern Progresz des Tůrckischen hochverderblichen Heerzugs; mit was Anbot der Grosz-Vezier die von Preszburg in des Grosz-Tůrcken Devotion beruffen; wie | noch Lebenz, auch die Bischofliche Stadt Nittria an die Tůrcken übergangen; und den in*

¹ L. Kertbeny K. i. m. 202 l., és Weller E. i. m. 1137. sz.

Mähren und Schlesien abermals auf den Raub ausgegangenen Tartarn starck nachgesetzt worden. — (H. és év. (1663). n. 4-r., 2 szltan lev.)

Mig Köprilizáde nagyvezér Magyarország észak-nyugati részében fényes hadi sikert aratott, addig a déli részekben Zrínyi Miklós és öccse, Péter több ízben megverték a törököt. A Zrínyi névnek a külföldön már évszázados varázsa volt, és egész Európa e név viselőinek első feltűnését is a legnagyobb rokonszenvvel fogadta. Midőn Zrínyi Miklós sereget gyűjtött, hogy Forgáchnak, Érsek-Ujvár főkapitányának segítségére menjen, a közvéleményben már előre is a győzelem reményét keltette fel, mint azt a következő ujságlap czíme jellemzően kifejezi: *Hoffnung guten Siegs, Mit Zusammenführung vieler Völcker | und frewdigen Ankunfft des Generalissimi Grafen von Serin | sampt einem Schreiben eines Feldobersten den 12. Octob. An 1663.* — (H. n., 4-r., 4 szltan lev., 2 metszettel.) — A külföld nem is csalódott a Zrínyi-vér hősiességében, mert már október 21-ikén egy ujságlevél, mely Komáromból, Trencsénből és Pozsonyból is hoz tudósításokat, hirt adhattott Zrínyi Péter győzelméről, melyet a boszniai pasán Károlyváros közelében aratott. Midőn pedig a nagyvezér a felett való boszúságában, hogy Zrínyi Miklós Esztergom környékén folyton csipdeste a török sereget, késő ősszel vagy 16,000 főnyi török-tatár hadat küldött Zrínyi-Ujvár ellen, a két hős testvér november 27-ikén másodszor is győzedelmeskedett és szétverte a gyűlevész népet Kanizsánál. Erről is két nyomtatvány hoz nagy lelkesen tudósításokat.¹ A székelyhidi katonalázadásról² és Apafy Mihály fejedelem kiáltványáról, melyet a nagyvezér kívánságára október 22-ikén Magyarországhoz intézett, szintén két hirlap ujságol. Egy másik terjedelmesebb röpirat a török hadviselés módszeréről és a helyes ellenmódszerről értekezik, egyszersmind kifejti nézetét a török betörésről Magyarországba és eshetőlegesen előnyomulásáról a következő évben: *Etzliche | zu fernerem Nachdencken movirte Politische und Historische Discursen | was von des Tyrannischen Türckens jetzigem Einbruch und weiteren Progressen in künfftigen Jahren | muthmasslich zu halten sey? Nechst Darstellung seiner Stats-Ration zu kriegem | und wie demselben füglichst*

¹ L. Régi Magyar Könyvtár, III. k. 2236.

² Acsády, id. m. 119—120. l.

zu widerstehen? Wittenberg | In Verlegung D. Tob. Mevii Erben und Elerit Schumachers: Gedruckt bey Mathæus Henckeln | Im Jahr 1663. — (4-r., 58 szzott lap.)

1664-ben a magyar vonatkozású hirlapok száma még nagyobb mint az előző évben. Ennek az esztendőnek egész történetét pontosan meg lehetne írni az egykorú ujságok alapján, és a kép, melyet ezekből összeállíthatnánk, valóban sokkal kedvezőbb volna ránk nézve annál, melyet a külföld modern történetírói, de még saját »chauvinista« historikusaink is festenek.

Néhány 1664-iki ujságlap még az előbbi évek történetével foglalkozik. Az egyik ennek a hadjáratnak teljes leírását adja a töröknek Konstantinápolyból kivonulásától egészen Érsek-Ujvár elestéig. Szerzője állítólag ezen eseményeknek mindvégig szemtanúja volt. Egy másik nyomtatványban Wallsdorf Keresztély, ki mint II. Rákóczy György katonája az 1660-iki kolozsvári ütközetben török rabságba esett, beszéli el viszontagságait és kalandozásait Magyarországon, Törökországon át Egiptomig, mindig a várak és városok ismertetésére fektetve a fősúlyt. Egy harmadik röpiratban szintén két keresztény rab, kik Magyarországon harczolva jutottak török fogságba, mondja el az ozmán birodalom történetét 1300-tól 1664-ig »a legjobb és legmegbízhatóbb historikusok« könyvei és saját tapasztalatok alapján. Más röpiratok a török állam szervezését és a törökök harczmodorát ismertetik, tanácsosal szolgálván, mikép volnának a pogányok a keresztény Európából elűzhetők; a szentírás és különböző profécziák alapján az ozmán birodalom pusztulását jövendölik, és felsorolják azokat a rendkívüli égi tűneményeket és egyéb csodajeleket, melyekből szintén Törökországnak nemsokára — az egyik ujság szerint 1670-ben — bekövetkezendő romlására lehet következtetni. A legérdekesebb és, úgy látszik, legelterjedtebb röpiratokhoz — az akadémiai és egyetemi könyvtárakban is több példányban van meg — tartozott egy ujságlap, melyben egy magyar és egy német »gavallér« az általános politikai helyzetet latolgatva ezt a kérdést veti fel, »vajjon a mostani konjektúrák közt a törökkel való harcz vagy béke volna-e ajánlatosabb?«¹ A feleletet megadja rá két verses hirlap, mely lelkesen hirdeti az általános keresztény fölkelést és buzgón

¹ Czimét lásd: Régi Magyar Könyvtár, III. k. 2272. sz.

kéri a Nyugatot, hogy »a nyomorban sínylő és segítségért kiáltozó Magyarországot« mentse meg és szabadítsa föl a pogány járom alól. Az egyik nyomtatvány, melynek szerzője Bindorff Lajos Szászországból, csak egy költeményt közöl, a másik pedig valóságos költeményes gyűjtemény, nagyrészt latinból fordítva: *Christliche Kriegs-Trompete | An die Fürsten und Stände der Cristenheit | wider die Ottomanischen Erbfeinde des Christlichen Namens. Meist nach dem Lateinischen eines vornehmen Statisten. Im Jahr. M. DL. LXIV.* — (H. n. 4-r., 40 sztlan lev.)

Az érdeklődés középpontjában természetesen ebben az évben is a két Zrínyi áll. Egy nyomtatvány, mely az egész hadjárat lefolyását ismerteti, a Zrínyieket állítja a hősök élére, és csak ezután következnek Montecuccoli, Hohenlohe, Souches és mások. Fulvinus János Ferencz egy másik nyomtatványban az ő kegyelmes urát, Zrínyi Pétert, a világhírű törökverőt dicsőíti versben: *Der Welt-Berühmte Türcken-Überwinder. Dem Hoch Wohlgebohrnen Grafen und Herrn | Herrn Petro Zrini Dero Röm: kays: Mayest: Rath und Cammerern | der Croatischen und Meer Gränitzen Vice Generalen, wie auch Ober Hauptmann zu Sichelberg und Ogalin x. Ihro Excellenz, Meinem gnädigen Herrn Grafen &c. dediciret solches unterthänig Joannes Franciscus Fulvinus. Gedruckt zu Regenspurg bey Christoff Fischern | Im 1664. Jahr.* — (2-r., 2 sztlan lev.) — Maga Zrínyi Miklós is buzdító szózatot intézett a kereszténységhez, hogy egyesült erővel verjék vissza a pogány hódítót a keresztény országokból. A füzetbe írt kézirati jegyzet szerint ezt a röpiratot a pozsonyi diétán terjesztették.¹

A többi nyomtatvány már nem ily általános természetű, inkább csak egyes eseményekkel foglalkozik, de ezeket az eseményeket aztán teljesen felöleli az év elejétől ez év végéig. Köztudomású, hogy Zrínyi híres téli hadjárata az egész nyugaton ünnepeltté tette nevét. Erről a hadjáratról igen sok ujság emlékezik meg, három pedig egyenesen ennek alkalmából íródott. Az egyik a legdicsőségesebb és legemlékezetesebb fegyverténynek hirdeti több mint egy század óta: *Kurtzer und warhaffter Bericht | Der höchst Ruhm: vnd Decnkwürdig | auch dergleichen von*

¹ Címét l.: Régi Magyar Könyvtár, III. k. 2275. sz.

*weit mehr als über hundert Jahr her | wider den Erbfeind Cristlichen Namens | nicht tentirten Entreprise. So nechst Göttlichem Beystand | von Ihrer Hochgräflichen Excellenz Herrn Niclas Grafen von Zerín, Generalen in Hungarn | Bann in Croaten vnd Windisch Land | x. Mit Zuziehung kayserl. 4. Spickischen zu Fusz | und 6. Piccolominischen Compagnien zu Pferdt | dann denen Bayerischen vnd Schwäbischen Hülfss-Völkern | welche Herr General Wachtmeister Freyherr von Puchhard commandirt, Wie auch: Nebens der Reichs Auxiliar-Armee, vnterm Commando Herrn Wolffgang Julius Grafens von Hohenlohe | vnd Gleichen | x. Excellenz mit seinen eignen | auch Budianisch: und Neidastisch Kriegs-Mannschafft | samment in die 2300. starck | Vom 20. (10.) Januarij, bisz 16. (6.) Februarij, gegenwärtiges 1664. Jahrs | zu gedeylichem Auffnehmen der werthen Christenheit | löblichst vorgenommen | vnd glücklich vollbracht worden. Gedruckt in der Fürstl. Hauptstatt Grätz in Steyer | bei Frantz Widmanstetter. In Verlegung Matthias Fischer | vnd Joh. Cristoph Erhard. Im Jahr Cristi 1664. — (4-r., 10 sztlan lev.) — Egy másik újság hirt ad arról a döghalálról, mely Érsek-Ujvár környékén és másutt pusztított, és arról a kegyetlen elbánásról, melyben a nagyvezér azokat a török katonákat részesítette, kik a Zrínyi ellen vezetett hadjáratban megadták magukat. Kanizsa ostromáról és Zrínyi-Ujvár elestéről is több lap hoz tudósításokat. A legkimerítőbb füzet három nagy metszettel van ellátva Bécsről, Kanizsáról és Zrínyi-Ujvárról: *Diarium, Und kurtze warhaffte Erzehlung | Wie die Belägerung Der Vestung Canischa | den 17. (27.) Aprilis vorgenommen | continuiret | und was aus erheblichen Ursachen dieselbe den 21. Maji (I. Junii) dieses lauffenden 1664. Jahrs | endlich wider aufgehoben worden: Auch was sich sonst denckwürdiges dabey zugetragen und begeben | samt dem rechten Abrisz dieser Belägerung. So dann | Wie nach beschehenem Abzug | der Türck die Vestung Neu Serinwar | attackiret | und endlich erobert. Samt einem Historischen und Geographischen Vorbericht | Von denen beeden berühmten Oertern | Canischa und Serinwar. Gedruckt im Jahr 1664. — (H. n., 4-r. 88 szzott lap.) — Ezek a füzetek különben gyakran jelentek meg részben igen sikertölt metszetekkel, és egy másik nyomtatvány, mely Zrínyi hadviselését 1663 őszétől a következő**

év májusáig ismerteti, tábor-, csata- és térkép-metszeteket hoz Zrínyi-Ujvárról, Győrről, Komáromról, Léváról, Érsek-Ujvárról, Esztergomból, Pécsről, Kanizsáról és Eszékről.

Zrínyi-Ujvár eleste mélyen lesújtotta Zrínyit, ki »nagy lelki fájdalmát« egy a stiriai kormányhoz intézett levelében panaszolja el. Egy füzet ennek a levélnek lenyomatát adja.¹ Egy másik röpirat Rákóczy Lászlónak szerencsétlen vállalkozásáról hoz tudósítást, melylyel Nagy-Váradot akarta elfoglalni. Mint Zrínyi téli, ekképen Souches tavaszi és nyári hadjárata, ha nem is oly fényes, de ép oly derekas eredménynyel végződött. Nyitra, Léva és Párkány visszafoglalásáról számos ujságlap tudósít, köztök talán legérdekesebb a következő: *Kurtzer Bericht | An Ihr. Káiser. Mayest. wegen Entsetzung Lewentz | und darbey erfolgten harten Feldschlacht zwischen Ihr Excell. Herrn Feldmarschallen Graffen de Souches | und Georgii Sika Fürsten aus der Moltau | den Vezier von Offen | den Bassa von Erla | Zolnock | Neuhausel | und Aly Bassa von Gran | geschehen den 19. Tag Monats Julij | An. 1664.* — (H. n., 4-r., 4 sztlan lev.)

Ennek az évnek legfontosabb és legjelentősebb eseménye kétséggkívül a szent-gotthárdi ütközet és a rá következett vasvári béke. Természetes, hogy a röpiratok valamennyi esemény közül evvel foglalkoznak legsűrűbben és legbehatóbban. Tüzetesen ismertetik a csata lefolyását, felsorolják az elesettek közül az előkelőbbek nevét és nagy metszetekben tüntetik fel, Szent-Gotthárd környékét a csatatérrel. A legtöbbet ígér a következő nyomtatvány czíme: *Allerjüngster | Warhafftiger | recht gründlicher und unpartheiischer BERICHT | Was bey der am 23. Julii vorgehabten Cavalcade | absonderlichen aber | bey dem darauf den I. Augusti unfern dem Closter S. Gotthard an der Raab mit dem Türcken gehaltenen memorablen Treffen | passiret und sich zugetragen; Mit allen Umständen | wie und von wem die Regimenter angeführet | getroffen und eines oder anders Sentiment in Kriegs-Rath gefallen: Wie es von Glaubwürdiger hoher Hand | ertheilet worden. Alle bisher | von dieser Begebenheit | ausgestreute zum Theil jrrige Relationen zu entfehlern | und die eigentliche Warheit an Tag zugeben. In Druck verfertigt |*

¹ Czimét l.: Régi Magyar Könyvtár, III. k. 2274. k.

im Wein-Monat | dieses 1664. Jahrs. — (H. n., 4-r., 8 sztlan lev.) — A győzelmet, mely kétségtelenül igen fényes volt, persze maga Montecuccoli becsülte legtöbbre, mert Zrinyivel szemben ismét őt tette a hadjárat hőségévé. Értett a reklámhoz, nagyhangú tudósításai szétmentek Európába és mindenüvé elvitték dicsőségét: a szent-gotthárdi diadal hírét.¹ Montecuccoli önérzetes jelentése, melyet az ütközet lefolyásáról a császárnak küldött, több nyomtatványban van meg a múzeumban, az egyiknek címe: *Copia der verrern Allerunterthenigigisten (igy!) Relation, so an Ihre Kays: Mayest: vnserm Allernädigsten Herrn: Dero geheimer Rath | Cammerer | vnd General Feldt-Marschall | Herr Reymond Graff Montecucoli: Vber das den I. Augusti 1664. vnweit bey St. Gotthardt fůrgangenen Haupt-Treffen | gehorsambist erstattet | neben zweyen Listen deren | so von denen Kayserl: vnd Reichsvölekern gebliben vnd gequeetschet worden | vnd hiebeykommenden Kupffer der | darbey gewesten Battaglia, ausz Ihrer Kays: Mayest: Allernädigsten Bewilligung | offentlich in Truck gegeben | Zu Wien | durch Matthæum Cosmerovium | Dero Römischen Kaysl: Mayest: Hoff-Buchdrucker — (4-r., 4 sztlan lev.) —* A győzelem után »Montecucoli tétlenül pihent babérain s időt engedett a nagyvezérnek, hogy kiheverje a csapást, mely egy pillanatra teljesen elkábitotta. Minthogy nem üldözték, Ahmed pasa hamar föleszmélt és hadait a Bakonyon át Fehérvárnak, onnan meg Esztergomnak vezette, miközben megtalálalta az eszközöket, melyek kijuttatták a hinárból. Még Érsek-Ujvárt is felmentette, melyet időközben Souches felvidéki csapatai kezdtek vivni.«² A következő ujságlap ezekről a eseményekről ad hírt: *Relation wasmassen die Türcken schon bey 20000 Mann verlohren | und | da man ihnen solchen anbieten sollte | zum Frieden sich geneigt vermerken lassen: wie sie die zveg belägrte Vestungen | Symek und Vesprin, wiederum verlassen | und nach Ofen sich begeben: wie hingegen die unsern einen wichtigen Anschlag | den Feind zu suchen | vor der Hand haben | den der Höchste beglücken wollt; auch wie sie das dritte Theil von der erneurten Granerbrücke ruinirt | und Neuhausel annoch blockirt halten. M. Augustus A. 1664. — (H. n., 4-r., 2 sztlan lev.) —*

¹ Acsády, id. m. 199. l.

² U. ott.

A szent-gothárdi ütközet után kilencz nappal, augusztus 10-ikén jött létre a vasvári béke, melynek hírének természetesen szintén több lap vitte szét Németországba. »Gott sey Dank und Ehre!« kiált fel önkéntelenül egy ujságlevél a czimlapon a szent-gothárdi diadal után, a vasvári béke hírének azonban még a hamisan informált külföldön sem volt ilyen hatása. Mikor szept. végén hivatalosan közhiré tették, »az örökös tartományokban és a német birodalomban oly fölháborodás támadt és oly éles szavakban nyilvánult, hogy az udvar maga is meghökkent. Az izgatottságot csillapítandó, félhivatalosan azt híresztelték, hogy nem volt sem elég pénz, sem elég katona a hadjárat folytatására, hogy Montecucoli serege teljesen kimerült és így merő kénytelenségből kellett békét kötni.«¹ A múzeumban is van két nyomtatvány, melyek, úgy látszik, hivatalos vagy félhivatalos jellegűek; az egyiknek czíme így hangzik: *Relation von denen Motiven und Ursachen | wodurch die Röm. Kayserl. Majestät | mit dem Türken Frieden zumachen | bewogen worden; wasmassen auch H. General Graf de Souches, nach Absterben H. Grafens von Buchlein | zu Commendanten in Commora und General über die Berg-Städtische Gränze | declariret worden. M. October | A. 1664.* — (H. n., 4-r., 2 sztlan lev.)

A legnagyobb elégületlenséget a vasvári béke természetesen Magyarországon keltette.² Az udvar zavarában ide-oda kapkodott és kereste a módot és eszközöket, melyekkel az elégületlenségnek véget vethetne. Ennek a zavarnak és kapkodásnak hű kifejezője a következő relatio: *Relation wasmassen der durch Gr. Niclasen von Serin nach Warasdin in Croatien ausgeschriebenene Landtag durch einer Keyserl. Courier aufgekündet: die Türcken | in die Serinische Insel einen Einfall tentirt | aber von H. Gr. Peter repoussirt und verfolgt | ingleichen die Wardeiner von den unsern | in einem Scharmützel | mit einer Schlappe | abgewiesen worden: im übrigen | die Hungarn zu placitirung des Frieden Schlusses zu disponiren | ein Landtag zu Oedenburg | nach dem Neuen Jahr | soll gehalten werden. M. October | A. 1664.* — (H. n. 4-r., 2 sztlan lev.)

¹ Acsády, id. m. 202. l.

² Egy az akadémia könyvtárában őrzött relacio azokról az okokról szól, amelyek miatt a magyar rendek a békekötés ellen protestáltak.

A vasvári békénél nem kisebb csapás volt Magyarországra nézve Zrinyi Miklósnak, kora legünnepeltebb hősnének, váratlan halála. »Gyász és siralom fogadta a rémhirt széles Magyarországon és a művelt világban mindenütt, hol a vitézséget becsülni tudták . . . Münchenben az udvar és nagy közönség részvételével gyászistentiszteletet tartottak és az elismerés legmelegebb szavaival méltatták az elhúnyt halhatatlan érdemeit.«¹ András, karmelita atyának ezen karácson havának 6-ikán tartott beszédén kívül, melyet Salamon Ferencz nem ugyan ebből a kiadásból újra lenyomatott,² egy verses nyomtatvány is foglalkozik ezen szomorú, megdöbbentő eseménnyel: *Nannia Melpomenes Schillingianæ Dasz ist: Poetische Klage Über die betrüebte Entleibung. Weiland desz Hoch- vnd Wolgebohrnen Herrn | Herrn Niclassen Graffen von Serin | Römisch: Kay: May: Geheimen Rath | Cammerern | Ritters desz Guldenen Flusz | General Feldt-Wachmeister in Dalmatien | Croatien | vnd Slavonien | x. Welcher Auff verworffener Jagte | von einem iberausz grossen | vnd schon beschädigten Wildschwein vbereylet | gefelt gehawen vnd schmerzlich erlegt worden | den 18. November | im Jahr | als man ausz Tschackathurn schreiben konnte: CoMes serInI Venam Do, ab apro LæsUs perIII. Gedruckt zu Wienn in Oesterreich | durch Susanna Rickesin | Wittib. — (4-r., 6 sztlan lev.)*³

A következő év nyomtatványai részben még mindig a szentgotthárdi győzelemről hoznak tudósításokat. Ezek között különösen érdekes sok metszete miatt Zimmermann Márton, augsburgi műkereskedőnek füzeté, és személyes tapasztalatai miatt Stauffenberg Jánosnak következő terjedelmes jelentése, ki a csatában maga is részt vett: *Gründliche warhafftige Vnd unparteyische Relation Des blutigen Treffens | zwischen dem Erbfeinde christlichen Namens und Blutes auff einer | und dem Christlichen Kriegsheer auf anderer Seitten | gehalten den 1. Augusti An: 1664. bey S. Gotthard in Ungarn. Zu mehrer beglaubung der Warheit der Aller Durchleuchtigsten Röm: Kayserl: May: Leopold dem ersten dises Nahmens | wie auch den gesamnten*

¹ Acsády, id. m. VII. 226. l.

² Budapesti Szemle, 47. k. 404—422. l.

³ V. ö. Régi Magyar Könyvtár, III. k. 2219. sz., mely helytelenül van 1663-ra téve.

*Chur-Fürsten und Ständen des H. Röm: Reichs Dediciert und zuschriben Durch Joham von Stauffenberg. Bey der Armade des Heyl. Röm. Kayserthumbs teutscher Nation in bemelten Treffen gewesenenen General Quartiermeistern und General Adjutanten, wie er dasselbe selbst durch eigene experienz observiret, notieret, theils selbst subordinate coñandirt hat. Regenspurg gedruckt bey Christoff Fischer. den 12. Febr. Anno 1665. — (4-r., 95 szzott lap.) — Egy másik ujságlap 1665-ből a vasvári béke pontjait közli, amint azokat Porcia herczeg a császár nevében a magyar rendek elé terjesztette. A többi nyomtatvány azokról a fényes diszkövetségekről szól, melyeket 1665. májusában a békekötés ratifikálása végett a császári udvar Konstantinápolyba, a porta pedig Bécsbe küldött. Soha a két székváros egymás köveit ily előzékenyen és ünnepélyesen nem fogadta. A fény és pompa, mit akkor kifejtettek, szokatlan volt és káprázatos, úgy hogy nem csoda, hogy a hirlapok nagy bőbeszédűséggel emlékeznek meg róla: *Relation Oder Auszföhrlicher Bericht | Wie die Käyserl. nach Constantinopel abgefertigte grosze Botschafft am 29. Maji zu Comorn angelangt | auch wie die herauff beschene Abwechslung mit der Türckischen groszen Botschafft erfolgt. Sammt Einer Specification, was besagte Türckische Botschafft von Ihrer Käyserl. Mayest. Unserm Allergnädigsten Herrn | etc. zu täglicher Unterhaltung gefordert und begehrt habe. Gedruckt im Jahr | 1665. — (H. n., 4-r., 2 sztilan lev.)**

A szent-gotthárdi ütközet után a csaták zaja hosszú időre elült Magyarországon. Csak természetes, hogy ezekben az években a német hirlapirodalom csak kevés táplálékot talált a magyar viszonyokban. Pedig ezek a híres győzelem után egy csöppet sem javultak, ellenkezőleg folyton rosszabbodtak. A hazafiui bánat és elkeseredés mélyen bevette magát a legkiválóbbak szívébe és merészen, szinte ábrándosan kereste az eszközöket, melyekkel a néma tépelődésből a cselekvés terére átléphetne. Tudjuk, hogy az összeesküvést, mielőtt nyíltan támadhatott volna, vérbe fojtották. A titkos szövetség fölfedezése mindenfelé a legnagyobb meglepetést keltette, és úgy látszik, hogy az udvar is sietett a kedvező alkalmat kiaknázni, hogy a magyarok hitelét, a Zrínyi név évszázados tiszteletét a journalismus felhasználásával a külföld előtt megrontsa. 1665—1671-ig összesen csak két ujságlap van a múzeum

birtokában, melyek magyar vonatkozásúak:¹ az egyik az 1666. május 5-iki gyulai ütközetről tudósít, a másik pedig a magyar királyság panaszának ad kifejezést, nem a német elnyomatás, hanem ama veszedelem fölött, mely hazánkat a félhold terjeszkedése következtében fenyegeti.²

A Wesselényi-féle összeesküvés felfedezése és véres elfojtása újra nagyobb élenkséget hozott a magyar tárgyú hirlapirodalomba. Ebben az esetben, úgy látszik, ismét a félhivatalosok csinálták a legnagyobb zajt, mert mind az öt ujságlap, mely a múzeum birtokában van, telve van dicsérettel, mikor a császár igazságos szigoráról beszél, és nyoma sincs a sajnálkozásnak, mikor a kegyetlen ítélet végrehajtásáról szól: *Neues Gedicht Über die ganz billich Kayserliche Execution, so über Frantzen Nadasti zu Wienn im Rathausz: Wie auch anderwärtig andere desz Hochlöbl: Hausz von Oesterreich — geweste Rebellen | den letzten April des 1671-isten Jahrs in einem Tag | vnd Stund ergangen. Andern zur Abschew ! vnd Exempel zusammen getragen. Im Thon: O schwäre Gottes Hand. Gedruckt zu Wienn in Oesterreich | bey Leopold Voigt 1671. — (4-r., 4 sztlan lev.)* — A hivatalos jellegét különösen a következő ujság mutatja, mely először Bécsben jelent meg és Nürnbergben újra nyomtatott: *Ausführliche und Warhafftige Beschreibung | wie es mit denen Criminal-Prozessen, und darauf erfolgten Executionen, wider die drey Grafen Frantzen Nadaszdí | Peter von Zrin | und Frantz Christophen Frangepan | eigentlich hergegangen. Mit allernädigsten Befehl Ihrer Käiserl. Majestät | den Wienerischen Exemplar nachgedruckt In Nürnberg | bey Michael und Johann Fridrich Endter | 1671. — (4-r., 40 sztlan lev.)*

Tudjuk, hogy a Wesselényi-féle összesesküvésnek milyen rettenetes következményei voltak. Fölfedezésének a bécsi udvar hirdeti tanácsosai lelkökből megörültek, nem annyira azért, mert idejekorán a dinasztíára származható veszélynek elejét vehették, mint inkább abból az okból, mert ürügyül használhatták a gyűlölt, szabadságszerető magyarság megrontására. A megtorlás szívtelen-

¹ Eltekintve két magyar szerzőnek, Bethlen Jánosnak és Trüster Jánosnak Erdélyre vonatkozó műveitől. V. ö. Régi Magyar Könyvtár, III. k. 2355. és 2356. sz. — Még néhány szám a II. kötetben: 1225., 1227. és 1256.

² Régi Magyar Könyvtár, III. k. 2545. sz.

sége az újabb történelemben szinte páratlanul áll, és a protestánsok borzalmas üldözése valóban vetekedik az első keresztények szenvedéseivel a római birodalomban. Csak természetes, hogy ezeknek az üldözéseknek élénk, vérben dobzó vagy keservesen felsíró visszhangját sűrűn találjuk az egykori ujságirodalomban. Ezt az egyházpolitikai polemiát, mely a legszélesebb körökre kívánt hatni itthon és a külföldön, Bársony György püspök vezette be *Veritas Toti Mundo Declarata* című röpiratával,¹ »melyben kereken kijelenté, hogy a király nem köteles ama törvényeket megtartani, melyek a protestánsoknak a vallásszabadságot biztosítják.«² Bársony püspök ezen füzeté megvan a múzeum könyvtárában latin-német szöveggel két hasábosan nyomtatva. A protestánsokra nézve ennél veszedelmesebb elméletet már nem lehetett hirdetni, és világos, hogy siettek rá a legnagyobb felháborodással felelni. A múzeum két nyomtatványt őriz, melyek Bársony könyvével polemizálnak, az egyiknek czíme:³ *Gründe und Ursachen welche Die Römische Keyserliche | auch zu Hungarn und Böhmen Königl. Majest. bewegen sollen | nicht zu zugeben Dasz die Evangelische verfolgt | und ausz dero Erb. Königreichen und Ländern vertrieben werden: von Wilh. Christ. Kriegsmann entgegen gesetzt Einer in Lateinischer und Teutschen Sprache unlängst ausgegebenen Schrift: deren Titul: Veritas Toti Mundo Declarata, etc. oder Grundfeste der Warheit | welche der gantzen Welt entdeckt und darinnen mit dreyfachem Grund erwiesen wird | Dasz Ihre Keyserliche und Königliche Majestät nicht schuldig seye die Lutherische und Calvinische Secten in Ungarn zudulden: ausz Eyfer zur Catholischen Religion aufgesetzt von G. B. E. V. P. S. | S. C. R. M. CC. In Verlegung des Autoris | Im Jahr 1672.* — (H. n., 4-r., 18 szzott lap.) — A protestánsok czáfoló ellenvetései azonban nem használtak, az udvari reactio félretette a szó erejét és a fegyver nyers hatalmához nyúlt, melynél talán csak könyörtelensége volt nagyobb. A tények vilá-

¹ Czimét l. Régi Magyar Könyvtár, II. k. 1269. sz. Bővebbet e munkáról és a hozzá fűződő polemiáról l. Krones tanulmányában az *Archiv für österreichische Geschichte* LXXX. kötetében, különösen a 390.—392. lapon.

² Acsády, id. m. 302. l.

³ A másik füzet czímét l. Régi Magyar Könyvtár, III. k. 2610. sz. és II. k. 1295. sz.

gos tanúsága ellenére az üldözők kérkedő szemérmertlenséggel kimondották, és Labsanszky János jezsuita röpiratban is hirdette,¹ hogy a protestánsok nem vallásuk, hanem lázadásuk, nem *religio*, hanem *rebellio* miatt ítéltetnek el. Ezt persze senki sem hihette, ki csak némileg is tájékozva volt, és a protestáns papok gondoskodtak róla, hogy a külföld el ne ámtassék. A védelem széles mederben indult meg és az írók sokaságából különösen három név emelkedik ki: Klesch Kristóf, Dániel és Lani György. A vitázó iratok mellett pedig sűrűn hangzanak fel az itthon maradottak keserves panaszai, kik könyörületért fordulnak a császárhoz, a börtönbe vettettek zokogó imái, kik lemondtak az élet reményéről, a gályákon raboskodók feljajduló siralmai, kik kétségbeesetten várják a megváltás óráját, a számüzött papok könyvekben fuldokló prédikációi, kik istenes szavakkal segítségért kiáltanak és izzó szenvedéllyel bosszúra szólítanak, és a külföldi protestáns kormányok sürgető felszólalásai, melyeket a bécsi udvar hivatalosan tudomásul vesz és hallgatagon ismét félretesz. 1671-től 1683-ig a magyar vonatkozású német nyelvű nyomtatványok legnagyobb részt ily tartalmúak, szerzőik jobbára magyarok lévén, bibliografiájuk Szabó-Hellebrant *Régi Magyar Könyvtár*-ának II. és III. kötetében található.² E helyütt ép azért nem is foglalkozom velők bővebben. Külön megemlítésre talán csak egy 1674-ki hetilap augusztus 15-i-ki száma méltó, mely a múzeum birtokában van: No 33. *Ordinari Wochen-* **M. S.** *vom 15. Augmon. A. E.* *zeitung* **A° 1674.** —

(h. n., 4-r., 2 sztlan lev.) —; aug. 9-ki kelettel Bécsből ezeket írja a magyarországi állapotokról: »*In Ungarn währet das unbarmhertzige verfahren der Geistlichen noch alleweil: viel tausend Seelen haben sich in das dem Türcken gehuldigte Land errettet | und eben so vil in Sachsen und das Römische Reich | mit hinderlassung jhrer Gütern | und was sie sonst gehabt haben; wie übel man mit den Evangel: Geistlichen in gedachtem Ungarn umgangen | ist unbeschreiblich.*«

1683 után ezek a panaszok jórészt ellhallgatnak, az európai

¹ L. Régi Magyar Könyvtár, II. k. 1370. sz., és Krestiánszky vála-szát III. k. 3272. sz.

² V. ö. Rácz Károly, A pozsonyi vértörvényszék áldozatai 1674-ben. Sárospatak, 1874.

közvélemény lázas érdeklődéssel más események felé fordult, melyek káprázatos fényökkel sokat, ha nem is mindent feledtettek. 1683-ban kezdetét vette a 16 éves felszabadító háború, mely tüneményes sikereivel világtörténelmi jelentőségre emelkedett. Világos, hogy az európai journalismus ezeket a diadalmas hadmiveleteket ujjongó örömmel és mámoros lelkesedéssel lépésről lépésre pontosan követte.

A császári udvar most is, mint húsz évvel annak előtte, a béke föntartásán fáradozott és a legutolsó pillanatig nem tett semmit a török veszély elhárítására. A közvélemény, úgy látszik, most is korábban ismerte fel a támadás komolyságát, és tolmácsai, a hírlapok, mindenféle tanácscsal szolgálnak a török ellen való sikeres szervezkedésre. Ezt mutatja egyéb nyomtatványokon kívül a következő füzet is: *Endecktes Wienerisches Cabinet | Darinnen Die itzige hochdringliche Gefahr des Káiserlichen Hofes | benebens denem Mitteln | wie solchen zu begegnen | und dem Káiser so wohl | als dem gantzen Reiche die gewünschte Wohlfart wieder herzu bringen sey: Vorgestelllet wird durch Christian Freymunden. Gedruckt in Jahr 1683.* (H. n., 4 sztlan lev. —) A muzeumban ebből az évből még több ilyen általánosabb természetű röpirat található, melyek a török hatalom süllyedéséről és Magyarország véginségéről szólnak. A magyarból fordított *Ungarische Warheits-Geige*¹ című füzetten kívül ily tartalmú a következő párbeszédes prózában írt nyomtatvány is: *Teuffels Rath | und Pfaffen That. Durch zwey abgeschickte Jesuiter Pater Francisqve und Pater Mandow An Dem höllischen Fürsten Lucifer Legations-Weise vorgestelllet. Mit der Höllen-Post geschickt | allen Deutschen zum Bericht.* — (H. és é. (1683) n., 4-r., 4 sztlan lev. egy metszettel.)

¹ Teljes címét l. Régi Magyar Könyvtár, III. kötet. 3244. sz. V. ö. Bartalus István: Újabb adalékok a magyar zene történelméhez. I. Régi húros hangszereink s a magyar hegedű. Ak. Ért. a nyelv- és széptud. köréből. X. k. 13. szám. 10. l. (Bartalus Mazeke, a füzet magyar eredetijének állítólagos szerzőjét, költött személynek tartja, és mert a röpirat tartalma politikai gúnyirat az akkori viszonyokra, nem is hiszi, hogy e nyomtatvány fordítás volna magyarból, hanem eredeti német fogalmazásnak gondolja. Csakhogy megjegyzendő, hogy a XVIII. században tényleg létezett egy Mažek nevű, cseh származású zeneművész-család. V. ö. Herm. Mendel, Musikalisches Conservations Lexicon és Wurzbach K., Biograph. Lexicon.

A Bécs ostromáról szóló tudósítások száma persze légio, mindezek azonban csak részben tartoznak közvetlenül ránk. Hangjuk többnyire gúnyolódó és csufolódó; a török vakmerősége oly rendkívülinek, veresége annyira szégyenletesnek tűnt föl a győztes bécsiek szemében, hogy az első félelem és diadalmámor után féktelen hahotába törtek ki.¹ A legzabolálatlanabb és legelterjedtebb ujságlevelekhez tartozik a következő füzet, mely egyszersmind Kara Musztafa megöletéséről ad hírt: *Türkische Prügel-Suppe | dem verlogenen Gott Mahomet | Welche ihm der Tyrannische Grosz-Vezir | wegen empfangener Teutscher tichter Ohrfeigen | seines Bernheuterischen Groszsprechens | und | flüchtigen Verlusts | hat kochen und errichten lassen | Mit bedrohung | ihm auf ferneres Miszrathen | ausbleibenden Sieges | vollend gar todt zu schlagen; Allen tapfferen und groszmüthigen Teutschen | vorgestellt Zu einem Gelächter | einer so armseligen und ohnmächtigen Gottheit | Nach der Singweise: Dorindgen weine nicht | x. Gedruckt im Jahr 1683. — (H. n., 4-r., 2 szatlan lev., vers, 1 metszettel.)* — Ránk nézve érdekesebb egy másik füzet, mely a török fogságba esett magyarok számáról hoz hírt: *Glaubhafte Specification Der Ungarischen Christen | Manns- und Weibs-hoch- und niedern Stands-Personen | so wol alt als jungen | wie viel nemlich derer von der grausamen Türkischen Kriegs-Macht | als dieselbe vor Wien geruckt | in die ewige Dienstbarkeit gefänglich genommen worden: Worbey auch specificiret was die Türcken an Kriegs-Rüstung hinterlassen | auch was in des Grosz-Veziers Zelt gefunden | und wie viel Städt und Dörffer vom Türcken verbrand worden. Anno 1683. — (H. n., 4-r., 2 szatlan lev.)*

A keresztények győzelmei senkit sem sujtottak annyira mint Thököly Imrét, kit a török Magyarország fejedelmévé nevezett ki. Szomorú sorsát a nyugati közvélemény, úgy látszik, nem minden részvét nélkül szemlélte: hisz ő még a hadjárat elején szeretett volna a császárral kibékülni, hogy fegyverét a kereszténység és hazája szolgálatában a pogány ellen fordithassa, de az udvar gögje inkább lemondott segítségéről, sem hogy a lázadót az örvény széléről megmentse. A múzeum nyomtatványai közt

¹ Egy 1684-ki lap ki is fejezi aggodalmát ezen gögös csúfolódáson.

két újságlap foglalkozik vele,¹ az egyik a »gróf úr« rövid élet-történetét adja, a másik pedig János lengyel király ajánlatát közli, melyben Lipót királylyal tudatja, miként volnának Thököly és hívei rábírhatók, hogy fegyverüket a kereszténység oltalmára a császár hűséges szolgálatában forgassák: *Abdruck oder Inhalt Desz Jenigen Vorschlags | Welchen I. Königl. Mayest. in Pohlen An Ihre Röm. Käys. Mayestät | Wegen Vermeidung der Ungarischen | oder Innländischen Unruhen | umb desto sieghaffter und bequemerlicher | dem Türckischen Christen-Feind zu widerstehen | den 7. Decemb. dieses lauffenden 1683. Jahrs von Cracau ausz übersand; Worinnen | Doch zwar ohnmaszgeblich | in nachfolgenden Punkten enthalten | auf was Art und Weise Der Graff Emerich Teckely | und dessen Adhærenten Von dem Türckischen Schutz ab — und wiederumb der Christenheit zum besten | zu Ih. Röm. Käyserl. Majestät schuldigsten und gehorsamsten Devotion gebracht werden könnten. Gedruckt im Jahr 1683. — (H. n., 4-r., 2 sztlan lev.)*

Az 1684-ki év legnevezetebb eseménye Buda sikertelen ostroma és evvel összefüggőleg Károly herczegnek Vácznál kivívott fényes győzelme. A magyar vonatkozású német hírlapirodalom ebben az évben nagyrészt evvel a hadművelettel foglalkozik, mert nagy várakozásokat fűztek hozzá, melyek azonban csak két év múlva mentek teljesedésbe. Legkimerítőbb a tudósítás ezen relációban: *Warhafftig und ausführliche Relation Dessen | was sich | zu Anfang und Ende des Käyserlichen Feld-Zuges in Hungarn | Dieses 1684. Jahrs | bey Dero Haupt-Armee | Denkwürdiges zugetragen: Worinnen absonderlich enthalten ein unparteyisch- und gründlicher Bericht | von Belägerung und Defension Der Stadt Ofen | anzeigend alle sonderbare mehrentheils in eigener Gegenwart dabey observirte Begebnisse: So woln auch | was | auf Chur-Bayrischer Seiten | von Tag zu Tag | remarquables passiret. Deme | zu mehrer Erläuterung | ein accurater Grund-Risz ermeldter Belägerung beygefüget. Mit grosser Mühe und*

¹ A Thökölyről szóló nyomtatványok száma általában természetesen sokkal nagyobb: az egyetem és akadémia könyvtárában is található még egynehány újság, Weller is több verses hírlapot említ, melyek Thökölyről szólnak. Lásd még Kábdébo, Bibliographie der Werke über die Belagerungen Wiens 1529, 1683.

Fleisz zusammen getragen und ausgefertigt | von Einem vornehmen Kriegs-Bedienten. Im Jahr 1684. — (H. n., 4-r., 22 szzott lap, 1 metszettel.) — Ennél a nyomtatványnál azonban sok tekintetben érdekesebb egy másik röpirat, mely 78 lapon az összes kérdéseket felöli, melyek Magyarországra vonatkozólag a hazafit és az idegent egyaránt mozgatták vagy érdekelték: Curiose Staats-Gedanken | Vber den verwirrten Zustand des Königreichs Ungarn Und daher bey der Christenheit entstehenden Gefahr | Bekümmernus und Zeit-gewöhnlichen Fragen; sonderlich aber was doch die Unserige nach erhaltener Victorie in Vngarn weiter vornehmen | und was sie Glückliches verrichten möchten? Ob der Türcke auch wieder vor Wien rucken | und was er sonst bey diesem Kriege gewinnen dürfte? Ob auch die Christliche Potentaten einig bleiben | oder sich trennen solten? Worum doch dieselben mit dem Türcken so balden Friede machen? Wie es mit dem Tökely | und denen Evangelischen in Ungarn | ja dem gantzen Königreiche endlich ablauffen; und ob solches der Türcke mit der Zeit auch vollends in seinen Gewalt bringen werde? Und andere Zeit-lauffige Dinge mehr. Alles nach denen bewehrten Staats-Reguln | merckwürdigen Exempeln und Begebenheiten | auch gegenwärtigen der Sachen Zustände | unpartheyisch untersucht in so weit erört. Gedruckt im Jahr 1684. — (H. n., 4-r., 78 szzott lap.)

Az 1685-ki hadmíveletek nagyon széles mederben folytak és úgyszólván Magyarország egész területére kiterjeszkedtek. A muzeum birtokában vagy tizenöt olyan ujságlap van, melyek e hadjárat minden részletéről kimerítő tudósításokat hoznak. A legtöbb közülük az érsek-ujvári és esztergomi diadalról szól. Az egyik röpirat egy török zászló leírását hozza, melyet a svábföldi segélycsapatok Érsek-Ujvár ostrománál hatalmukba kerítettek. A füzethez egy nagy metszet van mellékelve, mely az említett zászlót és Érsek-Ujvárt ábrázolja: *Abbild- und Beschreibung desz Türkischen Haupt-Fahmens, welcher von denen desz Hochlöbl. Schwäbischen Reich-Creisses Auxiliar-Völekern in der jüngsthin eroberten Vestung | Neuhausel | gebeutet und zuruck gebracht worden. Samt beygefügtter Erklärung der darinn befindlichen Arabischen Schrift. Verfertigt von Matthias Friderich Becken | E. A. Augspurg | Gedruckt und zu finden bey Jacob Koppmayer | 1684. —*

(4-r., 4 sztlan lev.) — Az 1685—86-ki nyomtatványok egyáltalán gazdagok sikerült és értékes metszetekben. Így a felső-magyarországi győzelmek alkalmából az egyik röpirat Kassa, Szolnok, Szarvas, és Gyula metszetét hozza: *Gründliche Kupffer-Erleuterung Der gegenwärtig nach dem eigentlichen Grund-Risz abgebildeten | durch die Käyserliche glorwürdsiegende Waffen denen Türcken und Rebellen hinweg genommenen | und eroberten vier Ungarischen Haupt-Städte | Mit anbeygefügeten nothwendigen Unterricht | was bey einer jeglichen absonderlich zubemercken | und welcher Gestalt diesselbe unter Käyserlicher Majestät Bottmäszigkeit In so kurtzer Zeit gebracht worden: Dem Geschicht- und Neuigkeit liebenden Leser zu sonderbarem Gefallen | und einer so herrlichen Begebenheit wohlwürdigen Andencken hervor gegeben. Gedruckt im Jahr Christi | 1685.* — (H. n., 4-r., 4 sztlan lev.) — Leslie tábornok eszéki diadala alkalmából egy másik ujság Eszék ostromát feltüntető metszetet mellékel tudósításához, mely az érsek-ujvári, esztergomi és egyéb felsőmagyarországi diadalokról is szól: *Das Triumphirliche Klee-Blatt | Der | an dreyer Oertern | wider den Erb-Feind erwachsenen herrlichen Victorien | Römisch-Käyserlicher Majestät: Durch einen Um- und vollständigen Bericht | was täglich bey Belägerung der Haupt-Vestung Neuheusel | von Anfang bisz zum Ende | wie auch bey Überstürmung derselben | vorgangen: Vnd Wie (Zweytens) der Türck das belägte Gran | mit grossem Einbusz | und bald hernach | in einem Haupt-Treffen mit den Unserigen | das Feld verlassen müssen; Und dann Wie (Drittens) die Türckische Völcker an der Essecker Brucken im Treffen überwunden | auch folgend die berühmte Brucke daselbst | guten Theils | zu grossem Vorthail der Christenheit | abgebrannt worden; Nebst einem Anhang | Desz biszherigen sämtlichen Verlauffs | bey der Belägerung Eperies in Ober-Ungarn | wie auch anderer Ober-Ungarischen Begebenheiten; samt ausführlicher Erzählung | wie die herrliche Vestung Coron | im Königreich Morea | mit stürmender Hand an die Republic Venedig übergangen | worbey alles in Kupffer auf das accurateste mit vorgestellt | Dem Curiosen und freundlichen Leser dargereicht von Einer glaubwürdigen Feder. Nürnberg | zu finden bey Johann Christoff Lochner | 1685.* — (4-r., 36 sztlan lev.)

Thököly Imre sorsával, mely ebben az évben végzetesre

fordult, két ujságlap foglalkozik; az egyik versben van írva és először a felső-magyarországi hadjáratról szól: *Eine herrliche Beschreibung Der Kayserlichen Waffen | Von Eroberung etlicher berühmter Orthen in Ober-Hungarn vnd Türckey erstlich | Eperies | Caschau | Zolnock | S. Nicolai | Bodack | Onot | Tockay | Zalo | Ibrany | klein Warasdein. Was sich weiters mit dem Graff Teckeli ereignet | ist in folgenden Gesang zuvernehmen. Im Thon: Maria Königin Mutter vnd Helfferin | &c. Gedruckt im Jahr | 1685.* — (H. n., 4-r., 2 sztlan lev.) — A másik terjedelmesebb hirlap prózában van írva és három nagy metszethen tünteti fel Thököly elfogatását.

Végre még említésre méltó ebből az évből Engler János György »sáska prédikációja«, melyet július 29-ikén Modorban tartott: *Heuschrecken-Predigt | So in Modor von M. Johann Georg Englern | Zitt. Den 29. Julii | Anno 1685. Gehalten worden. In Zittau | Gedruckt bey Michael Hartmann.* — (4-r., 10 sztlan lev., 1 metszettel.)

A RÉGI BUDAI KÖNYVTÁRNAK EDDIG ISMERETLEN KÓDEXE.

DR. KRAUSZ SÁMUEL TŐL.

A Magyar Könyvszemle szerkesztője csak nemrég is panaszkodott (1894. évf. 305. l.) hogy a Korvina maradványainak tanulmányozásában pár év óta szünet állott be. A panasz annál inkább is jogosult, mivel semmi sem lehet nemzetibb feladata a magyar tudománynak, mint nagy királyunk e dicső alkotásának rekonstruálása. Kéziratokat természetesen nem lehet újra teremteni, ha azok egyszer már elvesztek vagy ha hollétükről nincs tudomásunk, de a Korvinára vonatkozó *irodalomnak* az összegyűjtése aránylag könnyű feladat volna, már pedig a Korvinára vonatkozó minden irodalmi utalás nemcsak gyarapítja e tárgyban való ismereteinket, hanem egy-egy új titulus is nemzeti büszkeségünkre.

Nem rendszeres kutatás, hanem csak olvasás közben, bukantam a Korvinára tartozó következő utalásra, mely, úgy hiszem, eddigelé ismeretlen a szakirodalomban.

J. A. *Fabricius, Cod. Apocryph. Novi Testamenti* (Hamburg 1719, 6-rét) czímű munkája III. kötetének 397. lapján így ír:

De libro Σόφνης και Ἀποκρισις Ἰησοῦ.¹

¹ »Jézus értelmessége és felelete« czímű könyvről. — A többit mindjárt fordításban adom.

1703-ban, a nyomtatási hely megemlítése nélkül, nyolczad rétből, németül¹ napvilágot látott egy hetvennyolcz oldalas könyvecske² ily czimmel:

תבניתו ומעניו

das ist des zwölfjährigen Jesu von Nazareth Verstand in Fragen und Antworten | darüber sich die Juden im Tempel zu Jerusalem verwundert. Von einem Rabbi der da bei gewesen in hebräischer Sprache beschrieben | nachmahls von einem Griechischen Christen unter dem Titul Σύνεσις καὶ Ἀπόκρισις ἡσοῦ übersetzt | welche Version unlängst in der Ofenschen Bibliothek gefunden worden.

A szerző azt vallja, hogy ő jelen volt azoknál a beszédeknel, melyeket a tizenkét éves Jézus a templomban a törvénytudókkal tartott . . . az ő mennybeli atyjáról, a Szentháromságról, a Messiás istenségéről és annak szellemi birodalmáról, a Messiásnak már bekövetkezett eljövételéről: ahol továbbá említés van a Szambatjón folyóról, Elijahúnak tradíciójáról arról, hogy a világ hatezer évig fog fennállani, ugyszintén azon, a régi zsidóknál ismeretlen, csak újabb zsidó képzetről a kétféle Messiást illetőleg: az egyik ugyanis, az Efraim törzsből való, József fia, megöletik, a másik pedig, a Dávid fia, uralkodni fog.

Ámde a kiadó azt írja, hogy e könyv először nem tudom micsoda zsidó rabbinustól íratott volna héberül, görögre pedig valamely kereszténytől fordítatott volna, ő maga (a kiadó) által pedig egy a budai könyvtárban talált kódexből³ németül adatott volna vissza. De ez mind egyformán koholtnak látszik, és a könyvecske újabb németül íratott a zsidók megtámadására egy német embertől, szerző pedig és kiadó egy és ugyanaz.

Idáig Fabricius, kinek szavait csekély kihagyással majdnem egész terjedelmükben idéztem, nemcsak azért, hogy e tudósnak leírásából a szóban forgó könyvnek pontos czimét és némileg tartalmát is megismerhessük, hanem azért is, hogy egyuttal meg-halljuk e kiváló tudósnak kritikai észre valló bírálatát is az általa ismertetett tárgyról. Arról, a mi bennünket itt főképen érdekel, t. i. hogy ama könyv csakugyan Budáról szakadt-e Németországba, Fabricius nem is igen nyilatkozik, ámbár a könyvvel együtt, úgy látszik, ezt az állítást is hazugnak tartja. E kérdés megvitatását későbbre hagyván, egyelőre magát a munkát vesszük tárgyalás alá.

A könyv apokrif módon tárgyalta a *gyermek* Jézus vitatkozását a jeruzsálemi zsidó tudósokkal. Ennek az eseménynek alapját tudvalevőleg azon pár szó teszi ki, melyet Lukács evan-

¹ Germanice.

² Libellus duodeoctuaginta paginarum.

³ Ex codice in Bibliotheca Budensi reperto.

geliumában¹ olvasunk (II. 46, 47), ahol a görög szövegben megtaláljuk a könyvünk címétől szolgáló két görög kifejezést is: ἐξίσταντο δὲ πάντες . . . ἐπὶ τῇ συνέσει καὶ τοῖς ἀποκριθεῖν αὐτοῦ. Könyvünk címe és az evangéliom közt azonban mégis van egy kis különbség: ez a szó »felelet« az állítólagos budai kódexben egyes-számban (ἀπόκρισις), az evangéliomban pedig többszámban (ἀποκρισεῖς) áll. Minthogy ama kódexnek címe kétségtelenül az evangéliomi szövegen alapszik, ez a csekélyke különbség nem jelentéktelen valami, hanem magyarázatra szoruló jelenség, mert a szövegen való változtatásnak semmi okát sem bírjuk adni. Sőt a mennyiben Jézusnak bizonyára *több* feleletéről van szó, egyenesen logikai szükségből folyó dolog az, hogy feleletekről és nem feleletről beszéljünk. Most már az a különös a dologban, hogy a fent közölt *héber* címbe a kívánt többszám csakugyan megvan, a héber szöveg tehát megegyezik az evangéliummal, a görög fordítás nem egyezik meg vele, amaz tehát autentikusabb emennél, mint mindig úgy szokott lenni, mikor az eredetit mérlegeljük a fordításhoz képest. Mi következik ebből? Az, hogy ama két szöveg közt csakugyan az eredetiség és a fordítás viszonya forog fenn, vagyis *a könyv címének van igaza, és nem Fabriciusnak*, aki ez állítást koholt-nak tartja. Megállapítjuk tehát a könyv hitelességét belső okokból.

Amit Lukács csak egy pár szóval jelez és a mi a legkorábbi egyházatyáknál is ép oly rövidséggel adatik elő,² azt a későbbi mondakedvelő kereszténységnél messzemenő módon kiszinezettnék és kibővítettnek látjuk. Az u. n. arabs evangéliom (Ev. Infantiae Salv. Arab.) c. 50³ ez alkalommal nemcsak jelzi, hanem közli is a kérdéseket és feleleteket, melyek a tizenkétéves Jézus és a zsidó tudósok közt váltottak, tehát voltaképen ugyanazt teszi, a mit az állítólagos budai kódex tesz, habár ezzel épenséggel nem azt akarjuk mondani, hogy a két mű között bárminő összefüggés volna, hanem igen is azt, hogy maga a dolog nem elszigetelt jelenség és így nem tűnhet fel valószínűtlennek.

Am lássuk a többi állítást. Azt, hogy az a bizonyos rabbi jelen lett volna a vitatkozásnál, magam sem hiszem, de hát épen azért *apokrif* ez az irat. A könyv létezését ez az állítás semmiképen sem alterálja, mert ilyen állítással találkozunk ezer meg ezer könyvben és könyvről, a nélkül, hogy e miatt az illető könyv létezését tagadásba vonnánk. Szoktak-e a zsidók ilyen Jézusról tárgyaló könyvet írni? Tárgyánál fogva okvetlenül fel kell e kérdést vetni. De azért igennel felelhetünk. Ismeretes dolog, hogy a zsidók a középkorban rejtgetve köröztek maguk között egy Jézus

¹ A többi evangéliomban nincs meg ez adat.

² Lásd a párhuzamos helyeket Reschnél: Das Kindheitsevangelium, Lipcse, 1897. 175. l.

³ Thilo, Codex, Apocryphus Novi Testamenti. Lipcse, 1832. I. k. 127. 7.

életéről szóló iratot, a hírhedt *Toldot Jesu*-t (Jézus története), melyet már több keresztény tudós kiadott. Nem térek el a tárgytól, ha még megemlítem, hogy *Buxtorf János*, az orientalista baseli tanárnak egy barátja a XVII-ik században *magyar* aranyakon vette a maga *Toldot*-kézirátát.¹ Tárgyánál fogva tehát nem lehetetlen, hogy egy zsidó ilyen művet írt. De nem is szükséges, hogy az a bizonyos rabbi zsidó szempontból írta legyen a kérdéses művet, sőt valószínű, hogy a keresztény hitre tért és csak multjánál fogva vagy még inkább jogtalanul használja a »rabbi« nevet. Az pedig már egészen közönséges dolog, hogy hitehagyott zsidók új vallásuk dicsőítésére vitairatokat írnak. Teljes analog esetekre utalhatunk. Trierben a XII-ik században a zsidók héber nyelven bírták Szent-Mátyás² élettörténetét; a tudósok úgy képzelik, hogy egy kikeresztelkedett zsidó írta előbbi hitsorsainak megtérítésére.³ Lefordították latinra, tehát csak úgy mint a mi esetünkben. Egy *Heneb* nevű zsidóból lett keresztény (a XVI-ik században?) értekezést írt Jézus kinszenvedéséről héber nyelven, melyet göröggé tett »Nicodemus, a rómaiak feje.« Megvan görögül a vatikáni könyvtárban.⁴ Itt ismert nagysággal van dolgunk, mert a mű mai napig megvan. E műnek körülményei ép olyanok, mint a budai kódexé: zsidó írta héberül, keresztény lefordította görögre. Tehát Trierben, Rómában és Budán egészen hasonló esetek. Ennyit az 1703-iki német nyomtatvány czimlapjának igazolására.

Szerencsére többet is tudunk a czimnél. Fabricius a tartalomról is közöl becses adatokat. A mit most már a tartalomról felhoz, hogy t. i. Jézus beszélt a mennyei Atyáról, a Szentháromságról, a Messiás istenségéről és uralmáról, a Messiásnak már bekövetkezett eljövételéről — ezek mind oly dolgok, melyek természetszerűen foglaltattak abban a vitaközlésben, melyek tehát nem szorultak magyarázatra. Csakhogy Fabricius még egyebet is közöl a tartalomról,⁵ és ez olyan természetű, hogy kénytelenek vagyunk annak megvizsgálásába bocsátkozni.

Szó volt benne a Szombatjón folyóról (ubi mentio etiam fluminis Sambationis). A talmudban és számtalan későbbi zsidó iratokban, valamint a zsidó köznép tudatában is mind e napig el van terjedve az a képzet, hogy midőn Szalmanészér asszír király 722-ben Kr. e. a tiz törzsből álló északi izraelita birodalmat megdöntötte, ennek lakói, a tiz törzs, nem veszték el a nagy

¹ Theriaca Judaica, (Nürnberg, 1681.) 48. l.: aliquot Aureis Ungaricis a Verpa quodam redemit.

² Nem az evangélista Máté, hanem egy a »hetven« közül.

³ Lipsius, Apokryphische Apostelgeschichten, (Braunschweig,) 1887. II. kötet, 2. rész, 265. l.

⁴ 1774. szám alatt. Wolf, Bibl. Hebraea, 1773. IV. 351. l.: quam Graecam fecit Nicodemus princeps Romanorum.

⁵ Az előbbi tartalomtól észrevehető módon elkülönítve.

népáradatban, hanem háborítatlanul élnek egy távol eső földrészen, mely a Szambatjón folyó mögött terül el, mely folyó oly sebesen foly, hogy senki sem kelhet rajta át, úgy hogy az izraeliták teljes biztonságban élnek e védőv mögött: szombaton azonban nyugalom áll be a folyó folyásában (innen is a neve). A messiási időben — így fűződik tovább a legenda — a Szambatjón folyó mögül is megszabadulnak az izraeliták és visszatérnek ősi hazájukba. Josephus Flavius és Plinius is említik a folyót. Ámde, azt kérdezzük, mi köze mindennek Jézusnak előbb leírt vitatkozásához?

Ép úgy homályos a második pont is: [mentio] traditionis Eliae de mundo per annos sex mille duraturo . . . Ez igen fontos részlet, mert majdnem szószerinti idézet a *talmudból*. Az a nézet ugyanis, hogy a világ hatezer évig áll fenn, a talmudban csakugyan mint Elijáhu tradíciója, azaz Illés prófétának kijelentése van közölve.¹ Még a Fabricius nyújtotta sovány resumé is tehát elég arra, hogy a könyv pontosságáról meggyőződést szerezzünk. Hogy lehet ilyen könyv, mint Fabricius akarja, hamisítvány? Ámde, úgy hiszem, e kérdést a könyv javára már eddig is eldöntöttük. Fontosabb az a kérdés, mi köze mindennek Jézusnak előbb leírt vitatkozásához?

A tartalomösszefoglalásnak harmadik pontja azt mondja, hogy az újabb zsidók kétféle Messiást képzelnek: az egyik Messiás Józsefnek a fia, azaz József törzséből származik, a mi egyre mén azzal, hogy Efraim törzséből származik (Efraim fia Józsefnek); ez a Messiás előfutója az igazi Messiásnak és elesik a viselendő háborukban; csak most jön az igazi Messiás, a Dávid fia, a ki dicsőségesen fog uralkodni. Hát ez bizony mind így van a talmudban és a későbbi zsidó iratokban. De harmadszor is kérдем, mi köze mindennek Jézusnak előbb leírt vitatkozásához?

Nem képzelhetek el szerzót, a ki úgy adná elő Jézus vitatkozását a pharisaeusokkal, hogy Jézus e közben beszél a Szambatjónról, Illés próféta tradíciójáról és a két rendbeli messiásról. Mindezek merőben zsidó eszmék, a melyeket az a bizonyos szerző, a ki, mint láttuk, *keresztény* szempontból ír, nem tulajdoníthat Jézusnak. Nem mondhatjuk, hogy ezek a pharisaeusok vitapontjai, mert akkor a szerző nem hagyja az utolsó szót a pharisaeusoknak és főképen nem engedi ez eszméket hangoztatni czáfolat nélkül. Én ennél fogva merem állítani, hogy eme három pont, illetőleg az azoknak megfelelő munka, *nem egy* az előbbi pontokat (Átya, Szentháromság stb.) magában foglaló művel, hanem csak véletlenül került azzal össze. Ama 1703-iki német nyomtatvány e szerint olyan kódex után készült, mely két különböző műből volt összetákolva: az egyik görög nyelvű és címe Συναγωγαι és így

⁶ Babylóni talmud, *Szanhedrin* 97^a és *Abóda Zára* 9^a. — Illés prófétának szoktak tulajdonítani némely igen régi közkeletű kijelentést.

tovább (héberből fordítva); a másik szintén görög (hisz abból készült a német), de eredetileg egy önálló zsidó álláspontú héber munka. Voltaképen tehát *két* budai kódexről tárgyalunk mi itten. Ha ez igaz, úgy a budai könyvtár belső kezelésének arra az érdekes mozzanatára jöttünk rá, hogy mint minden nagy könyvtárban előfordult, két különálló kézirat a könyvkötő jóvoltából egygyé olvadt össze és egynek kezeltetett.¹ Az a bizonyos német fordító vagy kiadó nem vette észre a balesetet; mi észrevettük.

Legközelebbi feladatunk az volna, hogy Fabricius adatainak nyomán rekonstruáljuk azt a második kódexet, azaz találunk kellene oly zsidó irodalmi művet, mely e három pontot: Szambatjón, Illés tradíciója és kétféle messiás — egymásután tartalmazza. Méglehetős átnézetem van a zsidó irodalom fölött, de azért, sajnos, ilyen munkára nem utalhatok rá; egyenkint, igen, mind a három dolog számtalanszor tárgyalatik: együttvéve azonban sehol. A dolognak az lehet a magyarázata, hogy a kódex, görög nyelvéből ítélve, alkalmasint a bizanczi birodalmat vallja hazájának, már pedig kevés az, ami zsidó művekből ez országból Európába eljutott. Ezzel elérkeztünk annak a megvitatására, hogy ama két kódex honnan juthatott a budai könyvtárba?

Egyelőre csak budai könyvtárról szólok, nem Corvináról mert csak ennyit tudunk a mi kódexünkről. Minthogy 1703-iki nyomtatványról van szó, azt lehetne gondolnunk, hogy az alapul szolgáló kódex azon kódexekből való, melyek, mint ismeretes, Budavára visszafoglalása alkalmával a győzők kezébe estek. 1686-tól 1703-ig ép elegendő idő mult el, hogy ilyen kódex valamely német nyomdásznak a kezébe juthatott, de nem elég arra, hogy elkallódjék. Ezekről a zsákmányul ejtett kódexekről, számszerint mintegy négyszázról, azt mondja egyik történetírónk,² hogy nem Mátyás könyvtárából származtak, s ezt az állítást, nem lévén szakember, elfogadom, a nélkül hogy tudnám, hogy min alapszik. A mi hitvitázó kódexünk, mely a budai könyvtárból valónak mondatik, nem lehet ennél fogva ama 400 kódexből való, mert hát arra csak nem illik a »könyvtár« elnevezés. Marsigli gróf, a császári hadak egyik parancsnoka, katonáival magánházákból is szedtetett ugyan össze könyveket és kéziratokat³ és utóvégre ilyen könyvek is lehet gondolni, de úgy hiszem, hogy a »budai könyvtár« jelölés kizár ilyen feltevést, hacsak szándékos félrevezetés nem forog fenn, ami azonban a könyv belső hiteles-

¹ Igaz, hogy az összetákolás még a kéziratnak eredeti hazájában történhetett.

² *Fraknoi V.* a Szilágyi S. szerkesztette Magyar Nemzet Története IV. kötetében, 537 l. Rómer Flóris (M. Könyvszemle, 1876. évf. 3. l.) még kérdésnek veti fel, hogy vajjon Buda elfoglalásánál vásárra került könyveket Mátyás könyvtárához számíthatjuk-e?

³ Vogel, a Serapaeumban, 1849. évf. 275. l.

ségéről fent adott bizonyítás mellett kizártnak látszik. A »budai könyvtár« elnevezés ellenkezőleg első sorban Mátyás könyvtárára utal. Egy magyar nyelvű okiratban is, melyet Thallóczy Lajos közöl,¹ a »budai bibliotheca« egyenlő a Korvinával. Azt a feltevést, hogy a mi hitvitázó kódexünk Mátyás könyvtárából való, még más okokkal is lehet támogatni. A bécsi császári könyvtárban Vogel szerint² egy kézirat őriztetik, ezzel a címmel: *Disputatio Abutalib saraceni et Samuelis Judaei . . . translata per fratrem Alfonsum de Arabico in Latinum*. Iratott 1488-ban, tehát Mátyás idejében.³ Ez a kézirat, ha nem is biztos Korvin-kódex, ép úgy a budai könyvtárból származik, mint a mi kódexünk; tárgyára nézve is hasonló hozzá, a mennyiben polemikus irat és más nyelvből latinra fordított. Azonkívül az oxfordi Bodleyana könyvtár 2180 számú kézirata is olyan polemikus irat, melynek tartalmából kitűnik — czimlapja nincs — hogy a szerzője olyan időben élt, midőn Magyarország a török uralom alatt állott (*Neubauer, Catalogue of the Hebrew Manuscripts in the Bodleian Library*, Oxford 1866, f. 752), feltehető tehát, hogy a szerző maga is Magyarországon élt; mindenesetre nálunk is készültek polemikus iratok mint mindenütt, a hol a felekezetek egymásba ütköznek, és így a mi hitvitázó kódexünknek ennyiben is akadt párja. Mindezeknél fogva valószínűnek tartom, hogy a Fabricius említette kódex nemcsak általában a budai könyvtárból való, hanem egyenesen a Korvinához tartozott.

E feltevés mellett minden jól quadrál. Tudjuk ugyanis, hogy a Korvinában görög és héber kódexek is voltak; ezt Brassicanus, a szemtanu, világosan mondja.⁴ Eddig azonban a 145 biztos Korvina közt még egyetlen héber kódexet sem találtak; most volnánk az első héber kódexnek a nyomában, a mennyiben szerintünk a Fabricius-féle kódexhez egy határozottan zsidó tárgyú kódex csatoltatott, a melyre Brassicanus jól mondhatta, hogy »zsidó,« mert tárgya zsidó, habár a nyelve akkor már, miután lefordítottatott, görög volt. Az első kódexre még a »héber« jelzőt is lehetett alkalmazni, a mennyiben, mint láttuk, a héber czim még a második fordításban, a németben is megmaradt. De mint görög nyelvű kódex is rendkívül érdekes volna a mi esetünk, ha csakugyan Korvin-kódexszel volna dolgunk, mert hát görög nyelvű kódexet is csak egyet ismerünk a Korvinából.⁵ úgy hát ez volna a második görög kódex. És itt megint támogatja feltevésünket

¹ M. Könyvszemle, 1877. évf. 352. l.

² Serapacum, i. h. 281. l. no. 50.

³ Mellékesen megjegyzem, hogy e magyar vonatkozású polemikus kézirat nincs felsorolva *Steinschneider* művében: *Polemische u. apolog. Literatur in arab. Sprache*, Lipcse, 1877.

⁴ Idézi Csontos János, a Pallas-Lexiconban, X, 815.

⁵ Fraknói, id. m. 538. l.

az amugy is ismert körülmény, hogy Mátyás Görögországból és nevezetesen Konstantinápolyból¹ is szerzett be könyveket, már pedig midőn görög műről van szó, közel fekszik a gondolat, hogy Görögországból származott. Azon három héber kódexről, melyről az irodalom már eddig is tudomást vett,² csakugyan áll az, hogy Konstantinápolyból származtak Budára, először is azért, mivel az u. n. karaita zsidóktól származnak, akik akkor-tájt leginkább Konstantinápolyban laktak, másodszor pedig azért, mivel az egyiken ki van téve, hogy Konstantinápolyban íratott. Mondanom sem kell, hogy a származási helynek e valószínű találkozása a két rendbeli kódexek közt ismét megerősíti a mi kódexünk hitelességét. Hozzátehetem, hogy az olyan eschatológiai tartalmu iratok, minő a mi kódexünk második része, a középkorban leginkább a byzanci császárság területén keletkeztek, a mint a zsidó irodalomnak minden ismerője tanusíthatja. Sőt ezzel még az a bizonyos »der dabeí gewesen« rabbi is érthető alakká válik. Az a görög keresztény (griechischer Christ) minden valószínűség szerint olyan könyvet fordított görögre, mely a maga hazájában volt található, vagyis egy ottani szerzőnek a művét, már pedig keresztény szempontból minden zsidó könyvnek a szerzője valamely »rabbi,« a görög fordító tehát voltaképen azt akarja mondani, hogy: a könyvem hiteles, hiszen zsidó írta, annak pedig kell tudni, mi történt Jeruzsálemben. A görög fordító, aki képes volt (vagy képesnek állítja magát) héber könyvnek fordítására, alkalmasint kikeresztelkedett zsidó volt, aki ezzel a hamisítványával bizonyosan jó pénzt szerzett a tudománykedvelő magyar királytól.

Ennyit tartottam szükségesnek a Fabricius-féle budai kódexről elmondani. Ha előttünk feködné ama 1703-iki német nyomtatvány, egyben-másban bizonyára módosulna az itt adott ismeretetés, amint másrészt talán valóságként állna előttünk az, ami mostan csak conjectura. A hazai tudomány, mely oly sok szerencsével jár el a Korvina maradványainak felkutatása körül, bizonyára világosságot fog hozni e dologban is. Ehez azonban első sorban ama német nyomtatványnak felkutatása szükséges, a mi, nézetem szerint, a magyar nemzeti múzeumnak volna a feladata. Csakhogy nehéz lesz a feladat, mert a művecske mindössze öt iv terjedelmű és bibliografiai leírásából hiányzik a nyomtatási hely és a szerző megnevezése, a mi a munka feltalálását rendkívül megnehezíti.

¹ Csontos, id. h. nem említi Mátyás könyvpiaczeit közt, holott Brassicanus *expressis verbis* mondja.

² Kohn S., A zsidók története Magyarországon, I, 383, kk.

MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

(Adalékok Szabó Károly és Hellebrant Árpád Régi Magyar
Könyvtárához.)

ERDÉLYI ORSZÁGGYŰLÉSI TÖRVÉNYCZIKKEK AZ ERDÉLYI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBAN.

FERENCZI ZOLTÁNTÓL.

1.

[426.] (*Gyulafejervár, 1627.*)

GABRIEL | DEI GRATIA | SACRI ROMANI | Imperii, & Tran-
silvaniae Princeps, par- | TIVM REGNI HUNGARIAE DOMI- | nus,
Siculorum Comes, ac Oppuliae | Ratiborgiaeq; Dux, etc. ANNO
1627. die 30. Aprilis. | FEIERVARAT LÖT | Limitatio az Ország-
nak Generalis | Gyülefeben.

2r. A—B₁₋₈ = 16 sztlan. levél. Hely nélkül.

*Datum in Ciuitate | nostra Alba Julia, die tricesima Mensis
Aprilis. Anno Domini Mille- | simo Sexcentesimo vigesimo Septimo.*

2.

[427.] (*Gyulafejervár, 1627.*)

GABRIEL | DEI GRATIA | SACRI ROMANI | IMPERII, ET
TRANSYLVANIAE | PRINCEPS, PARTIVM REGNI HVNGARIAE |
DOMINUS, SICULORUM COMES, AC OPPULIAE | RATIBORIAE-
QVE DUX.

AZ AROS EMBEREK, | KALMAROK ES POSZTO- | METŐK-
NEK (*így*) LIMITATIOJOK.

2r. A—C₁₋₆—D₁₋₅ = 23 sztlan levél Hely nélkül.

*Datum in Civitate nostra Albá-Julii die vigesima quarta | Men-
sis Octobris. Anno Domini Millesimo Sexcen- | tesimo Vigesimo Septimo.*

(Ugyanezt újra kiadta Rákóczi György 1642-ben négy levél
toldalékkal.)

* Kluch János közleményének (Idegen nyelvű külföldi nyomtatványok
hazai szerzőktől a bécsi udvari könyvtárban) befejező részét tér szűke miatt
a jövő füzetben adjuk. Szerk.

3.

[428.] (*Gyulafejervár, 1630.*)

CONSTITVTIONES, ET | *Articuli Dominorum Regnicola-*
rum trium nationum Regni Transylva- | *niae, & partium Regni*
Hungariae eidem annexarum, in Comitijs eorum Ge- | *neralibus,*
in Civitate Medgiesien, ad diem decimum Mensis Julij, Anni
Do- | *mini Millefimi, Sexcentefimi Trigesimi, indictis, & celebratis,*
Conclusi.

2r. $A_{1-4} = 4$ sztlan levél.

Datum in prae- | scripta Civitate nostra Medgies, die decima
Septima | mensis Iulii, Anno domini Millefimo Sexcentesimo) Trigesimo.

FEIER-VARAT | Níomtatta Lignicei Eífimurdt | JACAB.
Ó Felfege könyvniomtatoia | Anno. 1630.

4.

[429.] (*Gyulafejervár, 1642.*)

GEORGIUS RAKOCI | DEI GRATIA PRINCEPS | TRANSYL-
VANIAE, PARTIVM | Regni Hungariae Dominus, & Sicularum |
Comes etc.

AZ AROS EMBEREK, | KALMAROK ES POSZTO- | METÖK-
NEK (*így*) LIMITATIOJOK.

2r. $1-3 + A - D_{1-6} = 27$ sztlan levél. Hely nélkül.

Datum in Civitate nostra Alba Ju- | lia die primá Augufti,
Anno Dni Millefimo | Sexcentesimo Quadragesimo secundo.

(NB. Nem egyéb mint a Bethlen Gábor 1627 okt. 24-én kelt
limitatiojának másodsor való kiadása egy két levélnyi bevezetéssel
és egy levélnyi záradékkal, mely szól »Az Limitatio Inspectori«-ról
Erdélyben s »az Partiumban«, végül a szokásos CONCLUSIO.)

5.

[430.] (*Gyulafejervár, 1642.*)

ELADANDO ES VEIENDO⁸ | Műveknek és marháknak, kiknek
materiájok Erdélyben terem | Az Mű KEGYELMES URUNK EÖ
NAGYSAGA | Kegyelmes parantsolattýára az *Univerfitá*tól |
qualificáltatott Limitatio.

2r. $A - C_{1-2} D_1 = 7$ sztlan levél.

Ez fzerint limitált volt az Nemes Ország, az Ezer hat száz |
negyven kettődik eíztendőbéli limitatióban, mely | ide valo, *ad ver-*
bum fine diminutione, varia- | *tione, vel agmento* le irattunk. (Ehhez
járul a D_1 lapon CONCLVSIO.)

Hely és nyomtató neve nélkül.

(NB. Ez a hivatalos limitációnak kivonatos rövidített kézi
használatra készült lenyomata; de nem az előbbi pont alatt leírt

limitációbólkészült; így tehát az 1642 augusztus elsején kelt limitáció helyett az ország rendei még ez évben mást adtak ki, már nagyobb árakkal.)

6.

[431.] (Gyulafejérvár, 1667.)

ARTICVLI DOMINORVM MA- | GNATUM ET NOBILIUM TRIUM NATIONUM | Regni Transylvaniae, Partiumque Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus per nos in Civitatem | nostram Albam Juliam ad diem vigesimam Mensis | Aprilis Anni Praesenti Millefimi Sexcentefimi | Sexagesimi Septimi indictis & | celebratis conclusi.

2r. $A_{1-4} = 4$ sztan levél. Hely és nyomtató neve nélkül.

Datum | in Alba Julia 20 Mensis Aprilis Anni praesenti Millefimi Sex- | centefimi Sexagesimi indictis celebratis conclusi.

7.

[432.] (Gyulafejérvár, 1667.)

ARTICVLI DOMINORVM MA- | GNATUM ET NOBILIUM TRIUM NATIONUM | Regni Transylvaniae, Partiumque Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus in Civitatem nostram | Bistriciensem per Nos ad diem decimum Mensis Januarii | Anni Praesenti Millefimi Sexcentefimi Sexagesimi Octavi, indictis et celebratis conclusi.

2r. $A_{1-4} B_{1-6} = 10$ sztan levél. Hely és nyomtató neve nélkül.

Datum | in Civitate nostra Bistriciensi 3 Mensis Februarii ultima die scilicet | Congregationis nostrae Anni praesenti Millefimi Sexcente- | fimi Sexagesimi Octavi indictis celebra- | tis conclusi.

8.

[433.] (Kolozsvár, 1670.)

ARTICVLI DOMINORVM MA- | GNATUM ET NOBILIUM TRIUM NATIONUM | Regni Transylvaniae, & partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitibus ad diem primum Mensis | Decembris, Anni Millefimi Sexcentefimi Septuagesimi | in Civitatem nostram Albam Juliam et edicte | Celsitudinis Principalis indictis celebra- | tis conclusi.

2r. $A-B_{1-4} = 8$ sztl. levél. Hely és nyomtató nélkül.

Datum in Civi- | tate nostra ALBA IULIA die 19. Decembris, | ultima scilicet Congregationis nostrae. Anno | Domini Millefimo Sexcentesimo | Septuagesimo.

9.

[434.] (Kolozsvár, 1764.)

*ARTICVLI DOMINORVM MAGNA- | TUM ET NOBIL-
LIUM TRIUM NATIONUM RE- | gni Transylvaniae, et par-
tium Hungariae eidem annexarum, in Ge- | neralibus eorum
Comitiis ad Diem 17. Mensis Novembris, | ANNI praesentis Mille-
fimi Sexcentefimi Septuagesimi | Quarti, ex edicto suae Celsitudi-
nis Principalis in | Civitatem Albam Juliam indictis, ce- | lebra-
tis conclusi.*

2r. A—B₁₋₄ = 8 sztl. levél. Hely és nyomtató nélkül.

*Datum ALBAE JULIAE die 17. Mensis Novembris, | videlicet
die Congregationis nostrae, Anno Domini | Millesimo Sexcentesimo
Septuagesimo | Quarto.*

10.

[435.] (Kolozsvár, 1679.)

*ARTICVLI DOMINORVM MAGNA- | TUM ET NOBIL-
LIUM TRIUM NATIONUM RE- | gni Transylvaniae, & par-
tium Hungariae eidem annexarum, in Gene- | ralibus eorum
Comitiis ad diem 27. Mensis Maji, Anni praesentis | Millefimi
Sexcentefimi Septuagesimi Noni, ex edicto | suae Celsitudinis
Principalis in Civitatem Albam | Juliam indictis, celebratis
conclusi.*

2r. A₁₋₆ = 6 sztlán levél. Hely és nyomtató nélkül.

*Datum ALBAE JULIAE die 27. Maji, vide- | licet die Con-
gregationis nostrae, Anno Domi | ni Millesimo Sexcentesimo Septua-
gesimo Nono.*

11.

[436.] (Kolozsvár, 1680.)

*ARTICVLI DOMINORVM MAGNATUM | ET NOBIL-
LIUM TRIUM NATIONUM REGNI | nostri Transylvaniae, &
partium Hungariae eidem annexarum, in | Generalibus eorun-
dem Comitiis ad diem 12. Mensis Novembris, | Anni praesen-
tis 1680. In Civitatem nostram Albam Juliam, | ex edicto nostro
Principali indictis & celebra- | tis conclusi.*

2r. A₁₋₅ = 5 sztlán levél. Hely és nyomtató nélkül.

*Datum | in Civitate nostra ALBA JULIA, die 3. Mensis
Decemb- | ris ultimâ videlicet die congregationis nostrae praemissa. |
ANNO Domini Millesimo Sexcentesimo | Octuagesimo.*

12.

[437.] (Kolozsvár, 1688.)

ARTICULI DOMINORUM MAGNATUM | & Nobilium
Trium Nationum Regni Nostri Transyl- | vaniae, & partium
Hungariae eidem annexarum, in Generalibus | eorundem Comi-
tiis, ad diem 10. Mensis Februarii, Anni praesen- | tis 1683.
in Civitatem nostram Segesvár, ex edicto nostro | Principali
indictis & celebratis Conclufi.

2r. A₁₋₄ = 4 sztlan levél. Hely és nyomtató nélkül.

Datum in Civitate nostra | Segesvár, die vigesima quinta Men-
sis Februarii, ultima | videlicet die praemissae congregationis Regni
Trans- | ylvaniae, Anno Domini, Millesimo Sexcente- | simo Octuage-
fimo Tertio.

13.

[438.] Kolozsvár, 1685.

ARTICULI DOMINORUM MAGNATUM ET NOBI-
LIUM TRIUM | NATIONUM REGNI TRANSYLVANIAE,
ET PARTIUM HUNGARIAE | eidem annexarum, in Gene-
ralibus eorum Comitibus, ad diem 22. Mensis Feb- | ruarii, Anni
praesentis Millesimi Sexcentefimi Octuagesimi Quinti, in Oppi- | dum Fagaras et edicto suae Celsitudinis Principalis indictis & |
celebratis Conclufi.

2r. A₁₋₄ = 4 sztlan levél.

Datum in Oppido nostro Fagaras, Die vigesi- | ma quarta
Mensis Martij; ultima videlicet die Congre- | gationis nostrae prae-
missae Anno Domini | 1685.

Excudit CLAUDIOPOLI Michael Némethi. M. DC. LXXXV.

14.

[439.] Kolozsvár, 1685.

ARTICULI DOMINORUM MAGNATUM & NOBI-
LIUM TRIUM | NATIONUM REGNI TRANSYLVANIAE
& PARTIUM HUNGARIAE | eidem annexarum in Generali-
bus eorundem Comitibus ad diem Vigesium | quartum Mensis
Octobris Anni praesentis Millesimi Sexcentefimi Octuagesimi |
quinti in Civitatem Albam Juliam ex Edicto suae Celsitudinis
Principa- | lis indictis & celebratis conclusi.

2r. A₁₋₄ = 4 sztlan levél.

Datum | in Civitate Alba Julia, die septima currentis Mensis
Novembris | ultima videlicet Generalis nostrae Congregationis prae-
missae. | Anno Domini Millesimo Sexcentefimo Octuagesimo | QUINTO.

Excudit CLAUDIOPOLI Michael Némethi, M. DC. LXXXV.

TÁRCZA.

ÉVNEGYEDES JELENTÉS A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL.

1900 JANUÁR 1-TŐL MÁRCZIUS 31-ÉIG.

I.

A *nyomtatványi osztály* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 3067 db., ajándék útján 144 db., vétel útján 183 db., összesen 3394 db. nyomtatvánnyal gyarapodott. Apró nyomtatvány, mint köteles példány beérkezett összesen 6145 db., még pedig: alapszabály 217 db., halotti jelentés 1370 db., hivatalos irat 257 db., perirat 24 db., falragasz 768 db., másor (programm) 413 db., püspöki körlevél 155 db., szinlap 2465 db., zárószámadás és különféle jelentés 161 db., vegyes aprónyomtatvány 415 db.

Vételre fordítottatott 1731 korona 20 fillér; 223 márka 60 pfennig; 125 franc; 15 shilling.

A könyvtár nyomtatványi osztályát ajándékaikkal a következők gyarapították: a bécsi cs. akadémia (4 db.), Budapest székes főváros statisztikai hivatala, a Budapesti Szemle szerkesztősége (4 db.), H. de Flers Párisból, az egri érseki iroda, Ercsényi Béla Tordáról, ifj. Erdélyi Sándorné, Fejérvármegye alispáni hivatala, Fejérpataky László dr. (20 db.), a ferenczrendiek laibachi tartományi főnöksége (2 db.), a földművelésügyi m. kir. miniszterium, a francia közoktatásügyi miniszterium, a Fürdőirodalmi könyvtár szerkesztősége (4 db.), a göteborgi kir. tudományos és szépművészeti társaság, a hercegprímási iroda, Hodinka A. Bécsből (2 db.), a horvát országos levéltár igazgatósága, az izr. magyar irod. társulat (2 db.), Kassay Lajos (3 db.), a képviselőház irodája (10 db.), a lübecki múzeum igazgató-választmánya, az olasz kir. közoktatásügyi miniszterium, a Magas fenyőfa társaság, a magyar heraldikai és geneal. tár-

saság (2 db.), a Magyar Nemzeti Múzeum irodája (3 db.), a magyar néprajzi társaság (2 db.), a Magyar Tudományos Akadémia (19 db.), Massarenti Marcello Rómából (3 db.), a múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelősége, Neményi Imre, az osztrák-magyar bank bécsi igazgatósága, az Oesterr.-ung. Revue szerkesztősége Bécsből (2 db.), Pór Antal Esztergomból (2 db.) a poseni tudomány-barátok társasága, Ráth György (2 db.), a m. kir. szabadalmi hivatal (16 db.), Szalay Imre (4 db.), Szalay László dr. Bécsből, Takács Sándor Bécsből (3 db.), a távbeszélő-hálózat igazgatósága (7 db.) Temesvár sz. kir. város tanácsa, Thallóczy Lajos Bécsből, a m. kir. vallás és közokt. miniszterium (4 db.), Vásárhelyi Zsigmond Debreczenből, Walter Gyula dr. Esztergomból.

Nevezetesebb szerzemények: 1. Ordódy, Columba laureata. Nagyszombat, 1695. (8 kor. 50 fill.); 2. Hutter L., A sz. írásbeli hitünk ágainak összeszedése. Csepreg, 1635. (ajándék); 3. Félegyházi Tamás, A keresztyéni hitnek részeiről való tanítás. Debreczen; 4. Felvinczi György, De conservanda bona valetudine. Lőcse, 1694. (60 kor.); 5. Gabelmanni Monomachiae Hungaro-Turcicae carminum libri II. Passau, 1590. (30 kor.); 6. Der kleine Catechismus Lutheri. Lőcse, 1686. 7. Beythe, Énekesköny (400 kor.); 8. Cantus Catholici, régi és új egyházi énekek, 1651. (100 kor.); 9. Giacomo Franco, Teatro delle piu moderne imprese de guerra nell' Ungheria. Velence, 1625. (125 franck); 10. Weszelin Pál, Oktató és vigasztaló praedikatiók. Debreczen. 1641. (50 kor.); 11. Peleskei nótarius. Eredetileg írta Gál. (10 kor.); 12. Pelbartus de Themeswar, Stellarium. Hagenau, 1502. (8 kor.).

A könyvtár olvasótermében 5495 egyén 13,420 kötet nyomtatványt használt; házi használatra pedig kikölcsönzött 342 egyén 688 kötet könyvet.

A lefolyt évnegyedben osztályoztatott 635 munka, melyekről 889 db. cédula készült. Bekötöttetett ez évnegyedben 378 mű 531 kötetben.

A köteles példányok átvételére rendelt helyiségbe 542 db. csomag érkezett; ugyaninnen 580 db. levél küldetett, melyek közül 127 db. levél a be nem küldött sajtótermékek vagy pedig a kimutatás megreklamálását tartalmazta.

II.

A *kézirattár* a lefolyt évnegyedben 86 kötet kézirattal 130 irodalmi levéllel, 4 fényképmásolattal és a hozzávaló 2 negatívvel, összesen 222 darabbal gyarapodott.

Ajándék útján hat kéziratot és 11 irodalmi levelet jegyezhetünk fel (együtt 17 dbot) gyarapodásul, melyek közül a neve-

zetesebbek báró Podmaniczky Frigyes Naplótöredékeinek folytatólagos, XVIII. kötete, az író ajándéka; azután az Intzék levelei, 11 db., melyek a korábban vásárolt Intze gyűjteményt teszik teljesebbé, özv. Lengyel Dávidné ajándéka; de a legnevezetesebb a XVII. századi poétának Beniczky Péternek Rhythmusit magában foglaló kézirat, melyet Szinnyei Merse István ajándékozott a könyvtárnak. E kézirat, ismertetője Latkóczy Mihály szerint, minden valószínűséggel a legrégebb forrása Beniczky költészetének, mely a problematikussá, legrégebb nyomtatott kiadás helyébe lép. Ajándékaikkal gyarapították még ezeken kívül gyűjteményünket: Petényi Ottó egy kézirattal és Szinnyei József (idősb) 2 újabbkori kézirattal.

Sokkal nevezetesebb a vásárolt anyagban nyert gyarapodás, 79 kézirat, 119 irodalmi levél és 4 fényképmásolat a hozzá való 2 negatívval, együtt 104 db; a nyomtatványi osztályból 1 kézirat tétetett át.

Időrendszerint az elsőség Nicolaus de Hungaria, magyar benzés apát kéziratát illeti, mely 1418. szeptember 13-ikán végeztetett be s különféle dolgozatokat (Szent Agoston könyveiből, Catoból) tartalmaz. A XVI. századból egy kiváló emlékkal, az apostagi prot. graduállal, a XVII. századból egy Poesis ludeus című kézirattal gyarapodott gyűjteményünk, s a legújabb korból Petőfi Sándornak hat kéziratát mondhattuk magunkénak. Magyarországi Miklós a fölötte kevés benzés rendi írók sorát s műve középkori kéziratainkat szerencsésen gazdagítja; az apostagi graduál eddig egyetlen képviselője gyűjteményünkben a XVI. századi, dunántuli provenienciájú liturgikus kéziratoknak, s a Poesis ludeus néhány más verses emléken kívül a XVII. századi szerelmi költészetnek egyik legszebb darabját őrzi s jellemzőleg tartja fenn. Lepsényi, e könyvnek 1701-ben tulajdonosa s értéktelen akrostihonokkal s más költői játékokkal gyarapítója, mint elmara-dott korának buzgó fia, látható gonddal szerette volna olvas-hatatlanná tenni ezt a verset, mely szerelemről beszél, a mit ő és rendje a jezsuiták, a poesisben nem respektáltak. Petőfinek most biztosított hat kézírata 1893 óta, letétül őriztetett a M. N. Múzeum könyvtárában. Gyulai Pál, a főrendiház tagja, helyezte letétbe, míg valódi tulajdonosa nem jelentkezik, most pedig, hogy igazi tulajdonosa Kovács Mihály türkevei ref. tanító jelentkezett, a közoktatásügyi kormány külön javadalomból biztosította az intézetnek ezeket a kéziratokat, a melyek az irodalomban s a köz-tudatban már úgy is az intézetiéi voltak.

Ezek mellett az egyes darabok mellett kiválóan értékes a Vég hely-gyűjteménynek kézírattári anyaga. A gyűjtemény egyéb kéziratokon kívül nevezetes anyagot őrzött meg báró Amade Lászlóra vonatkozólag, leveleit, levélfogalmazványait, elküldött

leveleinek jegyzőkönyvbe vett másolatait, énekeinek eredeti kéziratait s néhány más éneket a melyekről könnyű föltenni, hogy Amade költészetét fogják gazdagítani.

Vásárlásra, a Vég hely gyűjteményt ide nem értve, 1991 koronát, 101 lírát és 250 márkát fordítottunk.

Gyűjteményünket a lefolyt negyedben 66 kutató használta, és pedig 172 kéziratot 190 kötetben.

Földolgozás alá került az évnegyedi gyarapodás és folytatólagosan az irodalmi levelestár anyagának egy kisebb része, s e munkálat eredményeül 71 mű 80 kötetben 70 czédulával s 222 irodalmi levél 39 czédulával, együtt 302 db. 109 czédulával osztatott be. Kötés alá került 33 mű 93'60 korona kötési díjjal.

III.

A *hírlaposztály* gyarapodása: *a)* Köteles példányokból kimutatással 152 hírlap 12,618 szám, egyes számokban 4261 szám, *b)* Ajándékozás (dr. Finály Gábor, N. Casino, Orsz. Casino) 16 hírlap 7258 szám, *c)* Vásárlás (9 kor. 10 fill. értékben) 1 hírlap 53 szám, *d)* Áthelyezés (Vég hely hagyatéka a levélt. osztályból) 8 hírlap 83 szám; összesen: 177 hírlap, 24,273 szám.

Nevezetesebb szerzemények: dr. Finály Gábor ajándéka: Siebenbürger Zeitung 1785., Magyar Gyermekebarát 1844 és több szám kiegészítéstől. Nemzeti Casino ajándéka: Daily News, Neue Freie Presse, Reichswehr, Kölnische Zeitung, Journal des Debats, Fremdenblatt, Temps, Novoe Vremja, mind 1899-ből (csonka példányok). Országos Casino ajándéka: Agramer Tagblatt, Allgemeine Zeitung, Bosnische Post, Norddeutsche Allgemeine Zeitung, Vaterland, Fremdenblatt, Temps, szintén mind 1899-ből (csonka példányok; a két utóbbi közül miután két helyről küldettek, a Fremdenblatt kiegészítetett, de a Temps-ből még 20 szám hiányzik). Ranschburgtól vásároltatott Luna 1836. évfolyama. A Vég hely hagyatékából áthelyezett hírlapok csak számokat pótoltak. (Öreg ABC. 1848: 1—4. sz. és Népbarát 1848 egy száma).

A könyvtár helyiségében 1050 olvasó 2355 kötetet, házon kívül 18 olvasó 139 kötetet; összesen: 1068 olvasó 2494 kötet hírlapot használt.

Végzett munka: *a)* czéduláztatott 87 hírlap és 219 évfolyam, *b)* átnézetett 132 hírlap 17,658 száma, *c)* kötés alá adott 278 kötet hírlap; ezekből visszaérkezett 220 kötet; ezért fiztetett 702 kor. 24 fillér.

A köteles példányok, melyek kimutatással (csomagokban) beérkeztek, a gyarapodási könyvbe irattak és a nyilvántartási lapokra vezettettek; ezeken kívül a számokban beérkezett hírlapszámok is összegezve hetenként beirattak, betűrendbe osztályoztattak és elhelyeztettek.

IV.

A *levéltári osztály* ajándék útján 122, vétel útján (5198 korona, 80 марка és 30 frank összegért) két nagy gyűjteménynek még számba nem vett anyagán kívül 218, s letétemény útján 497 darabbal gyarapodott.

A darabszám szerint felsorolt anyag a törzssanyagot 2 középkori, 276 újabbkori irattal, 3 címeres levéllel, 62 drb az 1848/49-iki szabadságharcra és szereplőire vonatkozó irattal és nyomtatványnyal és egy fényképpel növelte.

Ajándékaikkal Forgách József kassai birtokos, Gegus Dániel, Glück Rudolf, Ráth György főrendiházi tag és id. Szinnyi József kir. tanácsos gazdagították a gyűjteményt.

Nevezetesebb szerzemények a két fentebb jelzett nagy gyűjtemény, melyek egyike Holló Zsigmond I. Lipót korabeli udvari agensnek a Thököly-mozgalomra vonatkozó iratait foglalja magában, a másik néh. Véghely Dezsőnek a mult év folyamán megvett gyűjteménye kiegészítésére szolgál.

Ezekon kívül vétel útján megszereztünk egy, hihetőleg az egykori gróf Klobusiczkyak levéltárából származó gyűjteményt, mely II. Rákóczy Ferencz szabadságharczára rendkívül becses, egészen ismeretlen anyagot foglal magában. Fényképgyűjteményünk számára megvásároltuk Margit özvegy angol királyné, III. Béla későbbi hitvese 1185 márczius 11-ikén kelt oklevelének fényképét, melynek eredetije a Maine et Loir departement andersi levéltárában őriztetik.

Czímeres levél-gyűjteményünk újabb szaporodása: 1. 1624 april 28. Kassa. Bethlen Gábor címeres nemeslevele Gegus János részére, 2. 1630 február 14. Bécs. II. Ferdinánd címeres nemeslevele ugyanannak részére, 3. 1655. február 15. Bécs. III. Ferdinánd címeres nemeslevele Kovách máskép Szabó Imre részére.

Családi letéteményeink száma az 50-et érte el a Telekesi Török család levéltárával, melyet Telekesi Török Imre, Csanád vármegye tiszti ügyésze helyezett el örök letéteményül a Magyar Nemzeti Múzeumban. E levéltár 15 drb XVI., 327 drb XVII., 89 drb XVIII., 4 drb XIX. századi iratot s 9 drb genealogiai feljegyzést és levéltári lajstromot, összesen tehát 443 darabot foglal magában. A régebbi letétemények közül a Szent-Ivány család levéltára újabb kiegészítést nyert Szent-Ivány Zoltán 54 darabra menő küldeményével.

A lefolyt évnegyedben 59 kutató 12,519 darab iratot használt, külső használatra 19, térítvényre 157 darab irat és 3 darab fényképmásolat, összesen 160 darab kölcsönöztetett ki.

Az új szerzeményekből a levéltári törzssanyaghoz tartozók nagy része feldolgoztatott és beosztatott; a Véghely-gyűjtemény

kiegészítésére szolgáló iratok és a Holló Zsigmond iratait magában foglaló gyűjtemény most áll feldolgozás alatt. A Véghely-féle nagy gyűjtemény rendezése az előző évnegyedben befejeztetvén, az iratok darabszám szerint bevezetettek az osztály növedéki naplójába. A gyűjtemény a végleges kimutatás szerint 63 drb Árpád-kori (XIII. századi), 672 drb XIV., 968 drb XV., 318 drb XVI. századi (mohácsi vész előtti), összesen 2021 drb eredeti középkori iratot, 124 drb másolatot, 768 drb XVI. századi (mohácsi vész utáni), 1190 drb XVII., 1106 drb XVIII., 185 darab XIX. századi iratot, 60 darab genealogiai feljegyzést, 27 drb levéltári lajstromot, 11 drb címeres nemeslevelet és nemesi bizonyítványt, 7 drb czéhiratot és 8 drb XVI—XVIII. századi külföldi iratot, összesen tehát 5507 darabot foglal magában. Kossuth Lajos iratainak rendezése már a gyűjtemény függelékét képező hírlapi cikkek s egyéb apró nyomtatványok beosztásáig haladt s így remélhetőleg a legközelebbi évnegyedben az egész munkálat befejezést fog nyerni. A családi levéltárak közül rendeztetett és felállíttatott a Telekesi Török család levéltára; folyamatban van a Melczer, Tihanyi és Szirmay családok levéltárainak rendezése, a Szent-Ivány és Thaly családok levéltárainak részletes lajstromozása. Rendezésre várnak a báró Bánffy és Tallián családok levéltárai.

SZAKIRODALOM.

Hungarica. *Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. Gyűjtötte és leírta gróf Apponyi Sándor. I. kötet. XV. és XVI. század.* Budapest, 1900. (Franklin-társulat nyomdája.) 8-rét V + 478 old. 1 levél.

Még nincs egy évtizede, hogy a gróf Apponyi család hírneves könyvtárát Londonban elárverezték.¹ A mikor híre jött, hogy a könyvkiállításról jól ismert gyűjteményt eladták, mindannyian, kik a nemzeti művelődést szívünkön viseljük, megdöbbentünk. Ismét elveszett egyik tanujele az ősök fenkölt szellemének, buzgóságának, tudományszomjának; elapadt egy forrása az utódok művelődésének.

S íme, most az elveszettért megjött a kárpótlás. Apponyi Sándor gróf kiadta saját könyvtára katalógusának első kötetét, a melyből megtudjuk, hogy a megsemmisült családi könyvtár helyett, hosszú évek során, nagy áldozatok révén egy annál sokszorta értékesebb gyűlt egybe, a mely bizonyára nem fog abban a sorsban részesülni, mint a nemes gróf őse által egy századdal előbb összehordott pompás gyűjtemény.

A családi könyvtár eladásának még eszméje sem született meg, a mikor Apponyi Sándor gróf gyűjteni kezdett. Az ősöktől örökölt amateur-hajlam már serdülő ifjú korában jelentkezett nála; a nemes gróf még nem volt több tizennégy évesnél, a mikor könyvtára alapjait megvetette. Egy ma is meglevő *Biga Salutis*-át 1858-ban szerezte egy londoni könyvárustól. S a könyvgyűjtés nemes szenvedélye az évekkel együtt növekedett benne. Hosszú ideig külföldön élt, folyvást érintkezve a legkiválóbb amateurökkel

¹ Az 1774-ben Apponyi Antal György gróf által Bécsben alapított könyvtárt, az alapító fia Antal gróf, testvéreitől 70,000 forinton megváltotta s 1827-ben Pozsonyba szállíttatta, a hol a jól rendezett, több mint 20,000 kötetből álló gyűjtemény külön e célra készült épületben volt elhelyezve. A nemes főúr élte vége felé felajánlotta a nagyszerű könyvtárt Pozsony városának, kikötvén, hogy az nyilvánossá tétessék s a város köteles legyen fentartásáról s gyarapításáról gondoskodni, de a város atyái, sajnálva a költségeket, hihetetlen könnyelműséggel visszautasították a nagylelkű ajándékot.

s szinte érthetetlen, hogy ennek daczára is elejétől fogva hungarikumok gyűjtésére adta magát. Magyar könyveket ugyan nem igen szerzett, ilyeneket vásárolni a haza határán kívül nem volt módjában, hanem gyűjtötte magyar szerzőknek idegen nyelvű, külföldön nyomtatott munkáit s idegen írók hazánkra vonatkozó könyveit.

Ezek teszik ki könyvtára legjavát. Hogy emellett lengyeli kastélyában hatalmas könyvészeti, történelmi és irodalomtörténeti apparatus áll rendelkezésére azt, — ha az 1885-iki könyvtárstatisztikából nem tudnók is — elárúlná az előttünk fekvő katalógus, a melynek megírása, úgy a mint meg van írva, csak egy igen terjedelmes és sokoldalú segédkönyvtár használata mellett volt lehetséges.

A könyvtár keletkezése még a könyvgyűjtés aranykorába esett. Hogy milyen olcsón lehetett ezelőtt 30—40 évvel főleg a kevesek által keresett hungarikumokhoz jutni, arra nézve néhány érdekes adatot szolgáltat a katalógus. Nem kell-e bámúlnunk, olvasva, hogy 1862-ben Londonban Molinínál 6 font 10 shilling (78 forint) volt az ára egy teljes és ép brünni Turóczinak? Vagy, hogy ugyanekkor egy árverésen 1 shillingért (60 krajczár) volt kapható a Tripartitum első, 1527-iki bécsi kiadása? Természetesen, az ilyen vételek abban az időben is ritkák voltak, két évtizeddel később pedig már annyira felszöktek az árak, hogy a brünni Turóczi régi árán nem egyszer egy-egy pár lapra terjedő *Newe Zeittungot* sem lehetett megvenni.

A szenvedélyes gyűjtő egy alkalmat sem mulasztott el könyvtára gyarapítására. A közelmúltban eladásra került hírneves gyűjtemények majd mindenike szolgáltatott egy-két darabot számára. A katalógus I. kötetében levő becses hungarikumok közt nem egy való a Sunderland, Syston-Park, Hamilton és Woodhull könyvtárból. Olasz gyűjteményekből is sok szép kötet ered; legtöbb a Manzoni és a Borghese kollekcziókból; ritka újságlapok, röpiratok valók Karajannak, a híres bécsi amateurnek gyűjteményéből. Még a családi könyvtárból is sikerült a londoni aukción egyet s mást visszaszerezni; az előttünk fekvő jegyzék hat becses darabot jelöl meg, mint olyat, a mely még Apponyi Antal grófé volt.

A lengyeli könyvtár hazánkban legelőbb az 1882-iki könyvkiállításon vált ismertté. Ötvennégy válogatott ritkasággal szerepelt a könyvkedvelők csoportjában s általános feltűnést keltett példányainak szépségével s kötéseivel. A magyar közönségnek ezúttal nyílt legelőször alkalma egy valódi amateur-gyűjteményt megismerni; ekkor, az Apponyi Sándor gróf könyvein tanulta meg, hogy a régi magyar könyveknek sem kell okvetlenül rongyosaknak és piszkosaknak lenni. Könyvkötőink és gyűjtőink egyaránt bámulták a Capé, Trautz-Bauzonnet s Bedford műhelyéből kikerült remek kötéseket, a minőket azelőtt nálunk aligha láthattak.

A könyvtárról négy évvel későbben György Aladár *Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben* (Budapest, 1886.) című munkája hozott rövid ismertetést. E szerint az 1885-ben már meghaladta a 7500 kötetet. Benne legerősebben az angol, francia és magyar szépirodalom, a történelem, az irodalomtörténet és a könyvészet volt képviselve. Az ősnymtatványok száma százon felül volt, a magyar vonatkozású régi munkáké pedig meghaladta az ötszázat. Azóta a gyűjtemény folyvást gyarapodott s most a tulajdonos elérkezettnek látta az időt, hogy egy emberélet fáradozásának eredményéül, a könyvtára hungarikumairól készített jegyzéket kiadja.

Ez a jegyzék olyan, a minő nyelvünkön még eddig meg nem jelent. Nem pusztá könyvczímek felsorolása, hanem valódi kritikai ismertetése az egyes daraboknak, olyformán, mint a hogy a bibliografusok atyamestere, Dénes Mihály az ő utólérhetetlen *Wiens Buchdruckergeschichtjében* csinálta. A katalogus minden során meglátszik, mennyire szereti könyveit a gazda. Hogy vizsgált át minden egyes kötetet lapról-lapra; mint olvasta át a bombasztikus ajánlásokat, a hosszadalmas előszókat, hogy a magyar irodalom, a magyar kultúra épületéhez egy-egy csekélyke, de sokszor nagybecsű adatot hozhasson felszínre. Mennyi türelem, mennyi fáradság gyümölcse ez a kötet! Hanem az eredmény is bámulatos. A száraznak ígérkező katalogus nagy fontosságú forrásmunkává vált, de e mellett vonzó olvasmány is, a melyet a ki nem szakember, az is élvezettel forgathat. A benne foglalt új, eddig ismeretlen történelmi s irodalomtörténeti adatok tömege minden várakozást felülmúl. A kik a magyar humanizmussal vagy a török háborúk történetével foglalkoznak, nem fogják nélkülözhetni a könyvet s rengeteg tanulságot merítendének belőle.

A katalogus összesen 657 műről ad számot. A könyvek mind az 1470 és 1600 közti évek sajtótermékei, egy kivételével¹ mind papírosra vannak nyomtatva s valamennyi többé-kevésbbé hazánkra vonatkozik. Az egészben csak két a Régi Magyar Könyvtár első részéhez tartozó munkára akadunk; az egyik Clusius könyve a pannoniai növény-fajokról Beythe István Nomenclatorával, a melyben a növények magyar nevei foglaltatnak (RMK. I. 205.); a másik Verantius Faustusnak a magyart is felölelő öt nyelvű szótára (Velenceze, 1595.) (RMK. I. 279). Hogy a lengyeli könyvtárban nem ezek az egyedüli régi magyar nyomtatványok, azt a könyvkiállítás kalauzából tudjuk; itt őriztetik többek közt Pesti Gábor Aesop-fordítása (Bécs, 1536.) és Sztárai Mihály Comedia de sacerdotio-ja (M.-Óvár, 1559.) is. Idegen nyelvű hazai nyomtatványokat nem találunk a

¹ A 191. szám: Andronicus Tranquillus, Dialogus Sylla (H. n. 1527. 8°, 50 levél) *hártyanyomat*.

katalogusban, ellenben nagy számmal vannak benne magyar szerzők idegen nyelvű, külföldi nyomású művei. Ilyen van százharminczöt, köztük több olyan, a mely a Szabó-Hellebrant munkájából kimaradt. Ezek czímeit legközelebb fogjuk adalékaink sorába beiktatni.

Ebből a csoportból egyáltalán igen sok első rendű ritkaságot tartalmaz a jegyzék. Kiemeljük a Turóczi krónikájának brünni kiadását (1488. RMK. III. 16.), *Capitula concordie dudum inter . . . Fridericum Romanorum imperatorum . . . necnon Mathiam Hungarie regem . . .* (Bécs, 1490? RMK. III. 20. az Apponyi Sándor gróf példányán kívül csak a m. nemz. múzeumét ismeri), *Tractatus de moribus, conditionibus et nequitia Turcorum.* (h. és é. n. XV. sz. RMK. III. 82., csak egy példányt említ), Bartholomaeus Frankfurter, *Homeri Batrachomyomachia* (Bécs, 1516. RMK. III. 208.) Ez utóbbi egyetlen példány; hasonlóképp egyetlenekül ismert példányok: Barthol. Frankfurter, *Comoedia Grylus* (Bécs, 1516. RMK. III. 209.), Francesco Frangepan, *Oratione* (H. n. 1542. RMK. III. 340.), Luciani Samosatensis *Dialogi. Latinis versibus tractata à Ioanne Sambuco* (Strassburg, 1572. RMK. III. 624.), Michael Cherinyi, *Panegyris* (Bécs, 1582. RMK. 712.), Petrus de Rewa, *Disputatio* (Strassburg, 1591. RMK. III. 816.), stb. Nagy azoknak a száma is, a melyek külföldi könyvtárakban ugyan előfordulnak, de hazánkban egyedül Apponyi Sándor grófnál találhatók.

Eszrevehető, hogy a gyűjtemény összeállításánál a tudós tulajdonos nem annyira az egésznek, mint egyes sorozatoknak teljességét igyekezett elérni. Főleg pedig olyan műveket vásárolt, a melyek a hazai könyvtárakban ritkán fordulnak elő. Pelbártnak könyvtárainkban igen közönséges munkái teljesen hiányoznak; már Magyarországi Mihály nálunk kevésbé elterjedt beszédeiből hét különböző kiadás van a jegyzékben. Egyes írók műveinek, illetve azok kiadásainak sorozata igen gazdag; így például Janus Pannonius, Georgievits Bertalan vannak szépen képviselve. Fel-tűnő ellenben a magyarországi szerkönyvek csekély száma.

A jegyzékben foglalt műveknek kiváló csoportját teszik a régi ujságlapok, röpiratok, relációk. A legtöbb német nyelvű; a hazánkból jövő hírek első sorban német szomszédainkat érdekelték; — ezek, valamint a többi német könyvek igen sok pót-léket s igazítást szolgáltatnak Kertbeny könyvészetéhez.¹ A németek után legtöbb az olasz ujságlap (körülbelül 44); franczia öt, hollandi pedig csak egy található a katalogusban. Latin alig van egy-kettő, a mi különben természetes; az ujság akkoriban jóformán csak a latinul nem tudó alsóbb osztályok részére készült. A legtöbb *Zeitung* a török háborúk egy-egy mozzanatával foglalkozik.

¹ A katalogus 150 német munkáról számol be.

A legkorábbi ujságlapúl a gyűjteményben talán azt a 10-leveles füzetkét tekinthetjük, a mely az 1474-iki augsburgi birodalmi gyűlésnek a török elleni háborút illető végzéseit tartalmazza. Egész a mohácsi csatáig ritkák a híradások; innen kezdve sűrűn ontják őket a német, első sorban az augsburgi és a nürnbergi nyomdák. Magáról a mohácsi veszedelemről négy egykorú hírlapot tartalmaz a katalogus, valamennyi német nyelvű. Utánuk nyomban jönnek a Ferdinánd bevonulásáról szárnyra kelt híreket tartalmazó füzetkéek. Közülök kiválik egy 1527-iki francia tudósítás, a melyet Antwerpenben nyomtattak: *La triumpante entree et couronnement de Fernant de la Royalle maïeste de Honguerie et de Boheme*. Valóságos »félhivatalosa« a XVI. századnak! Nagy a száma a Bécs 1529-iki ostromát tárgyozó lapoknak; köztük vannak az egykori Karaján-féle gyűjtemény legkiválóbb darabjai. Sok van Sziget elestéről s az 1595-iki esztergomi győzedelemről is. Ez a csoport általán véve páratlanul gazdag.

Lapokat tölthetnének meg a magyaroknak ajánlott vagy más egyéb magyar vonatkozásokat tartalmazó ritkaságok felsorolásával. Hihetetlen, milyen érdekes adatokat hoz napvilágra a fáradhatatlan szerző olyan könyvekből, a melyeknek magyar vonatkozásait czímük s egyszerű könyvészeti leírásuk után sejteni sem lehetne. Csak egy-két példát hozunk fel, bemutatandó azt az éleslátást, a melylyel a tudós könyvbúvár egy-egy könyv magyar vonatkozásait felfedezte. Az első szám alatt Aquinoi Szent-Tamás *Continuum super evangelii sanctorum Lucae et Johannis* című művének 1470-iki, Rómában készült kiadása említettetik. Ki keresne ebben magyar dolgot? Pedig van benne. Végén, t. i. ott van Carvajal János bíbornok csinos életrajza Bussi Jánostól. Hogy pedig ez nincs magyar érdekességek hijjával, azt mondanom sem kell. — Marullus hymnussai és epigrammái közt felfedezni a Mátyásra írt négy distichont, vagy Hans Sachs *Ursprung des Behemischen Landes* című költeménye végén meglelni a Buda bevételéről szóló verset, csak az Apponyi fáradhatatlan szorgalmával sikerülhetett. A legérdekesebb talán mégis az, hogy a Szent-Lipót szenté-avatására Pavinis János Ferencz által írt védőiratban felfedeztet; hogy a kanonizáció előmunkálatait végező Carbo bíbornok pápai követ 1470-ben a pozsonyi prépost könyvesházában egy olyan ősrégi krónikát talált, a mely Lipótnak szentté avatásához kitünő bizonyítékokat szolgáltatott.

A szűkre szabott tér nem engedi, hogy tovább foglalkozzunk Apponyi Sándor gróf könyvével. De mit is mondjunk még róla? Kell-e említeni, hogy kiállításra mily nemesen egyszerű s izléses? Kell-e dicsőíteni szerzőjét? Minek? A ki egész életét hasznos munkában töltötte, az hiú dicséretre nem szorúl; az nem-

zete elismerésére, hálájára tarthat számot. S ez nem fog hiányozni. A könyv, szerzőjének mindenha szép emléke leszen, aere perennius, soha nem rozsdásodó, el nem múló.

Sok ilyen főurat és sok ilyen könyvet kívánunk magyar hazáknak!

Cs. V. E.

Magyar Minerva. *A magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyve. Közrebocsátja a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége.* I. évfolyam. 1900. Gróf Széchenyi Ferencz arczképével. Budapest. Kiadja az Athenaeum irod. és nyomdai r. társulat. 1900. 8-r. XVIII + 391 old. 1 lev.

Régóta éreztük olyan kézikönyv hiányát, a mely a hazai tudományos intézeteket, első sorban a könyvtárakat röviden, czímtár formájában ismerteti. Ha a magyar könyv- és levéltárakról valamilyen felvilágosító adatot kerestünk, szégyen szemre a külföldi munkákhoz kellett nyúlnunk, a melyek többnyire megbízhatatlanok s a legnagyobb mértékben hiányosak voltak. Most végre a múzeumok és könyvtárak főfelügyelősége, a mely rövid fennállása alatt már igen sok hasznos munkát végzett, segített a bajon s kiadta a hazai könyvtárak és múzeumok címkönyvét.

Az első kötet, illetve az első évfolyam — mert a Magyar Minerva minden évben meg fog jelenni — 229 helyen elosztott 696 könyvtárról és 61 múzeumról tartalmaz adatokat.

Mindeniknél el van mondva az intézet dióhéjba foglalt története, mai állapota, nagysága, tisztviselői; sőt nem egynél még a benne őrzött legkiválóbb darabok is fel vannak említve.

Érdekes a Magyar Minerva adatai alapján egy pillantást vetni nagyobb városaink művelődési állapotára. Mondanunk sem kell, hogy Budapest tudományos intézetek dolgában hasonlíthatatlannúl felette áll az ország többi városainak. Van 113 könyvtára és 9 múzeuma, a melyek mind el vannak látva könyvgyűjteményekkel is. Utánna sorrendben így következnek a többi városok: Pozsony 20 könyvtár, 1 múzeum, Kolozsvár 15 ktár, 1 múz., Temesvár 14 ktár, 1 múz., Nagy-Szeben 12 ktár, 4 múz., Kassa 11 ktár, 1 múz., Szeged 11 ktár, 1 múz., Kecskemét 10 ktár, 1 múz., Sopron 10 ktár, 1 múz., Győr 9 ktár, Eperjes 8 ktár, Pécs 8 ktár. Hét könyvtára van a következő városoknak: Brassó, Esztergom (1 múzeum), Miskolcz, Nagybánya, Nagy-Kanizsa és Vác; hat ezeknek: Arad (1 múzeum), Debreczen (1 múz.), Nagy-Szombat, Nagy-Várad (1 múz.), Nyiregyháza (1 múz.), Nyitra, Szamosújvár, Székesfejérvár. Ötöt találunk Beszterczebányán, Egerben, Körömczbányán (1 múzeum), Nagy-Becskereken, Selmeczbányán és Szabadkán (1 múzeum); négyet Fiumében (1 múz.), Keszthelyen (1 múz.), Kis-Martorban, Léván, Lőcsén, Magyar-Óváron (1 múz.), Maros-Vásárhelyt, Mármaroszigeten, Pápán, Rozsnyón, Szatmá-

ron, Székely-Udvarhelyen, Szombathelyen (1 múz.), Ungvárott, Veszprémben és Zomborban (1 múzeum.)

A kötetet Schönherr Gyula dr. és Esztegar László dr. szerkesztették. Feladatuk legfontosabb része a rengeteg anyag egybegyűjtése volt. Ezt a munkámat azonban az első kötet kiadásával nem fejezték be; minden újabb folyam pótlásokat s igazításokat fog hozni. Egy megközelítőleg teljes és tökéletes névkönyv hosszú évek múlva lesz csak összeállítható. Hogy egyáltalán sikerüljön, ahhoz a szerkesztők buzgalma nem elegendő; feltétlenül szükség van az egyes intézetek vezetőinek közremunkálására is. Reméljük, hogy a könyvtárnokok s az egész magyar tudós világ, látva, mekkora segítséget nyert tudományos kutatásaihoz a Magyar Minervában, készségesen rendelkezésére bocsátja a szerkesztőségnek a szükséges adatokat.

Az első kötet élén Széchenyi Ferencz grófnak a Magyar Nemzeti Múzeum alapítójának rövid, de érdekes életrajza áll, Fraknoi Vilmos püspök tollából. Méltóbban nem lehetett volna a Magyar Minervát megnyitni.

A kötet nyomdai kiállítása dicséretére válik az Athenaeumnak. Csak egyet kell kifogásolnunk, az évkönyv sárgás-fehér vászonnal bevont kötését. Ez egy gyakran forgatott s így a piszkolódásnak és kopásnak erősen kitett könyvre sehogy sem illik. Reméljük, ezen a csekély hibán jövőre segíteni fog az áldozatkész kiadóhivatal.

Cs.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

I.

HAZAI FOLYÓIRATOK.

Az **Egyetemes Philologiai Közlöny**. XXIV. évf. 4. füzetében (1900 április) *Katona Lajos* behatóan ismerteti a *Gesta Romanorum* gyulafejevári kéziratát. — Az 5. füzetben (1900 május) *Fináczy Ernőtől* Adalékok a jezsuiták iskolai színjátékainak történetéhez című közlemény első része olvasható. — *Váczy János* ismerteti ugyancsak *Fináczy* naka a *Mária Terézia* korabeli magyar közoktatásügyről szóló könyvét. *Binder Jenő* pedig *Katona Lajos* *Gesta Romanorum* kiadását.

Az **Erdélyi Múzeum**. XVII. kötetének 3. füzetében (1900 márczius 15.) *Török István* ismerteti az erdélyi ev. ref. főconsistoriumnak fölterjesztését az erdélyi főkormányshoz *Barth Péter* szebeni nyomdásznak 1782-ben szabadalomért benyújtott kérése ügyében. — *Tóth Ernő* folytatja I. és II. *Apafi Mihály* naplóinak közlését. — *Domján István* a Székely

Nemzeti Múzeum könyvtárának 1899. évi működéséről számol be. — A 4. *füzetben* (1900 április 15.) *Tóth Ernő* közleményének folytatásán kívül olvasható az Erdélyi Múzeum könyvtárának 1899. évi állapotáról szóló jelentés.

Az Irodalomtörténeti Közlemények. X. évfolyamának 2. *füzete* a következő tartalommal jelent meg: Dr. *Zlinszky Aladár*, Arany balladaforrásai (II. közlemény.) — *Katona Lajos* Temesvári Pelbárt Stellariuma és a »Scala Coeli.« — Dr. *Viszota Gyula*, Fessler hatása Kisfaludy Károlyra (II. és bef. közlemény.) — *Fürst Aladár*, Gessner Salamon hazánkban (I. közlemény.) — Adattár: Dr. *Illéssy János*, Adatok Balassa Bálintról (I. közlemény.) — *Latkóczy Mihály*, Kisfaludy S. Döbrentei és Kazinczy levelezése Pápay Sámuellel. — Dr. *Ferenczi Zoltán*, Színészettörténeti adatok (II. és bef. közlemény.) — Dr. *Récsey Viktor*, Kalászat a pannonthalmi kéziratgyűjteményből (II. és bef. közlemény.) — *Sz. K. Berzsenyi Dániel* munkáiról. — *Zsák J. Adolf*, Obernyik levele Kölcsey haláláról. — *György Lajos*, Kazinczy levele György Józsefhez. — *Hegedűs István*, Joannes Pannonius éneke. — Ismertetések, bírálatok: *Klebs E.*, Die Erzählung von Apollonius aus Tyrus (ism. Katona Lajos.) — Irodalomtörténeti repertorium *Hellebrant Árpádtól*.

A Grafikai Szemle. X. évfolyamának 4. *füzete* (1900 április.) közli *Káldor Lajos* előadását az ornamentika stílszerű fejlődéséről. — Az 5. *füzetben* (1900 május) nagyobb dolgozat kezdődik az egri érseki liczeumi nyomdáról. Mindkét *füzetben* kisebb közlemények szólnak az ideai Gutenberg ünnepélyekről.

A Századok. XXXIV. évfolyam 3. *füzetében* (1900 március 15.) közli *Mangold Lajos* a hazai hírlapok történeti cikkeinek repertoriumát 1898 szeptembertől — 1899 májusig. — A 4. *füzet* (1900 április 15.) nekrologokat közöl *Majláth Béláról* a magy. nemz. múzeumi könyvtár nyug. öréről s *Capasso Bertalanról* a nápolyi állami levéltárak főintendánsáról — Az 5. *füzetben* (1900 május 15.) *V. J.* ismerteti *Berkeszi István* könyvét a temesvári könyvnyomdászat és hírlap-irodalom történetéről s részletesebb tudósítást közöl a *Posonyi Sándor-féle* kéziratgyűjtemény hungarikumainak megszerzéséről.

II.

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK.

Centralblatt für Bibliothekswesen. XVII. évfolyam. 3. *füzet* (1900 március). *P. Gabriel Meier*, Die Fortschritte der Paléographie mit Hilfe der Photographie (folyt.) — *F. Arnold Mayer*, Der alphabetische Bandkatalog. — Nachträge und Berichtigungen zum Personalverzeichniss. — Recensionen und Anzeigen: Miniaturen aus dem Psalterium der hl. Elisabeth; 54 phot. Auf-

nahmen von Josef Wilho, Text von Prof. Heinrich Swoboda. (K. Wenck.) Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses 20. Band. (Ferd. Eichler.) Paul Heitz, Neujahrswünsche des XV. Jahrhunderts. (—ch.) Dr. F. Trübner und F. Mentz, Minerva, Jahrbuch der gelehrten Welt. (B. Wenzel.) Edmond Goetze, Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen von Karl Goedeke. (W. Sch.) J. Fath, Wegweiser zur deutschen Litteraturgeschichte I. Theil: Die älteste Zeit bis zum XI. Jahrhundert. (Karl Kochendörffer.) Bibliotheca Universitatis Leidensis; libri typis impressi; Lucianus Samosatensis. (Fritz Milkau.) — 4. *fűzet* (1900 április) Karl Geiger, Robert von Mohl als Vorstand der Tübinger Universitäts-Bibliothek (1836—44.) — P. Gabriel Meier, Die Fortschritte der Paleographie mit Hilfe der Photographie (folyt.) — Recensionen und Anzeigen: G. Maas, Bibliographie des bürgerlichen Rechts (Kretschmar.) — 5. *fűzet* (1900 május-júnus.) Léon G. Pelissier, Le fonds Fabre-Albany à la Bibliothèque Municipale de Montpellier. — P. Gabriel Meier, Die Fortschritte der Paleographie mit Hilfe der Photographie (vége.) — Dr. Heinrich Heidenheimer, Ein indirektes Zeugniß für Johannes Gutenberg als Erfinder der Druckkunst. — Der Umbau der Leipziger Stadtbibliothek. — Recensionen und Anzeigen: P. Albertus Hübl, Catalogus codicum manuscriptorum qui in bibliotheca monasterii B. M. V. ad Scotos Vindobonae servantur (Dr. A. Goldman.) Catalogue des thèses et écrits académiques, 15. fasc. Année scolaire 1898/99 (Wilh. Altmann.) Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung; aus den Quellen von Karl Goedeke (W. Sch.) Proksch J. K., Die Litteratur über die venerischen Krankheiten (Ernst Roth.)

Deutsche Litteraturzeitung. XXI. évfolyam 12. szám. (1900 márczius 17.) Th. Gottlieb, Büchersammlung Kaiser Maximilians I. — 16. szám (1900 április 14.) P. F. Aschrott, Volksbibliothek und Volkslesehalle. — H. H. Juynboll, Catalogus van de Maleische en Sundaneesche handschriften der Leidsche Universiteits-bibliotheek (Renward Brandstetter.) — 17. szám (1900 április 21.) Ferdinand Grassauer, Handbuch für Universitäts- und Studien-Bibliotheken, sowie für Volks-, Mittelschul- und Bezirkslehrer Bibliotheken Oesterreichs. — 18. szám (1900 április 28.) Ph. Huppert, Oeffentliche Lesehallen. — 19. szám (1900. május.) L. Salomon, Geschichte des deutschen Zeitungswesens. — 20. szám (1900 május 12.) C. Junker, Der Verein der österreichisch-ungarischen Buchhändler 1859—1899.

Le Bibliographe Moderne. III. évfolyam. 1899 november-decemberi fűzet (18. szám). Dr. K. Haebler, Quelques incunables espagnols relatifs à Christophe Colomb. — Henri Stein, La collection Dauphin de Verna et les archives de la région lyonnaise. — Ch. Schmidt, Un cours de bibliographie à la fin du XVIIIe siècle (vége.) — G. T. Les archives des notaires à Paris et à Toulouse. — Chroni-

que des archives: Allemagne. Autriche-Hongrie. Danemark. France. Pays-Bas. Suède. — Chronique des bibliothèques: France. Turquie d'Asie. — Chronique bibliographique: Une bibliothèque de bibliographies critiques. Histoire de l'imprimerie. Congrès bibliographiques. Histoire du papier. — Comptes rendus et livres nouveaux: Revues spéciales. Joseph Petit. Essai de restitution des plus anciens mémoires de la Chambre des Comptes de Paris. (H. S.) Inventar schweizerischer Archive. (H. S.) E. Marbot, La liturgie aixoise; étude bibliographique et historique. (H. S.) L. Marcel, Les livres liturgiques du diocèse de Langres; étude bibliographique. (H. S.) Léon Clugnet, Bibliographie du culte local de la Vierge Marie; France. (H. S.) Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken und für den preussischen Gesamtkatalog. (H. S.) Dr. Joh. Bohatta und Dr. Michael Holzmann, Adressbuch der Bibliotheken der österreich-ungarischen Monarchie. (H. S.) Dr. Karl Heiland, Die Lutherdrucke der Erlanger Universitätsbibliothek aus den Jahren 1518—1523. (H. S.) Theod. W. Koch, Cornell University Library; Catalogue of the Dante Collection. (H. S.) F. Dietrich, Bibliographie der deutschen Zeitschriften-Litteratur mit Einschluss von Sammelwerken und Zeitungen. (H. S.) George M. Wrong and H. H. Langton, Review of historical publications relating to Canada. (H. S.) L. Raveneau, Annales de géographie; bibliographie géographique annuelle. (H. S.) Dr. Robert Sieger, Geographischer Jahresbericht über Oesterreich II. (H. S.) J. Baudrier, Bibliographie lyonnaise; recherches sur les imprimeurs, libraires, relieurs et fondeurs de lettres de Lyon au XVIe siècle. (H. S.) E. W. Moes, De Amsterdamsche Boekdruckers en Uitgevers in de zestiende eeuw. (H. S.) — IV. *évfolyam*. 1900 *január-februári füzet* (19. szám.) Léon G. Pélissier, Pour la recherche des documents historiques. — Ch. Schmidt, Rapport sur un »Voyage d'archives« (Suisse, Allemagne, Autriche-Hongrie.) — Henri Stein, Germain Gaillard, imprimeur à Lisbonne au XVIe siècle. — Henri de Curzon, Essai de classement d'une bibliographie musicale. — Chronique des Archives: Allemagne. Alsace-Lorraine. Belgique. Canada. Espagne. France. Italie. Pays-Bas. — Chronique des bibliothèques: Allemagne. Autriche-Hongrie. Belgique. Espagne. Grande-Bretagne. Turquie. — Chronique bibliographique: Un nouveau répertoire méthodique d'histoire. Histoire de l'imprimerie. Les traductions du psautier. — Comptes rendus et livres nouveaux: Revues spéciales. G. Mazzatinti, Gli archivi della Storia d'Italia. (H. S.) Louis P. Betz, Litterature comparée; essai bibliographique. (H. S.) Roger de Quirielle, Bio-bibliographie des écrivains anciens du Bourbonnais. (H. S.) Em. Forestié, Histoire de l'imprimerie et de la librairie à Montanban; Bibliographie montalbanaise. (H. S.) Louis Morin, Recherches sur la fabrication des cartes à jouer à Troyes (H. S.)

Revue des Bibliothèques. IX. évfolyam. 11. 12. füzet (1899 november-december.) Paul *Cagin*, Le »Sacramentarium triplex« de Gerbert. — Alfred *Jacob*, Notes sur les manuscrits grecs palimpsestes du fonds Coislin et du Supplément grec de la Bibliothèque nationale. — Bibliographie: Catalogues des manuscrits de la Bibliothèque nationale (L. D.) — D. Jordell, Répertoire bibliographique des principales revues françaises pour l'année 1898 (Léon Dorez). — Chronique des bibliothèques: Allemagne. Angleterre. Belgique. États-Unis d'Amérique. France. Italie. Pays-Bas. Suisse. — Personnel des bibliothèques.

Rivista delle Biblioteche e degli Archivi. X. évfolyam 11—12. szám. La III. Riunione bibliografica italiana (Genova; 3—6 Novembre 1899.) — Soci intervenuti alla Riunione. — Verboli delle sedute privata. — Relazione del Senatore P. Brambilla Presidente. — Relazione del sig. Ulrico Hoepli, Tesoriere. — Verboli delle sedute pubbliche. — Elenco dei nuovi soci. — Cariche per il biennio 1900—1901. — **XI. évfolyam 1. szám.** Guido *Biagi*, Nel mondo bibliografico: La Biblioteca »John Rylands« di Manchester. La munificenza del signor Cornegie in pro delle Biblioteche. Il Dott. Richard Garnett. — Giuseppe *Lumbroso*, Lettere inedite di Michele Amari a Giovanni Spano. — Demetrio *Marzi*, Documenti per la storia della Romagna toscana. — Curzio *Mazzi*, Le carte di Pietro Giordani nella Laurenziana. — Rivista bibliografica: Verzeichniss der laufenden periodischen Schriften (Freiherrlich Carl v. Rothschild'sche öffentl. Bibliothek. Frankfurt a. M.) (E. R.)

Zeitschrift für Bücherfreunde. III. évfolyam, 11. és 12. füzet (1900 február—márczius) Heinrich *Meisner* und Johannes *Luther*, Die Anfänge der Buchdruckerkunst. — Otto v. *Schleinitz*, Die Bibliophilen; Bernard Quarith. — Fodor v. *Zobeltitz*, Zur Reform der Buchausstattung. — Kritik: Max Lorenz, Die Litteratur am Jahrhundert-Ende. (F. v. Z.) A. Götte, Der Ehrenbrief des Jakob Püterich von Reichertshausen an die Erzherzogin Mechthild (Dr. R. Petsch.) E. Schaeffer, Die Frau in der venezianischen Malerei. (Dr. J. Hagen.) Dr. Georg Steinhausen, Deutsche Privatbriefe des Mittelalters. (—ob—) Ludv. Salomon, Geschichte des deutschen Zeitungswesens. (—g.) — Kleine Notizen: Deutschland u. Österreich-Ungarn. England. Amerika.

MAJLÁTH BÉLA

1831—1900.

A magyar bibliografiai irodalom régi buzgó munkását gyászolja Majláth Bélában, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának igazgató-örében, a kit ez év tavaszán helyezték örök nyugalomra.

A megboldogult 1831 június 18-án Andrásfalván született, az 1848/49-iki szabadságharczot a pesti 13-ik honvédszászlóaljban harczolta végig s hadnagyi rangot nyert; 1861-ben Liptó vármegye főjegyzője lett, mely állásáról a provisorium alatt lemondott; 1867-ben újra elfoglalta állását s 1875-ben a vármegye alispánjává választott. 1879-ben a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárának órévé neveztetett ki, a mely állásából 1893-ban vonult nyugalomba.

Majláth Béla irodalmi munkásságának az a része, mely minket közelebbről érdekel, könyvtárőri kinevezésével veszi kezdetét, és szorosan összefügg a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára élén elfoglalt állásával, a minthogy épen a bibliografia terén, és főleg a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára anyagának ismertetése körül kifejtett buzgalma adja meg az ő könyvtárőri működésének jelentőségét. Bibliografiai dolgozatainak legnagyobb része a Magyar Könyvszemlét gazdagította. A Magyar Nemz. Múzeum könyvtáráról írt évi jelentéseken kívül itt tette közzé könyvészeti kutatásainak eredményeit, különösen becses adalékait Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárához. Itt jelentek meg a következő bibliografiai tárgyú dolgozatai is: Hungárikák a bécsi könyvkiállításon. A szakolczai ferenczrendi könyvtár XVII. századi történetéhez (1882), A budapesti 1886-ik évi történelmi kiállításról (1889), A sorsvető könyvek és egy ismeretlen XVI. századi magyar Fortuna, (1887), Debrenthei Tamás búcsú-beszéde II. Pius pápához a párisi nemzeti könyvtárban (1889), Régi magyar egyleveles nyomtatványok a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában (1891) és egyéb kisebb-nagyobb közleményei.

A magyar történeti irodalomnak becses forráskiadványokkal, minők A szőnyi béke okmánytára (1885.) és Gróf Széchenyi István levelei (1889—1891.), tett Majláth nagy szolgálatot. Önálló történeti műve: Majlád István életrajza a Magyar Történeti Életrajzok 1889-iki folyamában jelent meg.

Tudományos érdemei elismeréseül a Magyar Tud. Akadémia már 1880-ban tagjai közé választotta. Tagja volt ezenkívül a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság és az Országos Magyar Régészeti és Embertani Társulat igazgató-választmányainak.

1900 márczius 23-ikán halt meg. Temetése a tudományos körök nagy részvétélével márczius 25-ikén ment végbe. Nyugodjék békében.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Czímadományozás. Ő császári és ap. királyi felsége f. évi márczius hó 27-én Bécsben kelt legfelsőbb elhatározásával dr. *Schönherr Gyula* magy. nemz. múzeumi segédörnek az őri czímet és jelleget adományozta.

Előléptetések. A vallás- és közoktatásügyi miniszter f. évi június 15-én kelt 37,858. sz. rendeletével *Horváth Ignác* m. nemz. múzeumi őrt a VIII-ik fizetési osztály 3-ik fokozatából a 2-ikba, dr. *Schönherr Gyula* őri czímmel és jelleggel felruházott segédört a IX-ik fizetési osztály 2-ik fokozatából az elsőbe léptette elő.

A múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőségének második könyvtárnoki tanfolyama. A magyarországi könyvtárügy terén újabb időben észlelhető nagy élénkség arra indította a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségét, hogy az idén ismét könyvtárnoki tanfolyamot rendezzen. A tanfolyam, miként az 1898-iki is, a M. Nemz. Múzeum könyvtárában fog megtartatni és pedig július 16—31. napjain. Az előadási tervet a könyvtárnoki működéshez szükséges alapismereteket a következő négy csoportban foglalja össze: I. bevezetés a paleografiába, a kéziratok és azok kezelése, II. könyvismeret (bibliológia), III. könyvtár (bibliothekonomia), IV. bibliografia. Az előadások gyakorlatokkal lesznek összekötve. Előadókul a főfelügyelőség *Ferenzi Zoltán* budapesti egy. könyvtári igazgatót, *Fejérváry László* egy. tanárt s a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárának igazgató őrét, *Varjú Elemér* és *Esztegar László* magyar nemz. múzeumi asszisztenseket kérte fel. A tanfolyamra a főfelügyelőség összesen tizennégy meghívót küldött szét különböző hatóságokhoz és egyesületekhez, kizárólag olyan helyekre, a hol a könyvtári ügy érdekében könyvtári szakemberekre égetően szükség van. A tanfolyam lefolyásáról a Magyar Könyvszemle részletes jelentést fog közölni.

Könyvtári kongresszusok Párisban. Az idei nemzetközi kiállítás alkalmából Párisban megtartandó nagyszámú kongresszusok közül kettő egészen közelről érdekli a könyvtárügy és könyvészet szakköreit és barátait. A következőkben közöljük az ezekre vonatkozó legszükségesebb tudnivalókat. I. *Nemzetközi bibliografiai kongresszus (Congrès international de bibliographie)* augusztus 16-ikától 18-ikáig. A szervező bizottság elnöke H. Sebert, az Institut tagja. Ennek főtárgya a bibliografiai repertoriumok kérdése lesz különös tekintettel a brüsszeli *Institut international de bibliographie* által megindított nemzetközi mozgalomra egy a tizedes bibliografiai rendszer

alapján készítendő általános bibliografiai repertorium érdekében. A részletes programmagában foglalja a repertorium kérdés egész területét s különösen érdekesnek ígérkeznek az egyes országok bibliografiai tevékenységéről beérkező jelentések. A kongresszusra szánt közlemények vagy legalább azok vázlatai július hó 1-seje előtt küldendők be a következő címre: M. *Eugène Capet*, Paris, 8. place du Pantheon. A részvételi díj 20 frank, a melyet a jelentkezési lappal a következő címre kell beküldeni M. *Gauthier-Villars*, Paris, 55. Quai des Grands-Augustins. II. *Könyvtárnokok nemzetközi kongresszusa* (*Congrès international des bibliothécaires*) augusztus 20-ikától 23-ikáig. A szervező bizottság elnöke *Delisle Léopold*, a Bibliothèque nationale főigazgatója. Ennek a kongresszusnak programja felöli a könyvtári életnek úgyszólván egész körét. Első része kiterjeszkedik a könyvtárak történetére, a nyilvános könyvtárak szervezetére, adminisztrációjára és nemzetközi érintkezéseire, a népkönyvtárak szervezésére, és a könyvtárak személyzeti viszonyaira. A második rész a könyvtári építkezésekkel, butorzasokkal és a könyvtárak költöztetésével foglalkozik. A harmadik részben a könyvtári anyag feldolgozásáról lesz szó: kéziratok, nyomtatott könyvek, térképek, metszetek, fényképek stb. könyvtári kezeléséről, a lajstromozásról, lebélyegzésről, leltárakról, katalogusokról és repertoriumokról, az anyag konzerválásáról és restaurálásáról, a könyvkötészetről, a katalogusok és repertoriumok különböző neveiről, a bibliografiai rendszerekről, apró nyomtatványokról stb. Végre a negyedik rész a könyvtárak használatát illető kérdéseket tartalmazza: a könyv kölcsönzés különböző módjáról, a különböző könyvtárak között a kölcsönzés szabályozásáról, a könyvtárnokokra háruló felelősségről, és a használás következtében előálló s a könyvanyagot veszélyeztető bajok elleni védekezésről. A kongresszus ülései a Sorbonne-ban fognak megtartatni. A jelentkezések s a beterjesztendő dolgozatok, az utóbbiak július 15-ike előtt, M. *Henry Martin*, Paris 1. rue de Sully, à la Bibliothèque de l'Arsenal címre, a részvételi díj pedig (10 frank) M. *J. Couraye du Parc*, Paris, rue de Richelieu 58, à la Bibliothèque nationale címre küldendők be. A kongresszusról szóló jegyzőkönyv és a munkálatokat tartalmazó kiadvány a kongresszus tagjainak meg fog küldetni.

A magyar nemzeti múzeumi könyvtár általános revíziója.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával a magy. nemz. múzeumi könyvtára az idén általános revízió alá kerül. A munkálatok vezetésével *Horváth Ignác* könyvtári őr bízott meg, a könyvtár olvasóterme pedig a revízió miatt június hó 15-ikétől kezdve három hónapon át zárva marad.

Fővárosi könyvtár, levéltár és múzeum.

Dr. *Toldy László* székes fővárosi főlevéltárnok javaslatot dolgozott ki arra nézve, hogy a székes főváros két millió koronás milleniumi alapítványa egy részének felhasználásával a fővárosi könyvtár múzeum, és levéltár egyesíttessenek s kiváló fontosságukhoz méltó és rendeltetésüknek megfelelő elhelyezést és szervezetet nyerjenek. A javaslat leginkább a kérdés pénzügyi oldalával foglalkozik, részletesen kifejtve a különböző megoldási módokat. Minket azonban különösen az a rész érdekel, a melyben az elhelyezés kérdését fejtegeti, illetve erre nézve tesz javaslatokat. Igen helyesen arra az álláspontra helyezkedik,

hogy az új intézmény kellő hatást csak akkor fejthetne ki, ha a gyűjtemények a közönségnek kényelmesen megközelíthető módon vagy egészen külön épületben, vagy a mostani városházának egyik, egyenesen az utcáról megközelíthető szárnyában nyernének elhelyezést. Közeli példára hivatkozik, Bécs város múzeumára és könyvtárára, a melyeket nemsokára ki fognak a város házából telepíteni, egy részt helyszűke miatt, másrészt egyéb czélszerűségi okokból. Abban is egyetértünk a javaslat szerzőjével, hogy a nagy közönség érdeklődését nagy mértékben csökkenti s az intézmény annyira kívánatos népszerűségét is lényegesen veszélyezteti, ha könyvtári vagy múzeumi gyűjteményeket egy óriás épület hivatalos helyiségeinek labirintusában kell megkeresnie. Mindezek a körülmények kétségtelenül illetékes helyeken is komoly megfontolás tárgyát fogják képezni s Toldy László valóban nagyfontosságú ügynek tett jó szolgálatot, midőn ezt a kérdést javaslatában kellő világításba helyezte.

A régi kéziratok megóvása érdekében újabb nagyjelentőségű dolgozatot tesz közzé a Centralblatt für Bibliothekswesen (XIV. évf. 12. f.) a vatikáni kéziratgyűjtemény kitűnő őrének, *Ehrle Ferencz* atyának tollából. Ezuttal a régi kézirati kincs megmentésében az egyetemek történeti és filológiai szemináriumainak vezetőire háramló nevezetes feladatot fejt ki. A vatikáni dolgozóteremben tett tapasztalatai alapján beszél s minden szava elárulja, hogy elnyomhatatlan kötelességérzetének tesz eleget, midőn a fontos kérdésben megkezdett tevékenységét a legkülönbözőbb irányokban folytatni akarja. Ismeretes, hogy legelőször is az idő és a természeti erők pusztításai ellen keresett óvszereket, s hogy erre nézve, hála a kezdeményezésére megindult széleskörű kísérletezéseknek komoly eredményekre van kilátás. S ime csakhamar megszólal újból most már azokat a veszedelmeket ecsetelve, a melyeknek a kézirati kincsek a használat s az emberek hanyagsága vagy gondatlanságai következtében ki vannak téve. Felügyelői asztaláról évek során át vizsgálódott ebben az irányban. Nemesak a használt kéziratokat fenyegető imminens károk meggátlására ügyelt, hanem pszikológiai észleletek alapján általános érvényű megállapodásokra akart jutni. Persze, az ilyesmi igen nehéz dolog s maga is bevallja, hogy megfigyeléseinek egyetlen kétséghelyrehozhatatlan eredménye az volt, hogy sem a tudományosságnak különböző foka, sem a nemzeti sajátosságok nem mérvadók a kéziratokkal való bánásmódnál. A fődolog, hogy a kellő gondosságot s az ennek hiányában beálló károk nagyságát már a fogékony ifjúság életszakában megtanulják azok, kiknek a régi kéziratokkal való foglalkozás pályájuk egyik leggyakoribb feladata és teendője lesz. S erre a célra *Ehrle* igen helyesen a legalkalmasabbnak az egyetemi éveket s a szemináriumi gyakorlatokat tartja. »Bátran ki merem mondani — úgymond — hogy a használat által fenyegetett kézirataink megóvása sokkal inkább függ az egyetemi intézetek vezetőitől, mint a gyűjtemények őreitől. Az utóbbiaknak figyelmeztetései és fenyegetései legfeljebb a nagyobb kihágásokat akadályozhatja meg ott, a hol a használókban hiányzik a kellő érzék a kéziratok épségben tartása iránt.« Kifejti azután, hogy az írástani és paleografiai kurzusokon mily kitűnő alkalom nyílik a használat főbb elveinek hangoztatására és a gondatlanság veszedelmeinek feltűntetésére.

Az érdekes közlemény többek közt ismerteti a vatikáni kéziratár használati szabályzatát is, s kíváncsún tartaná, hogy kölcsönös okulás céljából már nagyobb gyűjtemények is ismertetnék az övéiket. (e.)

Egy régi magyar könyv cím alatt kisebb dolgozat jelent meg *Győry Tibor dr.* tollából (Budapest, 1899. 7 l.), a mely az 1669-ben Kerti dolgoknak leírása cím alatt Bornemissza Anna fejedelemasszony megbízásából és költségén mindössze 75 példányban nyomtatott könyv egy ujabban előkerült kilenczedik példányát ismerteti. Erre a példányra dévaványai Halasy József könyvtárában akadt ismertetője, a ki azt első sorban a magyar orvostudományi irodalomtörténet szempontjából tárgyalja. Azonban a szükséges könyvészeti adatokat is ügyesen csoportosítja s így kis dolgozata az érdekes XVII. századi nyomtatványnak minden tekintetben kimerítő ismeretetésévé válik.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1900 márczius 15-ikétől, június 15-ikéig.

(Az egy csillaggal jelölt nyomdák hatóságilag nincsenek bejelentve. A két csillaggal jelöltek megszűntek.)

Budapest:

- **Apolló irod. és nyomd.
r. t. VII., Rottenbiller-
utca 4—6.
- **Auer Lipót.
VI., Dávid-u. 1.
- **Fischer Péter.
VII., István-tér. 9/b.
- **Friedmann Dávid.
VI., Teréz-körút 27.
- Grosz Izrael.
VII., Kertész-u. 34.
- Halász Ármán.
VI., Dávid-u. 1/B.
- **Hönnig Lajos.
VI., Gyár-u. 2.
- Lőrincz Károly.
X., Gyűjtőfőház.
- Magyarország-hírlapkiadó
r. t. nyomdája.
VI., Teréz körút 19.
- **Muskát Béláné szül.
Beke Gizella.
VI., Teréz-körút 27.
- **Nágel István.
VI., Dessewffy-u. 21.
- Nagy Mór.
VIII., Rökk Szilárd-
utca 28.

- Id. Poldini Ede és Tsa.
VI., Irányi-u. 1.
- **Pscherhoffer Vilmos.
VI., Podani-csiczky-u. 15.
- **Schlieszer Henrik.
VI., Király-u. 10.
- Schmelz és Schillinger.
VI., Zaballa-u. 70.
- Schwarz Leib Pál.
VII., Valero-u. 12.
- Skopepa József.
VII., Kertész-u. 34.
- Spinner Adolf.
VII., Valero-u. 12.
- **Univers.
Gyűjtőfőház.

Borosjenő:

Ungár J.

Csákova:

- **Chudy testvérek.
- *Chudy testvérek utóda:
Grádl Péter.

Kassa:

László Béla.

Majsa:

Sziller János.

Miskolcz:

Boros Jenő.

Nagy-Károly:

**Vider Jakab.

Nagylak: (Csanád m.)

- **Hubert Jenő.
- *Nagylak és Vidéke ny.

Puchó:

Reismann Mór.

Rozsnyó:

Falvi Jenő.

Sajó-Solymos:

Bács Jánosné.

Siklós:

Wessely és Horváth.

Stajerlak:

- **Rose V.
- Hollochütz Frigyes.

Szabadka:

- Hirth Lipót és Tsa.
- **Tomics Miklós.

Temesvár:

Messinger Sándor.

Zólyom:

- **Nádosi Gyula.
- Nádosi testvérek.
- Schlesinger Ignác.
- **Seidel és Fridmann.

A Magyar Könyvszemle új folyama.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1893-ban a Magyar Könyvszemle új folyamát indította meg.

A folyóirat, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának hivatalos kiadványa s a magyar bibliografia egyedüli szakközlőnye, 1876 óta áll a haza tudomány érdekeinek szolgálatában. Első sorban a múzeumi könyvtár érdekeinek előmozdítására lévén hivatva, ismerteti annak egyes csoportjait; beszámol az év gyarapodásról, a végzett munkáról és teljes megbízható képet ad a könyvtár belső életéről. Ismerteti a hazai és külföldi könyv- és levéltárakat, kiváló figyelmet fordítva ezek magyar és speciális bibliografiai vonatkozású anyagának felkutatására és közzétételére. Számot ad a hazai és külföldi bibliografiai irodalom termékeiről s figyelemmel kíséri a külföldi irodalom hazánkra vonatkozó kiadványait.

A Magyar Könyvszemle évnegyedes füzetekben, évenként márczius, június szeptember és december hónapokban jelenik meg 24—26 ívnyi terjedelemben, több műmelléklettel. Előfizetési ára egész évre 6 korona, a könyvárusi forgalomban 8 kor.; egy-egy füzet ára 2 kor., könyvárusi forgalomban 2 kor. 50 fillér.

Az előfizetési pénzeket a **Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatala** fogadja el; a folyóirat szellemi részét érdeklő közlemények a **szerkesztő czímére** a **Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába** küldendők.

A Magyar Könyvszemle régi folyamának két teljes példányát (I—XVI. kötet) 50—50 koronáért a II—XVI. köteteket egyenként 4 koronáért, együtt 40 koronáért bocsátjuk előfizetőink rendelkezésére. Megrendelések a Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatalához intézendők, mely az összeg előzetes beküldése esetén a szállítást bérmentesen eszközli.

Megjelent és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában kapható: *A hazai hírlapirodalom 1898-ban. I. A magyar hírlapirodalom, Szinnyei Józseftől. II. A nem magyar nyelvű hírlapirodalom, Kereszty Istvántól. III. Folyóiratok, Kováts Lászlótól. Függelék: A magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok statisztikája, Szinnyei Józseftől.* Ára 1 kor. 10 fillér.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque du Musée National Hongrois
sous la rédaction de M. le dr. Jules Schönherr.

Quatre livraisons par an; prix du volume | Nouvelle série. VIII. volume. 2. livraison. Avril—Juin 1900.
6 couronnes = 6 francs = 5 marcs.

Sommaire.

La bibliothèque du Musée National Hongrois en 1899	113
Elemér Varjú. La bibliothèque Batthyány à Gyulafejérvár (V. article, avec 3 facsimiles)	130
Dr. Jaques Bleyer. Imprimés périodiques allemands relatifs à la Hongrie 1600—1711. (II. article)	170
Dr. Samuel Krausz. Un manuscrit inconnu de l'ancienne bibliothèque de Bude	190
Bibliothèque hongroise. (Nouvelles pièces relatives au Répertoire des vieux livres hongrois imprimés jusqu'à l'année 1711.) Les decrets des diètes de Transylvanie dans la bibliothèque du Musée Transylvanique. Par <i>Zoltán Ferenczi</i>	198
Indicateur officiel. Rapport sur l'état de la bibliothèque du Musée National Hongrois dans le I. trimestre 1900	202
Littérature. Hungarica; le catalogue de la bibliothèque du comte Alexandre Apponyi écrit par lui-même (Par C. V. E.) — Magyar Minerva; annuaire des musées et des bibliothèques hongroises (Par V. E.) — Revues bibliographiques I. Revues hongroises. II. Revues étrangères	209
Nécrologie. Majláth Béla	220
Notes divers. Avancement. Le deuxième cours bibliographique. Congrès bibliographiques à Paris. Revision de la bibliothèque du Musée National Hongrois. La bibliothèque, le musée et les archives municipaux de Budapest. La conservation des manuscrits. Un vieux livre hongrois	221
Changement dans l'état des imprimeries en Hongrie de 15 Mars à 15 Juin	224
Appendice. Répertoire des journaux de Hongrie en 1899. I. Les journaux hongrois. Par <i>Joseph Szinnyei aîné</i> . II. Les journaux en langues étrangères. Par <i>Étienne Kereszty</i> . III. Les revues. Par <i>Ladislav Kovács</i> . Appendice: Statistique des journaux et revues hongrois de 1780 à 1899. Par <i>Joseph Szinnyei aîné</i>	1—54

Adresse de la rédaction et de l'administration: *Magyar Könyvszemle*.
Budapest, Musée National Hongrois.